

GIFT, MEN UGIFT

OM UTENOMRETTLIGE RELIGIØSE VIGSLER

Anja Bredal og Tone Linn Wærstad

Institutt for samfunnsforskning

Rapport 2014:6

Gift, men ugift

Om utenomrettslige religiøse vigsler

Anja Bredal og Tone Linn Wærstad

© Institutt for samfunnsforskning 2014

Rapport 2014:6

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31

PO Box 3233 Elisenberg

NO-0208 Oslo, Norway

ISBN (trykk):

ISBN 978-82-7763-435-7

ISSN: 0333-3671

www.samfunnsforskning.no

Innhold

	Forord	4
1	Innledning	5
2	Religiøs vigsel	10
	Tre eksempler	10
	Erfaringer fra hjelpeapparatet	16
	Rettslig pluralisme	19
	Begrenset kunnskap	22
3	Rettslige rammer og forvaltningens forståelse	28
	Ekteskapet som institusjon	28
	Regulering av ekteskapsinngåelse	33
	Strafferettslig regulering	48
	Internasjonale konvensjoner	63
4	Trossamfunnene	66
	Kun religiøs vigsel	67
	Religiøs seremoni etter sivilrettslig vigsel	76
	Både sivilrettslig og religiøs vigsel	84
	Utenlandsk rett	98
5	Oppsummering og avsluttende diskusjon	100
6	Anbefalinger	109
7	Sammendrag	115
	Litteratur	119

Forord

Denne rapporten er resultat av et forskningsoppdrag der formålet har vært å gi myndighetene kunnskap om religiøse/utenomrettslige vigsler. Institutt for samfunnsforskning (ISF) har gjennomført prosjektet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir).

Anja Bredal har vært prosjektleder, gjennomført datainnsamlingen og skrevet mesteparten av rapporten. Tone Linn Wærstad har fungert som juridisk ekspert og medforfatter.

Vi takker Bufdir for et svært interessant oppdrag. Elin Skogøy skal ha en særlig takk for godt samarbeid, og Ola Hagen for tålmodig og kompetent bistand på ulike rettslige problemstillinger.

Fremfor alt takker vi våre informanter som velvillig har stilt sin tid til rådighet for oss, og gitt oss innblikk i sine erfaringer og refleksjoner.

Oslo, 11. juni 2014

Tone Linn Wærstad og Anja Bredal

1 Innledning

Rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet som ønsket forskningsbasert kunnskap om religiøse vigslar. Oppdraget er et tiltak i regjeringens *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet* (2013–2016). Formålet med kartleggingen har vært å gi myndighetene et bedre kunnskapsgrunnlag for tiltak som kan motvirke eventuelle negative aspekter og konsekvenser ved slike utenomrettslige vigslar.

Problemstilling

Med religiøse vigslar menes i denne sammenheng at personer kun gifter seg religiøst. Dette er vigselshandlinger der vilkårene for ekteskap i henhold til ekteskapsloven ikke er til stede. Vigslene er dermed ugyldige i henhold til norsk rett, men potensielt gyldige i utlandet, i religiøs-rettslig betydning og ikke minst i sosial forstand. Andre betegnelser vil være uregistrerte eller ugyldige ekteskap, samt religiøst funderte ekteskap. Terminologi er et viktig tema i seg selv, som vi kommer tilbake til.

Studien skulle kartlegge relevant lovverk, eventuelle tall og fakta, samt dokumentere erfaringer og utfordringer fra representanter for trossamfunn og offentlig forvaltning. Fokus har vært uttalt problemorientert med følgende hovedspørsmål: På *hvilke måter* forårsaker utenomrettslige vigslar problemer, og *for hvem*? Er dette problemer som offentlige myndigheter eller andre kan/bør gjøre noe med; og *hva* bør gjøres? Anbefalinger og forslag til tiltak inngikk i oppdraget. En særlig interesse er om slike vigslar er forbundet med ulovlige eller uønskede praksiser, eller et ønske om å omgå regler. En viktig bakgrunn for oppdraget var myndighetenes kjennskap til enkeltsaker der religiøse ekteskap var inngått ved tvang og/eller under myndighetsalder, og der straffelovens bestemmelse om tvangsekteskap

ikke kom til anvendelse fullt ut fordi ekteskapet ikke ble ansett som rettsgyldig.

Gitt svært begrensede budsjettammer er prosjektet å anse som en pilotstudie. Vi har sett det som en viktig oppgave å peke på spørsmål som trenger nærmere utredning og avklaring fra myndighetenes side, samt å identifisere problemstillinger for videre forskning.

Avgrensninger

De kjente tilfellene som danner bakgrunn for studien gjaldt med få unntak vigslere blant muslimer. Oppdragsgiver ønsket derfor et hovedfokus på muslimske trossamfunn, men det var enighet om å intervju representanter for enkelte andre trossamfunn for å utvide perspektivet.

Studien handler om vigslere, altså om *inngåelse* av ekteskap. Som vi skal se, vil noen av de problematiske konsekvensene av å inngå utenomrettslige ekteskap ha med *oppløsning* av parforholdet å gjøre. Rettslig og religiøs regulering av skilsmisse berøres imidlertid i begrenset grad, av kapasitetshensyn. Her er det store kunnskapsbehov, som vi kommer tilbake til i våre anbefalinger.

En vesentlig begrensning ved studien er at det ikke var rom for å innhente data fra personer som inngår kun religiøse ekteskap. Det betyr at vi vet lite om hvilken betydning slike vigslere har for dem; hvilke motiver de har for utelukkende å gifte seg religiøst, og hvilken mening de tillegger slike handlinger. Vi vil i noen grad trekke inn data fra andre studier, men dette er et kunnskapsområde som bør utforskes i et eget prosjekt.

Oppdraget gjaldt også religiøse vigslere i utlandet. Siden datamaterialet her er begrenset til informanter fra norsk forvaltning/hjelpeapparatet, samt enkelte skriftlige kilder, er det begrenset hva vi kan si om denne tematikken. Vi har derfor valgt å gi en kort omtale av hvordan utenlandske utenomrettslige/religiøse vigslere kan bli et tema for norske myndigheter, samt peke på behov for videre kunnskapsinnhenting.

Metode og datagrunnlag

Datainnsamlingen er basert på dokumentstudier og kvalitative intervju. En del relevante rettskilder som forarbeider og dommer er gjennomgått, og vi har innhentet dokumentasjon på vigselritualer samt noen enkeltsaker om ugyldig vigsel. Samtlige fylkesmenn er kontaktet på e-post (se under) angående erfaring med samme.

Rapporten bygger ellers på et kvalitativt intervjumateriale med vel tretti informanter fra trossamfunn, offentlige myndigheter og hjelpeapparatet, samt enkelte andre ressurspersoner. Av trossamfunn, har vi vært i kontakt med tretten informanter fra muslimske (både sunni og shia), en fra sikh, og to fra kristne samfunn; herunder den katolske kirke i Norge. Totalt femten trossamfunn er representert, hvorav ni med vigselrett og seks uten. Informantene er i hovedsak forstandere, men også enkelte prester, imamer og personer med andre funksjoner er intervjuet, avhengig av hvem som var tilgjengelig og hvem trossamfunnet stilte til disposisjon. I ett tilfelle er tidligere forstander intervjuet fordi den nye ikke hadde erfaring.

Kontakt med trossamfunnene ble forsøkt opprettet via e-post, men det viste seg å være nødvendig å følge opp på telefon. De fleste forstandere har dette vervet ved siden av ordinær jobb, og det var tidkrevende å få tak i rette vedkommende og gjøre avtale om intervju, særlig når det gjaldt trossamfunn uten vigselrett. Vi møtte imidlertid jevnt over stor imøtekommenhet hos de vi fikk tak i. Intervjuer ble gjennomført dels ved personlig oppmøte, dels på telefon, og fokuserte på tre temaer: 1. Hvorvidt, hvorfor og hvordan utenomrettslig vigsel utføres i trossamfunnet, og hvordan trossamfunnet ser på slik vigsel. 2. Hvordan vigsel praktiseres i de tilfeller der handlingen både er sivilrettslig og religiøst gyldig. 3. Kriterier for gyldig vigsel/ekteskap i religiøs(rettslig) forstand, og betydning av registrering i den forbindelse. Religiøse vigsler inngått ved tvang eller under giftealder ble berørt som generelt tema, der vi spurte om de kjente til at slike vigsler forekom. Informantene var generelt lite villige til å snakke om andre trossamfunn enn sitt eget, også på dette punktet.

Øvrige informanter har vært representanter for fylkesmannsembetene, Bufdir, Barne, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Kulturdepartementet, Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse samt Røde Kors-telefonen. I disse intervjuene var fokus på å forstå lovverket, hvordan myndigheter

og hjelpere kommer i befatning med ulike aspekter ved utenomrettslige vigsler, med fokus på potensielt problematiske aspekter. I tillegg til intervjumaterialet har vi besøkt noen åpne nettbaserte diskusjonsfora som bakgrunnsdata.

Personvern og forskningsetikk

Prosjektet er innmeldt til personvernombudet for forskning (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, NSD), og sensitive personopplysninger er håndtert etter gjeldende regler. Forskningsetiske retningslinjer pålegger forskeren et ansvar i forhold til utsatte grupper, for å forhindre at forskning gir grunnlag for urimelig generalisering og stigmatisering.¹ Vi har valgt å anonymisere samtlige informanter og vil kun oppgi enkelte bakgrunnsopplysninger som opprinnelsesland der dette anses nødvendig og forsvarlig. Den katolske kirke er vanskelig å anonymisere uten at vesentlige momenter går tapt. Her er imidlertid enkeltpersoner anonymisert. Teksten om katolske rettsregler er dessuten klarert med det katolske tribunalet i Norge. For øvrig navngis trossamfunn i ett tilfelle der vi baserer oss på offentlig tilgjengelig informasjon på internett.

Begreper

Som tittelen på rapporten signaliserer; her beveger vi oss i et komplisert farvann. Det skal handle om noe som *ikke* er ekteskap, men som *også* er det, for å sette det på spissen. Noe av poenget er nettopp at dette er samlivsrelasjoner som oppfattes og behandles som ekteskap på noen måter, men som ikke skal behandles som ekteskap på andre måter. For å forstå at disse relasjonene kan ha problematiske sider er det vesentlig å forstå at de kan være noe mer enn «bare» samboerskap eller

¹. Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, gitt av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

kjærestereelasjoner for dem som inngår dem. Like viktig er det imidlertid å være klar over at andre i større grad vil sidestille den religiøse ekteskapsinngåelsen med en kjærestereelasjon. Dette kommer vi tilbake til.

Et sentralt spørsmål blir hvilke begreper som er mest dekkende og fruktbare i et slikt komplekst landskap. Dette handler i stor grad om hvilket/hvem sitt perspektiv man tar. I litteraturen, som vi kommer tilbake til i neste kapittel, er det valgt ulike løsninger. Et sentralt hensyn fra et formalrettslig synspunkt er å sikre at begrepene ikke bidrar til å gi inntrykk av at ekteskapene er rettslig gyldige. Med dette utgangspunktet anbefaler de danske forskerne Liversage og Jensen (2011) at man ikke anvender termen religiøse ekteskap. De har i stedet valgt å bruke begrepet *nikah-forhold* om det som ellers kalles et muslimsk ekteskap. Denne løsningen er imidlertid begrenset til en muslimsk kontekst og løser ikke spørsmålet om begrepsbruk i forhold til andre religioner. En rapport fra svensk forvaltning snakker om *tradisjonelle og vigselstignende seremonier*.

Vi har valgt å bruke «vigsler» og «ekteskap» om disse fenomenene, til tross for at de ikke er vigsler og ekteskap i rettslig forstand. Vårt argument er kort sagt at vi tror det er vesentlig å forstå at disse handlingene *oppleves* som vigsler og ekteskap for (mange av, men ikke alle) dem de angår, og at de kan ha religiøse rettslige konsekvenser (se neste kapittel). At det likevel er et vesentlig skille markerer vi ved å sette ord som «religiøse», «utenomrettslige» og «kun» foran.

2 Religiøs vigsel

Hva betyr en religiøs eller utenomrettslig vigsel? Spørsmålet inviterer til nye: For hvem, og i hvilken forstand? Og hvordan skal vi forstå utfordringene de forårsaker?

Målsettingen med dette kapitlet er for det første å si noe om hva det kan innebære at noen gifter seg kun religiøst. Som sagt har vi ikke intervjuet personer som har denne erfaringen. Her skal vi derfor se på noen eksempler fra andre studier og kontekster som sier noe om opplevelse, men også om variasjonsbredden i hva religiøse vigsler kan innebære. For det andre redegjør vi for begrepene *rettslig pluralisme* og *religiøs rett* som danner en sentral bakgrunn for den videre framstillingen, og endelig refererer vi kort til noen relevante studier i norsk og nordisk sammenheng.

Tre eksempler

Eksempel 1. Å legitimere en kjærestereelasjon

Vi begynner med en relativt ny studie, Linda Emblems masteroppgave (Emblem 2009), der hun har undersøkt unge norske muslimers erfaringer med og holdninger til samliv.² I det følgende utdraget redegjør Emblem for praksisen med å gifte seg (kun) religiøst for å legitimere en kjærlighetsrelasjon:

² Linda Emblem heter i dag Linda Alzaghari og er daglig leder for tenketanken Minotenk der hun også har kommentert disse temaene. Se: <http://minotenk.no/sex-logn-og-sharia/>

En av informantene mine fortalte at hun møtte en mann på internett og de ble enige om å møtes i Oslo. Når hun møtte mannen hun hadde snakket med noen uker over nettet, foreslo han nesten med en gang at de skulle gå og gifte seg på islamsk måte, så de kunne fortsette å bli bedre kjent uten å måtte bekymre seg for å begå noen synder. Å inngå et islamsk ekteskap gjør det halal³ for en mann og kvinne å tilbringe tid sammen alene, forklarte hun, og siden hun selv ikke ønsket å gjøre noe feil i henhold til sin religion, gikk hun med på å inngå et slikt papirløst islamsk ekteskap. De henvendte seg til en mindre pakistansk moske i Oslo og ba om få snakke med imamen. Imamen gikk med på å vie dem, men han ville også gjerne snakke litt med dem på forhånd:

«Han spurte om jeg hadde en ”wali”,⁴ en mannlig slektning eller annen pålitelig person som kunne ivareta mine interesser i ekteskapet. Jeg svarte, nei, det har jeg ikke. Familien min bor ikke i Norge, og jeg vil heller ikke fortelle dem om ekteskapet før jeg er sikker på at det kommer til å vare. Imamen tilbød seg da å være min wali og spurte meg hvor mye jeg ønsket i mahr⁵. Jeg spurte Haider, mannen jeg skulle gifte meg med, om hvor mye jeg skulle be om, og han foreslo fem hundre kroner. Imamen synes det var altfor lite, og ba meg ta en prat med kona hans, så hun kunne forklare meg mer om mine rettigheter i et islamsk ekteskap. Jeg snakket med kona hans, og ble enig om å be om fire tusen kroner i mahr. Vi ble enige om at jeg skulle få tusen kroner nå, og tre tusen kroner senere. Så utførte imamen vielsen, det tok ikke mer enn to-tre minutter. Så var vi gift

3. *Halal* er arabisk, betyr lovlig/legitimt og er sammen med sin motsetning *haram*, ulovlig, et sentralt begrep i islam.

4. Det norske ordet for *wali* eller *wakil* er verge. Hvorvidt kvinner trenger en verge for å kunne inngå avtaler, som for eksempel ekteskap, er ett av mange temaer som er omdiskutert i islam. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 4.

5. Mahr eller mehr er en brudegave som gis fra mannen/mannens familie til kvinnen.

og dro fra moskeen. Jeg lo litt for meg selv og tenkte at dette er jo rene Las Vegas; man kan nesten kalle det "Drive Thru Wedding".» (Emblem 2009:29-30)

For dette paret var det tydeligvis viktig å legitimere relasjonen; gjøre den lovlig – halal – i religiøs betydning. Emblem kommenterer at denne formen for uformelle (religiøse) ekteskap kan sammenlignes med kjæreste- eller samboerforhold i majoritetsbefolkningen. Hun bruker også termen «religiøst betingede samlivsavtaler». Emblem mener det kan ses som en «strategi for kombinere islam med behov for seksualitet og nærhet, uten å samtidig måtte inngå langvarige og omfattende forpliktelser med familie og venner.» (Emblem 2009:85) Imamen ser ut til å være innforstått med at paret kun ønsker å gifte seg religiøst.

Eksempel 2. Lurt til uregistrert ekteskap

Vi skal så se på en tekst der (kun) religiøse vigsler tematiseres i mer negative termer. MIRA Ressurssenter for innvandrere og flyktningkvinner tok opp *uregistrerte ekteskap* som et problem for muslimske kvinner allerede på slutten av 1990-tallet. Temaet ble reist i forbindelse med et prosjekt om kvinners religiøse og sivilrettslige rettigheter.⁶ I rapporten fra 2001 tematiserer Salimi dette som «hemmeligholdelse av ekteskap»:

Under flere samtaler med en gruppe kvinner som først har inngått nikah (ekteskap)⁷, og som så er skilt fra ektemannen i Norge, kom det frem at en del ektemenn har ønsket å holde ekteskapet hemmelig, og ikke har villet registrere det hos Fylkesmannen.⁸ Disse

6. Ressursgruppa for råd og veiledning i familie- og kvinnerelaterte religionsspørsmål. MiRA senteret. Ressursgruppa ble startet i 1998. Islamekspert Kari Vogt var en av deltakerne.

7. Vår fotnote: Nikah er det vanlige muslimske begrepet for ekteskap.

8. Vår fotnote: Vi gjør oppmerksom på at ekteskap ikke registreres hos fylkesmannen men hos folkeregisteret. Se neste kapittel.

ektemennene har unnlatt å offentliggjøre ekteskapet, og noen av kvinnene oppdaget etter hvert at deres menn var gift fra før. Kvinnene som opplevde dette følte seg sviktet og hjelpeløse i forhold til loven. *De var gift i følge deres religiøse tro, men allikevel ikke gift i følge norsk lov.* De følte seg også seksuelt utnyttet og skamfulle over å ha gjort noe umoralsk. Siden samboerforhold og utenomekteskapelige seksuelle forhold ikke er akseptert blant de fleste muslimer følte disse kvinner seg ærekrenket og ført bak lyset. (...) [Det er] viktig å understreke at hemmeligholdelse av et ekteskap ikke er en lovlig handling i følge islam, og kvinner er nødt til selv å ta ansvar og sørge for at ekteskapet blir registrert. Koranen og hadith⁹ sier klart at et ekteskap er en offentlig handling og en offentlig kontrakt, og at det som er hemmelig ikke er gyldig. (...) Dette betyr i praksis at et ekteskap ikke må holdes skjult for familien, venner og myndigheter, og at de bør registreres. Et ekteskap som er inngått i Norge, men som er holdt hemmelig og ikke blitt registrert hos Fylkesmannen, er ikke gyldig etter islamsk rettsoppfatning. (Salimi 2001, vår utheving)

Dette er altså tilfeller der kvinnen trodde hun levde i et sivilrettslig gyldig ekteskap, men oppdager at hun «bare» var religiøst gift, fordi mannen ikke har ønsket at ekteskapet skulle bli registrert/sivilrettslig gyldig. Hans motiver utdypes ikke, utover at det i noen tilfeller viser seg at han har tatt flere hustruer. Det dreier seg antakelig da enten om at han er sivilrettslig gift med den andre kvinnen, eller religiøst gift med flere. Et problem for disse kvinnene vil være at de dermed ikke har de

9. Vår fotnote. Hadith forklares som følger i Store Norske Leksikon: «Den klassiske definisjonen er: Fortellinger om profeten, hva han sa, gjorde eller stilltiende samtykket til. Disse fortellingene blir sett som profetens sunna (tradisjon), og fremheves som eksempel for de troende på hva som er riktig og god levemåte for muslimer. I tillegg til Koranen blir hadith-samlingene betraktet som en kilde for rettsvitenskapen (fiqh).» Store norske leksikon, <http://snl.no/hadith>

økonomiske rettigheter ved samlivsbrudd som norsk sivil rett gir, noe vi redegjør for i neste kapittel.

I sitatet er det imidlertid særlig fokus på de følelsesmessige og moralske aspektene ved å oppdage at man uten å vite eller ville det har levd i et uregistrert ekteskap. Det framgår at kvinnene ser på sitt samliv som utenomekteskapelig og umoralsk, og at de skammer seg. Umiddelbart kan denne reaksjonen virke uforståelig all den stund kvinnene faktisk er religiøst gift. Sett i lys av forrige eksempel, der paret giftet seg (kun) religiøst for å gjøre samlivet legitimt, er det uventet at disse kvinnene assosierer sitt (kun) religiøse ekteskap med noe moralsk galt. Forklaringen ligger i at manglende registrering ikke avgrenses til et sivilrettslig anliggende. I den forståelse av islam som her presenteres, kobles det også til islams krav om offentliggjøring av ekteskapsinngåelse. Salimi og MIRA-senteret framhever at det å gifte seg i hemmelighet er dårlig ansett i islam, og her skilles det ikke mellom offentlighet overfor familie/nettverk og overfor myndighetene. I dette perspektivet vil menn som unnlater å registrere vigsel/ekteskapet ikke bare svikte kvinnen, men også islam. Med andre ord, når MIRA-senteret vil bevisstgjøre muslimske kvinner på viktigheten av sivilrettslig gyldig vigsel/registrering henter de sin begrunnelse i kvinners rettigheter både etter sivil lov og i religionen.

Eksempel 3. Tvangsekteskap

Det siste eksemplet er hentet fra rettsalen. Her er det straffelovens område som aktualiseres. Saken er fra Oslo tingrett i 2011 og gjelder en tretten år gammel jente som ble tvunget til å inngå (kun) religiøst ekteskap med en sju år eldre fetter. Her gjengir vi et utdrag fra dommen for å illustrere hva en religiøs vigsel også kan være:

Søndag 17. desember 2006 i — 00 i Oslo fikk de 13 år gamle E til å besvare spørsmål fra en imam/person som etter islamsk rett kunne vie dem, hun gjentok/svarte det hun ble bedt om å si slik at hun derved inngikk *et religiøst fundert ekteskap* med sin 20 år gamle fetter A. I tiden etter 17. desember 2006, ved vold, trusler og annen rettstridig adferd, tvang de E til å forbli i et religiøst fundert ekteskapelig samliv med sin fetter A og bo hos ham og hans foreldre når hun hadde fri fra skolen. Hun ble i samlivet gjentatte ganger

utsatt for vold, trusler og seksuelle overgrep fra sin ektefelle/fetter. Hun ble også utsatt for vold fra både sin onkel/svigerfar og sin tante/svigermor, og hun ble bl.a. truet av sin onkel/svigerfar med at hun skulle bli drept dersom hun tok skritt for å komme ut av ekteskapet. Hennes foreldre/verger sa at hun måtte finne seg i det, ba henne returnere til ektefellen når hun ba om å få flytte hjem, og uttalte at de intet kunne gjøre for å hjelpe henne ut av situasjonen siden hun nå tilhørte sin ektemann. (vår utheving) ¹⁰

I dette tilfellet er det utvilsomt at religiøs vigsel er forbundet med alvorlige problemer. Jenta blir tvunget inn i og bundet til et samliv der hun blir utsatt for fortsatt tvang, vold og overgrep. Hun er dessuten et barn, langt under seksuell lavalder og aldersgrense for ekteskapsinngåelse i Norge. Dette er da også en viktig årsak til at hun ble giftet bort religiøst når foreldrene først ønsket å binde henne til en mann gjennom samliv. I norsk kontekst ville det ikke vært mulig å tvinge jenta inn i et sivilrettslig gyldig ekteskap, på grunn av aldersgrensen. De strafferettslige aspektene ved saken kommer vi tilbake til. Her vil vi bare kort kommentere at det ikke er gitt at dette tvangsekteskapet vil bli ansett som et gyldig ekteskap etter islamske regler. Flere vil si nei og fordømme både foreldrene og den såkalte imamen som bidro. For det første fordi (den religiøse) ekteskapsinngåelsen inngås ved tvang, for det andre fordi hun er under lavalder i de fleste land, og for det tredje fordi hun er under lavalder i Norge, og man må følge lovene i det landet man lever. For det fjerde, vil noen mene at ekteskapet er uregistret og dermed ikke i tråd med islams norm om offentliggjøring, jamfør forrige eksempel. Dette kommer vi tilbake til.

¹⁰. Oslo-saken. LB-2011-75341. Se neste kapittel for mer informasjon om dommen og strafferettslige aspekter.

Erfaringer fra hjelpeapparatet

Problematiske aspekter ved religiøse vigslar har fått økende oppmerksomhet i hjelpeapparatet de siste årene. Det dreier seg særlig om instanser som møter unge og deres hjelpere i saker om tvangsekteskap og relaterte problemstillinger. Både Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse og Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse har løftet dette temaet på myndighetenes dagsorden.¹¹ For enkelhets skyld skal vi her gjengi et utdrag fra Røde Kors-telefonens årsrapport for 2012, der religiøse vigslar har fått et eget avsnitt:¹²

I løpet av 2012 har Røde Kors-telefonen mottatt flere henvendelser som omhandler religiøse ekteskap. Vi erfarer at enkelte av de unge ikke er klar over konsekvensene av å inngå et religiøst ekteskap, og har liten kjennskap til hvor vanskelig det kan være å få en religiøs oppløsning av ekteskapet. I henhold til denne tematikken erfarer Røde Kors – telefonen følgende:

- Jenter som inngår et religiøst ekteskap med en hemmelig kjæreste for å unngå et tvangsekteskap
- Kjærestepar som inngår et religiøst ekteskap med hverandre for å tvinge familien til å akseptere en ektefelle de selv har valgt.
- Jenter under 18 år som blir giftet bort i en religiøs vielse i utlandet for å omgå norske regler vedrørende 18 - års grense for ekteskapsinngåelse. Ekteskapet blir ikke registrert, og det blir vanskelig å bevise hvorvidt jenta har blitt giftet bort eller ei.

¹¹. Oslo Røde Kors: Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Rapport for 2012, s. 26. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2012) Årsrapport 2012. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse s. 14.

¹². Se også <http://www.nrk.no/ytring/vi-vil-tvangen-til-livs-1.11112827>.

- Enkelte personer velger bevisst å gifte seg kun på religiøs måte og ønsker ikke å registrere ekteskapet hos Fylkesmannen i Norge.¹³ Årsaken til dette, har vi blitt forklart, kan skyldes at en ønsker å unngå norske separasjons- og skilsmissereregler.
- Gutter som inngår et religiøst ekteskap med en jente for å legitimere at de har seksuell relasjon til henne.
- Jenter som inngår et religiøst ekteskap med en gutt som ikke har opphold i Norge, f.eks. asylsøker.
- Religiøse ekteskap som blir rettferdiggjort i forhold til at da kan en jente bevege seg friere ute i det offentlige rom uten å bli utsatt for sladder og rykter som kan skade familiens ære.

Enkelte av familiene vi er i kontakt med sjonglerer mellom ulike normsett som *norsk rett*, *hjemlandets rett* og *religiøs rett*. Vi erfarer at enkelte par inngår kun en Nikah, betegnelse på det muslimske ekteskapet¹⁴, og forblir registrert ugift etter norsk lov. Enkelte av kvinnene vi kommer i kontakt med ønsker å få en religiøs opphevelse av ekteskapet, og de forteller at ektemannen ikke ønsker å gi dem det. De sliter med å få Nikah-forholdet oppløst. Videre har Røde Kors-telefonen blitt oppsøkt av kvinner som er skilt i Norge via Fylkesmannen, men som også ønsker en religiøs opphevelse av ekteskapet. Dette fordi at en anses som fortsatt gift av ens sosiale

13. Vår fotnote: For ordens skyld opplyser vi at ekteskap ikke registreres hos Fylkesmannen, men hos Folkeregisteret (se neste kapittel).

14. Original fotnote 13: Et «nikah forhold» er en kontraktbasert relasjon hvor vigselen enten foregår privat, eller i en moske med en imam til stede og to vitner. Den religiøse ekteskapskontrakten kan enten baseres på en muntlig avtale eller inngås skriftlig. Referanse: Regeringens strategi mod Parallele retsopfattelser, side 8. Link til dokumentet: <http://www.sm.dk/Publikationer/Sider/VisPublikation.aspx?Publication=708>

miljø og familie. Røde Kors-telefonen har erfart at enkelte av disse kvinnene har oppsøkt ulike religiøse trossamfunn hvor de har opplevd at imamen har ment at det ikke er grunnlag for at kvinnen kan bli skilt religiøst, og påpekt at hun fortsatt er ansett som gift ifølge Koranen. Dette fører til at enkelte av kvinnene «shopper» rundt hos ulike trossamfunn for å finne en imam som kan oppløse Nikah-forholdet. Spesielt utfordrende er det for de unge under 18 år som blir tvunget til å inngå et Nikah-forhold hvor mulighetene til å få det religiøse ekteskapet opphevet er svært vanskelig. (Røde Kors 2013:23-24, vår utheving)

Vi ser at Røde Kors-telefonen her er vel så opptatt av frivillige ekteskapsinngåelser som tvangsekteskap. Flere av eksemplene er (kun) religiøse ekteskap inngått av unge par på eget initiativ, sågar mot foreldrenes viten og vilje. Bekymringen er snarere knyttet til veien *ut* av enn veien *inn* i de religiøse ekteskapene. De unge, og særlig kvinner, er ikke klar over de sosiale- og juridiske konsekvensene av å inngå et religiøst ekteskap som ikke blir registret av norske myndigheter. De forstår kanskje ikke hvor forpliktende og bindende *andre* anser ekteskapet å være, at det vil være vanskelig å få familiens aksept for oppløsning dersom det ikke går så bra, og at det kan bli vanskelig å få hjelp til å skille seg på en religiøs måte, dersom de ønsker det. Vi kan kanskje si at fokus her er på den potensielle baksiden av de uformelle ekteskapsinngåelsene som Emblem skriver om. Røde Kors påpeker at dette er et svært komplisert felt som kan berøre gjeldende rett både i Norge og i utlandet. Noen av de unge kvinnene forstår ikke at de setter seg selv i fare om de drar til opprinnelseslandet når de fortsatt regnes som gift der, og at de risikerer å miste barna om de tar dem med seg.

Inntrykket bekreftes av Kompetanseteamet. Herfra har vi hørt om saker der det først kom fram at en jente var forlovet, for så å vise seg at det var en religiøs vigsel. Erfaringen er at hjelpeapparatet sjelden har kunnskap om betydningen av nikah, og at de ser en forlovelse som mindre forpliktende. Dermed stiller de heller ikke spørsmål som kan avdekke hva som ligger i ordet. I en sak hadde jenta fortalt på skolen at hun var forlovet og skulle gifte seg mot sin vilje på et bestemt tidspunkt i nær framtid. Hjelperne jobbet intenst med å forhindre at ekteskapet skulle gjennomføres. I ettertid viste det seg at jenta allerede var gift religiøst. Teamet legger vekt på å undersøke hva den utsatte og

omgivelsene legger i ordet forlovelse, og understreker overfor hjelpeinstansene at det noen ganger kan handle om mer forpliktende avtaleinngåelser. Når de unge kaller nikah for forlovelse, og ikke (islamsk) ekteskap, kan det ha flere årsaker: Dels at de ikke finner et annet egnet norsk ord å oversette nikah med; dels at de ikke vet at de er gift, og dels at de ikke har hatt bryllupsfest og derfor ikke anser seg som gift.

I flere tilfeller er det snakk om religiøse vigslar i utlandet, og mellom unge under 18 år. Hjelpeapparatet vet ikke alltid om det dreier seg om kun religiøs vigsel eller et ekteskap som er registrert i henhold til det aktuelle landets lovgivning. Ved et tilfelle var en jente på 16 år giftet bort i sitt opprinnelsesland. Kompetanseteamet, i samarbeid med den norske utenriksstasjonen, rakk å hjelpe jenta hjem til Norge før ekteskapet ble registrert. I en nyere sak, der jenta selv har formidlet at hun har blitt giftet bort i utlandet, kan det antas at ekteskapet kun er religiøst siden jenta er 13 år og dermed under giftealder i det aktuelle landet. Det kan se ut som om noen foreldre bruker religiøs vigsel til å binde de unge i tidlig alder, for at de så skal gifte seg formelt/sivilrettslig når de når giftealder; enten i utlandet eller i Norge. Dette kommer vi tilbake til i neste kapittel.

Rettslig pluralisme

Røde Kors omtalte i sin årsrapport familier som «sjonglerer mellom ulike normsett som norsk rett, hjemlandets rett og religiøs rett». Dermed aktualiseres problemstillinger knyttet til *rettslig pluralisme*. Begrepet kan sikte mot ulike formelle rettssystemer som eksisterer ved siden av hverandre, slik situasjonen er på familierettens område i land som India og Israel. Vel så aktuelt i en vestlig sammenheng er den form for rettspluralisme der religiøs-rettslige normer og uformelle sosiale normer eksisterer parallelt med, og eventuelt i konflikt med, nasjonale

lovregler og formelle normer.¹⁵ Familierett er det rettsområdet som oftest «rammes» av rettslig pluralisme, og ekteskap og skilsmisse er klassiske problemstillinger. Uregistrerte ekteskap er da også et tema internasjonalt, både i vestlige og ikke-vestlige land.

Rettslig pluralisme er et analytisk perspektiv som gjerne kontrasteres med rettslig sentralisme. Der rettslig sentralisme tar en felles formell rettsorden for gitt, er en rettspluralistisk tilnærming opptatt av å utforske og ta høyde for at en mer mangfoldig rettslig orden kan eksistere side om side med den formelle. Med rettslig orden menes her regulative og normative systemer som påvirker og kontrollerer folks liv (Mehdi 2012). Rubya Mehdi viser til Moores begrep om semiautonome sosiale felt og forklarer:

Sally Falk Moore sees semiautonomous social fields as social entities which have a rule-generating and rule upholding process that takes place in different fora (Moore 1978:56). This provides a more holistic picture of ethnic minorities, and of the norms that affect their lives. In essence, the living reality through which people regulate their conduct cannot be ignored. (Mehdi 2012:37)

Et eksempel på studier av rettspluralisme på familierettens område er Anika Liversage og Tina G. Jensens rapport *Parallele retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie av privatrettlige praksisser* (Liversage og Jensen 2011)¹⁶. Hovedspørsmålet var hvorvidt det var i ferd med å utvikle seg såkalte parallelle rettssystemer i det danske samfunnet, der minoritetsgrupper forholder seg til og setter egne ”lover” foran nasjonalstatens lover. Denne bekymringen har særlig vært knyttet til muslimer og sharia. Forskerne påviser eksistensen av ulike normative oppfatninger og regler for blant annet skilsmisse, men framholder at det for muslimeres vedkommende er vanskelig å snakke om et parallelt

¹⁵. Den førstnevnte formen for rettspluralisme kalles gjerne svak, mens sistnevnte omtales som sterk rettspluralisme (Griffiths 1986).

¹⁶. Forskningsprosjektet var et oppdrag for danske myndigheter.

system. Begrunnelsen er at det ikke finnes et helhetlig muslimsk rettssystem, i motsetning til katolsk kirkerett. Tvert imot pågår stadige kamper om å definere hva som er den rette tolkningen av islams syn på for eksempel skilsmisse:

Forskellige fortolkninger som disse illustrerer, at man ikke kan tale om et entydig "parallelt rettssystem" i Danmark, men at der sameksisterer en flerhet i fortolkningene af, hvorledes nikah-forhold oppløses. Det eksemplificerer, at der ikke eksisterer en samlet "muslimsk rett" i Danmark, som fx katolsk kirkeret udgør.

De forskjelligartede oppfattelser kan give anledning til strid om, hvilke prinsipper der skal legges til grunn, når fx nikah-forhold ønskes oppløst. Udfaldet af sådanne konflikte kan blandt andet afhænge af de involverede parters styrkeforhold. (Liversage og Jensen 2011:16)

Et viktig hensyn i denne sammenheng er at forskere bør unngå å enhetliggjøre fortolkningen av religiøse normer og å befeste bestemte versjoner. Tvert imot er det en sentral oppgave å vise kompleksitet, intern konflikt og endringstendenser.

Religiøs rett

Som Liversage og Jensen skisserer, eksisterer det et begrep om religiøs rett, som er en sentral dimensjon ved rettslig pluralisme. Selv om den islamske varianten er mindre enhetlig enn den katolske, gir det likevel mening å si at en islamsk vigsel utføres i henhold til (en versjon av) islamsk rett, *sharia*, slik katolsk vigsel følger katolsk/kanonisk lov. Men hva *er* religiøs rett; er det religion eller er det juss?

Et sentralt trekk er at retten er hentet fra religiøse kilder og at dette setter rammer for hvor mye den kan forandres av mennesker. Potensielt stiller dette religiøs rett i et spenningsforhold til sekulær rett. Riktignok kan begrepet «sekulær rett» også diskuteres. Her mener vi formell norsk rett.

Religiøs rett kan uttrykkes så vel gjennom formelle lover som uformelle normer, og det er nødvendig å være bevisst på graden av formalisering den aktuelle norm har. Noen ganger kan den formelle retten være en uttalt kodifikasjon av religiøse kilder og behandles i tråd

med tolkningsreglene i en bestemt religiøs rettslig tradisjon. Motsatt kan også religiøs rett være på det helt uformelle plan der en sosial norm uttrykkes som en religiøs regel. Det kan kanskje være fornuftig å beskrive religiøs rett som et kontinuum, fra formell til uformell regulering.

Religion kan være rettslig når religiøs rett er kodifisert i andre lands nasjonale rett som gjelder også i Norge, typisk gjennom våre regler om internasjonal privatrett. Et nærliggende eksempel er når et ekteskap inngått etter et annet lands kodifiserte religiøse rett anerkjennes som gyldig ekteskap i Norge. Et eksempel vil være der et ekteskap inngått i Pakistan, der familieretten er basert på muslimsk rett, blir anerkjent i Norge. Dette er et åpenbart eksempel fordi religion og rett formelt sett er det samme. Men religiøse normer kan også være rettslig gyldige gjennom kontrakt; et nærliggende eksempel er den muslimske ekteskapskontrakten, *nikah naama*. I den grad slike kontrakter inngås i forbindelse med ekteskapsinngåelse i Norge, innebærer det at partene bringer den religiøse retten inn i norsk rett innenfor rammen av kontraktsfriheten i norsk rett.¹⁷

Til slutt kan religiøs rett uten noen formell forankring likevel få betydning for om lovfestede rettigheter blir oppfylt eller ikke. Ett eksempel som vi vil komme tilbake til i denne rapporten, er hvorvidt kravet i uformell religiøs rett, om at kvinnen må ha en verge for å kunne inngå ekteskap, kan ha betydning for kvinners lovfestede rett til fritt å kunne bestemme over ekteskap.

Begrenset kunnskap

Rettslige og samfunnsmessige problemstillinger rundt (kun) religiøse vigsler har fått liten oppmerksomhet i norsk forskning. Ulike

¹⁷. For kontrakter inngått mellom ektefeller vil det riktignok i en del tilfeller stilles krav som avgrenser kontraktsfriheten mellom ektefeller, slik som for eksempel at avtaler om formuesordningen mellom ektefellene må inngås ved ektepakt jf. el § 42. Se også om kontraktsfrihet i neste kapittel.

trossamfunns normer og verdier knyttet til ekteskap og skilsmisse er tidligere kartlagt av Thorbjørnsrud (2001 og 2005). En nyere intervjurunde i tilnærmet de samme trossamfunnene ble foretatt av Plesner m.fl. for Samarbeidsrådet for tros- og livssyns (Plesner og Døving, red. 2009). Både Thorbjørnsruds arbeider og sistnevnte rapport tar utgangspunkt i trossamfunnenes perspektivet og er ellers lite problemorienterte.

I en svensk kontekst har Anne Sofie Roald (2009) interessert seg for konsekvensene av religiøse vigslar og muslimske trossamfunns forvaltning av vigselfretten. Hun er dels opptatt av såkalte «haltende skilsmisser» og dels av at slike vigslar kan være en måte å omgå lovverket på, for eksempel ved at muslimske menn inngår flere ekteskap parallelt. Hun mener ordningen med at trossamfunn har vigselfrett er egnet til å skape uklare grenser mellom reglene for ekteskap etter formell rett på den ene siden og religiøse normer for ekteskap på den andre. Roald tar til orde for å innføre obligatorisk sivil vigsel, mest for symbolsk å forhindre slik sammenblanding.

Begrepet *haltende skilsmisser* sikter mot at en muslimsk kvinne er skilt sivilrettslig, men fortsatt gift i religiøs forstand.¹⁸ Haltende skilsmisser og kvinners problemer med å få islamsk skilsmisse har vært tema i flere studier i norsk sammenheng (de Carli 2008, Kayed 1999, Thorbjørnsrud 2003, Vogt 2000, Wærstad 2006). Forskningen viser at en del muslimske kvinner som ikke får mannens aksept for skilsmisse, søker hjelp hos moskeen for å få religiøs skilsmisse. Vi vet imidlertid ikke så mye om hva slags hjelp de får. Det samme gjelder for de kvinnene som kun er gift religiøst. For øvrig varierer det hvorvidt en muslimsk kvinne oppfatter at hun trenger en separat religiøs skilsmisse eller om den sivilrettslige skilsmissen er tilstrekkelig. Dette temaet er

^{18.} *Haltende ekteskap* er når en person er gift etter ett lands lovverk, men regnes som ugift av et annet.

svært komplekst i seg selv og vil av kapasitetshensyn bare bli overfladisk berørt i vår studie.¹⁹

Religionsviter Lena Larsen har skrevet doktorgradsavhandlingen «Islamsk rettstenkning i møte med dagliglivets utfordringer. Fatwaer som løsningsforslag for muslimske kvinner i Vest-Europa». (Larsen 2011) Her analyserer Larsen hvordan kvinnespørsmål håndteres i *fatwaer* i en europeisk kontekst. En fatwa er i islamsk rettstenkning et juridisk normutsagn som svarer på et spørsmål. Ifølge Larsens materiale er det viktigste temaet for muslimske kvinner i Europa nettopp forholdet mellom registrerte og uregistrerte ekteskap. Hun viser til franske fatwaer som omtaler uregistrerte ekteskap som *haram* - forbudt - og som hevder borgerlig ekteskap må inngås først. Ifølge disse fatwaene viser en sivil vigsel at ekteskapet tas seriøst i tråd med islams syn om at ekteskapet er ment å skulle være stabilt. Dessuten innfris det islamske kravet om dokumentasjon, og det er lettere å ivareta kvinnes rettigheter. I et intervju om avhandlingen forklarer Larsen:

For de religiøse rådgivningsorganene er dette et stort problem, og en fremstående mufti i Frankrike har for eksempel uttalt at et islamsk ekteskap som ikke er offentlig registrert er forbudt, selv om det er gyldig. – Mange muftier har sett at ektemennene til disse kvinnene forsvinner, og at de ikke kunne gjøre noe for å hjelpe. Man har ingen sanksjonsmuligheter til å sikre partene de rettighetene de skal ha

¹⁹ Tone Linn Wærstads doktorgradsprosjekt handler om muslimske skilsmisser i Norge. Wærstad ser på grensene og mulighetene som finnes i norsk rett for å anlegge muslimske rettslige normer og tradisjoner med hensyn til ekteskapsoppløsning og deling av boet mellom ektefellene. Det rettes fokus mot det norske rettssystemet og i hvilken grad norsk rett er informert av det internasjonale diskrimineringsvernet når det gjelder bruken av muslimsk rett i Norge. Noen hovedtemaer er anerkjennelse av muslimske skilsmisser i norsk rett, mekling og gjenforening mellom ektefeller, bruk av voldgift ved deling av det ekteskapelige boet og den kontraktsrettslige statusen til brudegaveklausuler.

utenom det nasjonale rettsvesenet. Bare en stat kan sikre rettighetene, og disse kvinnene faller mellom to stoler. Derfor mente den franske muftien at uregistrerte ekteskap er ulovlig – siden de ikke sikrer det som i islamsk rettstenkning er hovedformålet med ekteskap, nemlig å sikre partene, familien og ikke minst barna, sier Larsen.²⁰

I artikkelen «Muslim Family Law and Young People in Denmark» drøfter den danske juristen Rubya Mehdi (2012) de rettslige konsekvensene og komplikasjonene som kan oppstå som følge av rettspluralistiske praksiser i familiespørsmål.²¹ Fokus er særlig på skilsmisser. Mehdi identifiserer fire typer av ekteskaps- og skilsmissemønstre blant muslimer i Europa (se også Mehdi & Nielsen 2010):

1. Personer som gifter og skiller seg utelukkende innenfor det sivile systemet.
2. Personer som lever sammen utenfor ekteskapsinstitusjonen.
3. Personer som kombinerer de sivile og religiøse systemene.
4. Personer som gifter og skiller seg utelukkende religiøst/utenfor det sivile systemet.

Det er i de siste to kategoriene at problemer og konflikter kan oppstå som resultat av at samlivsrelasjoner håndteres og reguleres i en uoffisiell rettspluralistisk sfære. Mehdi sier at noen unge mennesker må betale en høy pris for å leve sitt familieliv under doble regelsett. En kjent problematikk er tilfellene der mannen nekter å gi kvinnen religiøs

^{20.} «Bør være oppmerksom på muslimske tradisjoner.» Intervju med Lena Larsen, av Aina J. Rønning.

^{21.} www.nored.no/layout/set/print/.../Muslimsk%20juss%20i%20Norge.doc. Artikkelen er skrevet for Ungdomsstyrelsen i Sverige og inngår i en samling ekspertartikler som vedlegg til rapporten Äkta makar, som omtales kort under.

skilsmisse. Dette kan for det første være par som er gift både sivilrettslig og religiøs, i henhold til Mehdis kategori 3 over. Dermed oppstår «haltende skilsmisse» der paret blir sivilrettslig skilt, men mannen nekter å gi kvinnen religiøs skilsmisse. Selv kan mannen ifølge islam ta flere koner, selv om han fortsatt er (religiøst) gift, men kvinnen forblir bundet til det religiøse ekteskapet.²² For det andre kan det handle om par som kun er religiøst gift, som i Mehdis kategori 4. I tillegg til problemene med å få mannens og familiens aksept for skilsmisse, er et annet problem at kvinnen i slike situasjoner står uten de rettigheter som den formelle loven gir henne. Dette er spørsmål vi kommer tilbake til.

Mehdi er imidlertid også opptatt av å få fram de potensielt positive sidene ved en rettspluralistisk praksis. Hun framhever at mange mennesker ikke har problemer med å leve i kun religiøse ekteskap. Hun nevner også at slike vigslar kan brukes for å muliggjøre unges kjæresteforhold. De utenomrettslige vigslene kan således ses som del av pågående endring der det stadig forhandles om hva som er akseptabelt, og der religion og tradisjon brukes på ulike måter.

Anika Liversage og Tina G. Jensen (2011), har som nevnt hatt et forskningsoppdrag for danske myndigheter om parallelle rettsoppfatninger på privatrettens område. Dette var en bredt anlagt intervjuundersøkelse med til sammen 248 intervju med personer med minoritetsbakgrunn, fagpersoner og religiøse autoriteter. Hovedvekten ble lagt på inngåelse og avslutning av parforhold/ekteskap, med særlig vekt på skilsmisse. Liversage og Jensen finner at kun å inngå nikah er ganske utbredt i mange grupper, men det er også viktige forskjeller. Utelukkende religiøs vigsel er relativt vanlig blant personer med somalisk bakgrunn, men uvanlig blant de med tyrkisk bakgrunn. Forskjellen forklares med at sivil vigsel/registrering av ekteskap er obligatorisk i Tyrkia. En del par som inngår kun nikah, velger senere å

²². Her er det uenighet om tolkningen. Mange vil understreke at islam krever at mannen behandler samtlige hustruer likt. Noen vil mene at slik absolutt likebehandling ikke er mulig i praksis, og at polygami derfor i praksis er forbudt.

bli sivilrettslig gift, for eksempel når de får barn. Mange par som inngår nikah, blir også viet etter dansk rett i tilknytning til nikah-inngåelsen (Liversage og Jensen 2011:15). Forskerne viser til at det i Danmark, som i Norge, er mulig å bli viet med sivilrettslig virkning i trossamfunn med vigselsrett. De finner imidlertid at dette «ikke er en meget utbredt form for indgåelse av ægteskaber for personer med muslimsk baggrund.» (Liversage og Jensen 2011:15) Det vanligste er at den sivile vigselen/registreringen skjer på rådhuset, *i tillegg til* den religiøse vigselen. Med andre ord er det vanlig å holde de to seremonier fra hverandre. Andre nøyer seg med den religiøse seremonien, og de fleste opplever dette som et forpliktende ekteskap. Et unntak er nikah-forhold mellom gutter og unge menn med minoritetsbakgrunn og jenter/kvinner med etnisk dansk bakgrunn.

Ungdomsstyrelsen i Sverige har på oppdrag fra regjeringen foretatt en kartlegging av «traditionella och vigselliknande ceremonier» (Ungdomsstyrelsen 2012A og B).²³ Undersøkelsen viser at registrerte trossamfunn både utfører religiøse vigsler som registreres og dermed får rettsvirkninger etter svensk lov, og vigsler som ikke registreres, etter ønske fra partene selv. Svenske myndigheter krever at trossamfunnet er tydelige på uregistrerte vigslers utenomrettslige status, og trossamfunnene oppgir at partene er fullt informert om de manglende rettsvirkningene.

²³. I et vedlegg til rapporten har styrelsen samlet en del ekspertartikler av bl.a. Rubya Mehdi (Ungdomsstyrelsen 2012B).

3 Rettslige rammer og forvaltningens forståelse

I dette kapitlet tar vi for oss de rettslige og institusjonelle rammer som omgir vigsel og ekteskap i Norge. Det gjelder for det første ekteskapsloven. Vi skal se på hvordan norsk rett ser på religiøse handlinger i tilknytning til sivilrettslig vigsel på den ene side og på religiøse, utenomrettslige vigslar på den andre. For det andre redegjør vi for relevante bestemmelser i straffeloven. Vi belyser også hvordan offentlige myndigheter møter og forholder seg til religiøse vigselshandlinger, inkludert utenomrettslige vigslar; hvordan denne praksisen forstås, og hvordan lovverket tolkes og praktiseres. Men først vil vi knytte noen refleksjoner til hva ekteskap er, i samfunnsmessig og rettslig forstand.

Ekteskapet som institusjon

Menneskers samliv er i varierende grad, over tid og mellom land, ansett som et samfunnsanliggende, og dermed gjenstand for *regulering*. Vi snakker da om kollektivt delte og håndhevede normer for hva som anses som ønskede og uønskede samlivsformer. Slike normer kan være uformelle og formelle.

To eksempler på formelle normer er forbudet mot bigami i norsk lov, som favoriserer samliv mellom *to* voksne, og senere tids økende rettslige likestilling av homofile pars samliv. Når det gjelder uformell regulering, kan vi nevne den sterkt økende aksepten av skilsmisse over de siste tjue årene i Norge, samt barn født utenfor ekteskap. Det negativt konnoterte begrepet «uekte barn» er forsvunnet fra norsk dagligtale, mens «skilsmissebarn» er blitt mindre vanlig og har en betydelig svakere ladning enn tidligere. Slike *normative* endringer i forhold til skilsmisse har gått hånd i hånd med rettslige endringer, slik at vi i dag har en lav rettslig terskel for å oppløse et ekteskap.

Ekteskapet er altså en rettslig og økonomisk institusjon som fremmes, avgrenses og beskyttes gjennom samfunnsmessig regulering.

Loven går opp grensene for hva et ekteskap er, og avgrensner dermed hvem som omfattes av de rettigheter og plikter som ekteskap representerer. Reguleringen har flere hensikter; å fremme stabilt samliv ved å gi ektepar noen fordeler, og å verne ektefellenes interesser vis a vis hverandre - særlig den svake part - i tilfeller der samlivet bryter sammen. Samfunnet legger noen rammer for ektefellenes rettigheter og plikter overfor hverandre, men også overfor staten og samfunnet for øvrig.²⁴

Et eksempel er reglene om formuesordning og –deling. Ifølge norsk ekteskapslov har ektefellene *gjensidig underholdsplikt*²⁵ under ekteskapet, og de har *felleseie*. Hvis samlivet oppløses ved skilsmisse, skal formue og eiendom som er opparbeidet under samlivet deles likt dersom *særeie* ikke er avtalt. Et viktig unntak fra likedeling er den såkalte *skjevdelingsregelen* som sier at de verdier partene brakte inn i ekteskapet eller har arvet/fått undervis skal holdes utenfor delingen. Andre eksempler på rettigheter for ektefeller er arveretten og retten til uskifte, samordning av pensjon og skattemessige virkninger. Mens samboere lignes hver for seg, lignes ektefeller under ett.

For å tydeliggjøre betydningen av disse reglene kan vi sammenligne med islamske rettsregler (sharia). Som nevnt er dette ikke en entydig rett. Det er betydelige forskjeller mellom familieretten i muslimske land, noe som for det første skyldes tilknytning til ulike *lovskoler* i islam. For det andre vil familieretten være utformet og praktisert i samspill mellom religiøse, kulturelle og andre samfunnsmessige forhold i det enkelte land. Det ligger utenfor rammen av dette prosjektet å gå nærmere inn på denne variasjonen. I det

24. Som enslig forsørger har man rett på visse ytelser, som overgangsstønad, utvidet barnetrygd, som gifte foreldre ikke har. Ekteskapet/sivilstand kan altså også medføre bortfall av rettigheter. Men i flere sammenhenger vil det være det faktiske samboerskapet med en partner som diskvalifiserer, ikke ekteskap som sådan.

25. Høyesterett har bestemt at denne kan ivaretas både direkte gjennom lønnsinntekt og indirekte gjennom husarbeid og omsorg for barn.

følgende tar vi derfor utgangspunkt i det vi ser som visse grunntrekk i islamsk familierett.

Mens ektepar etter norsk rett har gjensidig forsørgerplikt, har mannen ensidig forsørgerplikt i henhold til sharia. Hvis kvinnen har inntekt er dette hennes alene, og det er opp til henne om hun vil bruke pengene på fellesutgifter eller ikke. Islam har ikke noe begrep om felleseie i ekteskapet. Mahr, som vi så vidt har vært inne på, er også en særbestemmelse i den islamske reguleringen av ekteskapet. Mannen er forpliktet til å gi kvinnen mahr – brudegave - ved ekteskapsinngåelsen; en viss sum, eiendom eller gjenstand. Den er kvinnens særeie og skal holdes utenfor delingen ved samlivsbrudd.²⁶

Et viktig forbehold når det gjelder den norske ekteskapslovens regler, er at vi har *avtalefrihet* i spørsmål om bodeling og skifte ved samlivsbrudd. Det følger av ekteskapsloven § 65 første ledd første punktum at partene ikke er bundet av ekteskapslovens delingsregler.²⁷ Man sier gjerne at lovens regler er deklarasjonelle, som betyr fravikelige. Hvis partene er enige, kan de i prinsippet avtale som de vil, også å avtale seg bort fra ekteskapslovens regler. De fleste oppgjør skjer privat med eller uten advokat, og vi vet lite om hvordan disse foretas. For eksempel kan det tenkes at flere ser bort fra skjevdelingsregelen hvis ekteskapet har vart lenge. Grad av konflikt i samlivsbruddet vil antakelig også ha betydning, så vel som partenes økonomi og (dermed) muligheten til å engasjere advokat. Vi vet heller ikke hvorvidt lovverkets prinsipper er i tråd med det dagens ektefeller finner rimelig. Enda mindre vet vi om de økonomiske og rettslige oppgjørene der partene har bakgrunn fra andre land, og der det kan tenkes at de legger til grunn religiøse rettslige prinsipper framfor

^{26.} Vi kommer tilbake til mahr under.

^{27.} «Reglene i denne loven er ikke til hinder for at ektefellene inngår avtale om oppgjøret. En avtale kan likevel helt eller delvis settes ut av kraft hvis den vil virke urimelig overfor en av partene. I stedet for å sette avtalen ut av kraft, kan retten bestemme at ektefellen som blir urimelig dårlig stilt, blir tilkjent et beløp fra den andre ektefellen. Søksmål etter første ledd andre og tredje punktum må være reist senest tre år etter at avtalen ble inngått.»

sivilrettslige.²⁸ For eksempel kan et ektepar avtale å dele boet i henhold til sharia, slik at hun får utbetalt den utsatte delen av mahr dersom hun har krav på det, og at ektefellene ellers tar med seg det som er deres. Dette kan innebære at en mann som har vært eneste lønnsarbeider i familien, har oppsparte midler på egen konto og står som eier av boligen, ikke skal dele noe av dette med kvinnen.

Avtalelovens regler om ugyldighet gjelder også i forhold til skifteavtaler. Dette innebærer at avtalen i prinsippet kan omstøtes av retten dersom den anses som urimelig for den ene part på grunn av at man eksempelvis har vært ukjent med verdier, har latt seg presse til en dårlig avtale eller ikke har vært klar over hva man har krav på. Sak må i så fall reises innen tre år. Siden utgangspunktet er at en skifteavtale er bindende, vil det i praksis bare være kvalifisert grad av urimelighet og ubalanse av en viss størrelse, som vil føre frem til en revisjon av avtalen.

Etter norsk rett vil parter som har foretatt en religiøs, utenomrettslig vigsel bli regnet som samboere dersom de bor sammen.²⁹ Samboerskap er blitt langt vanligere i det norske samfunn og har i noen grad blitt institusjonalisert gjennom bestemte rettigheter og plikter. I forhold til en del velferdsytelser, for eksempel, er samboerskap likestilt med ekteskap. Hovedregelen for det økonomiske forholdet mellom samboere er imidlertid at de anses som enkeltstående individer. Hver part eier sine ting, i den grad annet ikke er avtalt. Ved brudd har man som samboer ikke rett til likedeling av det som er skapt i løpet av samboerskapet, slik som etter ekteskapslovens regler. Samboere har heller ikke gjensidig underholdsplikt, men de har en viss arverett, dersom samboerne har eller venter felles barn, eller de har bodd sammen i fem år og har skrevet testament. Det er et generelt problem at samboere, og da særlig kvinner, ikke er bevisst på de konsekvenser som et svakere rettsvern innebærer ved samlivets opphør (brudd eller død)

^{28.} Slike oppgjør kompliseres ytterligere hvis de inkluderer eiendom eller formue i andre land.

^{29.} Eventuelt som forlovet. Forlovelser har ingen rettsvirkninger i Norge,

(Sverdrup 2009). Dette er bakgrunnen for at flere, blant annet professor Tone Sverdrup og JURK (Juridisk rettshjelp for kvinner) har tatt til orde for en norsk samboerlov slik man har i Sverige (Sverdrup 2011).³⁰

Binding og beskyttelse

Mange hensyn har betydning for et samfunns regulering av adgangen til å etablere og oppløse et institusjonalisert samliv. De norske reglene er ment å stimulere til stabilt og varig familieliv, særlig med tanke på barn. For eksempel legger samfunnet visse hindre i veien for par som ønsker å oppløse ekteskapet; gjennom kravet om ett års separasjonstid før skilsmisse blir innvilget og obligatorisk «mekling» ved barn under 16 år (også for samboere). Det siste er imidlertid ikke mekling for å bevare ekteskapet, men for at foreldrene skal finne gode løsninger for samarbeidet rundt barna. Først og fremst er dagens lovverk utformet med tanke på individets rett til alene å velge (bort) sitt samliv, og likeledes at menn og kvinner har lik rett og anledning til å forlate ekteskapet. Dagens ekteskapslov har heller ingen krav til begrunnelse (såkalt no-fault skilsmisse).

Igen kan vi sammenligne med sharia. I motsetning til for eksempel katolisismen har islam skilsmisse, men samlivsbrudd anses som «det mest uønskede av det som er tillatt». Menn og kvinner er svært ulikt stilt. En muslimsk mann har rett til skilsmisse, og kan relativt enkelt skille seg fra en kvinne.³¹ Kvinners skilsmisseadgang er mer begrenset og betinget. For det første kan hun få skilsmisseretten delegert fra mannen gjennom at de blir enige om å skrive dette inn i ekteskapskontrakten når de gifter seg. I praksis er dette ikke vanlig. For det andre kan hun få mannens aksept for skilsmisse ved at hun gir

^{30.} Se også NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet.

^{31.} Det er uenighet om hvor lett, og det finnes flere alternativ. Den enkleste, men også minst ansette, framgangsmåten er å uttale *talaq* tre ganger på rad. Andre vil stille krav om lenger tidsmessig avstand mellom hver *talaq*; én per menstruasjonssyklus. Til sammen vil en skilsmisse dermed ta 90 dager/tre måneder.

tilbake brudegaven, mahr. For det tredje, dersom mannen ikke aksepterer å gi henne skilsmisse, kan hun få skilsmisse ved dom. I det siste skal det foreligge bestemte legitime grunner, og mekling skal være prøvd ut først. Adgangen til skilsmisse for kvinner er altså begrenset av religiøse rettslige normer. I tillegg kommer uformelle sosiale normer som vil variere med miljø, men jevnt over er det belastende å leve som skilt kvinne. På den andre side har islam en langt kortere separasjonstid, 90 dager, før paret er skilt.

Så langt norsk privatrett og islamsk religiøs rett. Et overordnet poeng er at ekteskapet både *binder* og *beskytter* mennesker, som enkeltindivider og par, i forhold til hverandre, andre mennesker, og staten/stater. Retten til å forlate familien som undertrykkende institusjon har da også stått høyt på kvinnebevegelsens dagsorden. Kampen for reell rett til skilsmisse har imidlertid handlet vel så mye om kvinners inntog på arbeidsmarkedet, krav om stønader til enslige mødre etc. I samfunn der kvinner vanligvis ikke forsørger seg selv, der det er sosialt stigmatisert å leve som enslig kvinne, og der kvinner som oftest får skylden, kan *vern mot* skilsmisse være like viktig som *retten til* skilsmisse. Likeledes har *registrering* av ekteskap historisk sett, og i internasjonal kontekst, vært et spørsmål om trygghet for kvinner. Kvinner i uregistrerte ekteskap kan få problemer med å bevise at de har vært gift og dermed gå glipp av de rettigheter som sivilrettslig ekteskap og skilsmisse gir.³²

Regulering av ekteskapsinngåelse

Fokus for vår studie er utenomrettslige, sivilrettslig ugyldige, vigslar. Da disse defineres i kontrast til rettslig/gyldig vigsel, er det nødvendig å

³². Registrerte ekteskap er et stadig mer fokusert tema i vestlige land, for eksempel Storbritannia, slik det fremgår av denne rapporten: <http://www.musawah.org/recognizing-un-recognized-inter-country-cases-and-muslim-marriages-divorces-britain>. Vi har ikke hatt kapasitet til å kartlegge erfaringer eller forskning fra andre land.

redegjøre for de krav som stilles til sivilrettslig vigsel i Norge. Herunder ser vi på religiøse vigselshandlinger som foretas i tilknytning til sivilrettslige vigsler. Da snakker vi om de vigsler som utføres i trossamfunn etter bestemmelsen om vigselsrett. Dermed aktualiseres ekteskapslovens regler for ekteskapsvilkår, vigselsrett, men også trossamfunnslovens³³ regler for godkjenning av forstandere m.m. Så redegjør vi for hvordan forvaltningen kommer i befatning med og håndterer utenomrettslige vigsler.

Prøving og vilkår

Hvem som helst har ikke lov til å gifte seg og dermed nyte godt av og bli forpliktet av reglene for ektefeller. For å kunne gifte seg i Norge må visse *vilkår* etter ekteskapsloven være oppfylt. Partene skal være over 18 år³⁴, ha lovlig opphold i landet, ikke være gift fra før eller i nær slekt med hverandre.³⁵ For å sikre at vilkårene er oppfylt, foretas en *prøving*. Partene fyller ut et skjema, og de som innfrir kravene mottar en såkalt *prøvingsattest*. Tidligere hadde trossamfunn med vigselsrett ansvar for å foreta prøving for «sine» ektefolk, men fra 1. oktober 2004 ble dette overført til Folkeregisteret (Skatteetaten). Fylkesmannen er klageorgan.

^{33.} Lov om trudemssamfunn og ymist anna av 13. juni 1969 nummer 25 (heretter trossamfunnsloven).

^{34.} Alderskravet kan fravikes etter søknad. Etter ekteskapsloven § 1a kan en person under 18 år ikke gifte seg uten samtykke fra den eller de som har foreldreansvaret for vedkommende, samt tillatelse fra fylkesmannen. Søknader om dispensasjonen fra alderskravet behandles av fylkesmannen, med Bufdir som klageinstans. Fylkesmannen kan bare gi tillatelse til å inngå ekteskap dersom personen er over 16 år og "sterke grunner" foreligger. Eksempler på forhold som vil kunne tas i betraktning er søkerens modenhet, muligheten for støtte (økonomisk og annen) fra foreldre m.v. Det vil også tillegges vekt om det foreligger et faktisk samboerforhold. Dispensasjonspraksisen er meget restriktiv for de helt unge - de under 17 år. Bufdir behandler søknad om *dispensasjon fra kravet om at partene er myndige* etter ekteskapsloven § 1. I disse søknadene kan det framgå at partene allerede er gift i religiøs forstand.

^{35.} Søskenbarn omfattes ikke av forbudet.

Ekteskapsinngåelse skjer ved *vigsel* som er en såkalt rettsstiftende handling. Det innebærer at den utløser retter og plikter etter ekteskapsloven. Ikke bare retten til å bli viet, men også retten til å vie er underlagt bestemte krav.

Vigselsrett og -ritual

Vigsel med offentligrettslig virkning kan kun foretas av godkjente vigslere etter godkjent ritual. Her skal vi konsentrere oss om de regler som gjelder trossamfunn utenfor den norske Kirke.

Forstander i et registrert trossamfunn har vigselsmyndighet i kraft av sin stilling. Vigselsrett innvilges i en totrinnsprosess der to offentlige instanser og lover er involvert: 1) Melding om forstander gis når trossamfunnet søker fylkesmannen om registrering etter trossamfunnsloven. Det stilles krav om at forstander har tilstrekkelig kunnskaper om norsk språk og samfunn til å ivareta sine lovpålagte oppgaver, jf, forskrift om trossamfunn.³⁶ Videre må forstander underskrive på «at han skal gjere samvitsfullt alle gjeremål som er lagde til tenesta i eller med heimel i lov», og det kreves «evne til å oppfylle lovens krav» (NOU 2013:1, s. 194). Dersom fylkesmannen godkjenner forstanderen, kan trossamfunnet få vigselsrett ved 2) å få sitt vigselsritual godkjent etter ekteskapsloven hos Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Ifølge etatens nettside gjelder blant annet følgende regler:

Vigselsritualet må være i samsvar med norsk lov og alminnelige likestillingsprinsipper.

- Vigselsritualer med medgift vil ikke bli godkjent.
- De samme spørsmål må stilles til begge parter under vielsen.
- Det må fremgå at partene erklæres for rette ektefolk.³⁷

^{36.} Forskrift om registrerte og uregistrerte trossamfunn av 19. april 2005 nummer 345. (Heretter forskrift om trossamfunn)

^{37.} Kilde: <http://www.bufetat.no/bufdir/ekteskap/vigsel/>

For å få en bedre forståelse av hva disse kravene innebærer har vi henvendt oss skriftlig til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet som har ansvar for ekteskapsloven. Vi har blant annet spurt hva som menes med at «vigselsritualet må være i samsvar med (...) alminnelige likestillingsprinsipper». Her er departementets svar:

Når et livssyns- eller trossamfunn får vigselskompetanse, jf. ekteskapsloven § 12 bokstav a, gis det myndighet på vegne av staten til å foreta en rettsstiftende handling etter norsk rett. Det gis ikke myndighet til ved *selve den rettsstiftende del av vigselen* å fravike norsk lov, eller til å oppstille vilkår som strider mot norsk rett eller grunnleggende norske rettsprinsipper. Vigselen, og de vilkår som oppstilles *ved selve vigselen*, og som danner grunnlag for ekteskapet etter norsk rett, vil i egenskap av å være en offentligrettslig handling gjort på vegne av staten, med rettslige virkninger for partene etter norsk rett, måtte bygge på og harmonere med ekteskapslovens bestemmelser og dens underliggende prinsipper. For eksempel følger det av ekteskapsloven § 7 bokstav I at hver av brudefolkene hver for seg skal erklære på ære og samvittighet at ekteskapet blir inngått av egen fri vilje, og at de anerkjenner hverandres like rett til skilsmisse. I dette ligger det et likestillingsaspekt. At selve det grunnlaget som den rettsstiftende handling bygger på, må være i samsvar med alminnelige likestillingsprinsipper, er imidlertid ikke til hinder for at det *på siden av selve den juridisk bindende del av ekteskapsinngåelsen*, avtales eller gis uttrykk for trosbaserte synspunkter som ikke nødvendigvis likestiller ektefellene. (våre uthevninger)

Som vi ser skiller departementet mellom, på den ene siden, det som kalles «den rettsstiftende handlingen», «selve vigselen», og «den rettsstiftende delen av vigselen», og på den andre, noe foregår «på siden av selve den juridisk bindende del av ekteskapsinngåelsen». Dette skillet, mellom en rettsstiftende handling som det stilles krav til og noe religiøst på siden som ikke er underlagt regler, og som innholdsmessig kan stå i motstrid til den rettsstiftende handlingen, er helt sentralt i konstruksjonen av vigselsretten i Norge.

Videre har vi spurt hvorfor ritualer med medgift ikke godkjennes. Departementet svarer som følger:

Det vises til redegjørelsen under spørsmål nr. 1 [over]. Medgift som et offentligrettslig vilkår for ekteskapsinngåelse følger ikke av ekteskapsloven, og vil ikke kunne oppstilles som vilkår for et ekteskap som skal være i tråd med og gyldig etter norsk ekteskapslovgivning.

Fra andre deler av forvaltningen har vi fått inntrykk av at medgift dertil anses å bryte med prinsippet om likestilling mellom kjønnene.

Videre har vi sett på en del vigselforretninger, godkjente og ikke-godkjente.³⁸ Et typisk eksempel på ikke-godkjente ritualer er muslimske ritualer som har med henvisninger til *mahr*, brudegaven. Bufdir anser dette å falle inn under forbudet mot henvisninger til medgift og godkjenner ikke slike ritualer. I praksis vil Bufdir gjennom veiledning være behjelpelig med å sikre at ritualet blir godkjent til slutt, ved at trossamfunnet får beskjed om å skrive om eller ta ut formuleringer, for eksempel krav om *mahr*.³⁹

Endelig vil vi nevne at vigselforretningen, også innebærer en vigselforretning. I henhold til ekteskapsloven § 13 har vigsler en viss adgang til å reservere seg. Han eller hun kan nekte å vie ikke-medlemmer og skilte. Utover disse nærmere spesifiserte

38. Disse ble plukket ut av Bufdir som typetilfeller og eksempler på bredden i sakstypen. Vigselforretninger er offentlig tilgjengelige dokumenter.

39. Hvorvidt *mahr* faktisk er å regne som medgift er et diskusjonstema. I faglitteraturen brukes medgift (*dowry*) om de økonomiske transaksjoner som går fra brudens familie til brudgommen og hans familie, slik det er tradisjon for i India. *Mahr* derimot, som går motsatt vei og er brudens individuelle eiendom, kalles brudegave (*dower* på engelsk). Uansett vil nok omtale av *mahr* måtte nektes med samme begrunnelse som medgift, altså at det ikke følger som et offentligrettslig vilkår for ekteskapsinngåelse etter ekteskapsloven og derfor ikke kan oppstilles som vilkår/inkluderes i et vigselforretning. Hvordan man i norsk rett skal tolke *mahr* er også omdiskutert, i den grad det er blitt et tema (Løvdal 2008, Fredriksen 2011).

nektingsgrunnene har vigsler etter loven plikt til å vie de som ber om det, og som innfrir prøvingsvilkårene. Man kan klage til fylkesmannen dersom vigsel nektes.⁴⁰

Buudir vurderer og godkjenner vigselseritualet og innvilger i den forstand vigselserett, men kan ikke trekke tilbake eller sanksjonere. Strengt tatt kan ikke vigselmyndighet trekkes tilbake i direkte forstand av andre heller. Vigselmyndigheten følger forstander som godkjennes av fylkesmannen. Fylkesmannen har ikke hjemmel til å trekke tilbake vigselmyndigheten, men kan tilbakekalle godkjenningen til forstander som innebærer at han/hun ikke kan opptre som vigsler. Fylkesmannen har altså sanksjonsmuligheter, men kan bare indirekte trekke tilbake vigselsretten ved å inndra forstanderens/vigselmannens godkjenning. Et rimelig spørsmål er om terskelen for å miste vigselsrett er høyere, så lenge denne retten «henger sammen med» forstanderens godkjenning, enn om det fantes en mer direkte adgang til å trekke tilbake kun vigselsretten?

Om å skille rett og religion

Bakgrunnen for vigselsretten er at ekteskap for mange er et spørsmål om religion, eller i hvert fall religiøs tradisjon. Ved at trossamfunn har vigselsrett kan de som ønsker en religiøs ramme for sin ekteskapsinngåelse gifte seg både i sivilrettslig og religiøs forstand på samme tid og sted.

Vi har allerede hørt hvor avgjørende det er å skille den sivilrettslige handlingen fra den religiøse. Men hva betyr dette i praksis? Vi får inntrykk av to adskilte deler der myndighetenes oppgave er å påse at den sivilrettslige delen/vigselen er «ren», at den kun baseres på formelle rettsprinsipper, og ikke får preg av den religiøse. Denne adskilleelseslogikken ivaretas blant annet ved at den sivile vigselen må

⁴⁰. Kulturdepartementet (2012) Veileder. Forstandere i trossamfunn. http://www.regjeringen.no/upload/KUD/Samfunn_og_frivillighet/Trossamfunn_livssyn/Forstandere_i_trossamfunn_V-953B_feb2012.pdf

være tydelig avgrenset, for eksempel ved at vigslers tydeliggjør for partene at «nå er dere gift», før han går over til de religiøse handlingene. Et vesentlig unntak er følgende som vi har hentet fra Kulturdepartementets veileder til forstandere i trossamfunn:

Et unntak er imidlertid at det kan siteres fra «religiøse verker» som del av den sivile vigselen, men det må gå tydelig fram at det er sitater.⁴¹

Slike sitater kan i prinsippet være for eksempel kjønnsdiskriminerende og stå i direkte konflikt med normene i det sivilrettslige formularet.

Det er altså ikke forbud mot, og myndighetene legger seg heller ikke i, om det foretas en religiøs seremoni i tillegg til den sivile, så lenge skillet er klart. Partene står fritt til å gjøre avtaler om mahr, medgift eller lignende, så lenge det ikke nevnes i den sivile vigselen.

Her gjelder trosfriheten. Som en av de offentlige tjenestepersonene sier det: «Det vi er opptatt av er selve vigselen, det som foregår under selve rettshandlingen. Det andre er ikke noe vi har noe med.»

Hva er så dette «andre» mer spesifikt? Her opplever vi at begrepsbruken varierer og at det råder en viss usikkerhet. I noen sammenhenger snakkes det om den sivilrettslige og den religiøse delen av vigselen, mens andre lager et større språklig skille ved å omtale det ene som vigsel og det andre som en seremoni. Ett inntrykk er at man fra myndighetenes side ønsker å se de religiøse handlingene i lys av Den norske kirkes grensedragnings mellom vigsel og *velsignelse*. Velsignelse, også kalt forbønn, tilbys for par som allerede er gift borgerlig og har vært et tilbud til homofile par. Det fins en egen liturgi for velsignelse etter borgerlig vigsel.⁴² Andre kristne trossamfunn

⁴¹. Side 12 i Kulturdepartementet (2012) Veileder. Forstandere i trossamfunn. http://www.regjeringen.no/upload/KUD/Samfunn_og_frivillighet/Tro-og_livssyn/Forstandere_i_trossamfunn_V-953B_feb2012.pdf.

problematiserer et skille mellom vigsel og velsignelse.⁴³ Vi har ikke utredet implikasjonene av begrepet velsignelse i forhold til vigsel i muslimsk sammenheng, men vil bare kort nevne en fatwa fra trossamfunnet World Islamic Mission som går direkte på dette temaet. WIM har en nettbasert spørsmål og svar (fatwa) tjeneste der imam Naz uttaler seg om shariaretslige spørsmål. Her har vi funnet et spørsmål fra en mann som sier han og kjæresten har giftet seg borgerlig, og hun ønsker å få ekteskapet velsignet i moskeen. Imam Naz svarer:

Vi har ingen type velsignelsesritualer i moskeen. Om nikah/vielsen er foretatt på riktig vis, er det i seg selv en velsignelse. I motsatt fall må nikah tas på nytt igjen. Gyldig nikah forutsetter eksplisitt samtykke fra begge partene og minst to vitner. Videre er det også viktig at man blir enig om en medgift (mehr) som brudgommen gir til bruden. Det er også anbefalt at vielsen skjer i offentlighet (ikke i det skjulte). I tilfelle kvinnen er muslim, må også mannen være muslim.⁴⁴

Slik vi forstår dette svaret, mener imamen at islam ikke har noe begrep om velsignelse i forbindelse med ekteskap, kun nikah som *er* ekteskapsinngåelse/vigsel. I neste kapittel skal vi imidlertid høre om en moske som tilbyr noe de kaller velsignelse/seremoni *etter* borgerlig vigsel. Vilkaene for en gyldig nikah er også noe vi kommer tilbake til.

Så langt om religiøse vigsler som foretas i tilknytning til en sivilrettslig. Hva så med religiøse vigselhendlinger som ikke foretas sammen med den sivilrettslige, men som står alene?

^{42.} <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=9269>

^{43.} http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/alle_meninger/cat1003/subcat1010/thread263184/

^{44.} <http://www.wim.no/index.php/spm-og-svar/17-ekteskap-og-skilsmisse/406-borgerlig-ekteskap>

Religiøse/utenomrettslige vigslar

Som tidlegare nevnt er et par som gifter seg utenomrettsleg, ved en religiøs vigselshandling, å regne som samboere etter norsk lov, såfremt de bor saman. I dette perspektivet er deres forhold et ikke-ekteskap. Dette er bakgrunnen for følgjende sitat fra en offentlig tjenesteperson om forvaltningens befatning med religiøse vigslar:

Vi i forvaltningen kan ikke gjøre noe med det. Det er jo ikke noe ekteskap. Da holder myndighetene avstand, da er de redde for å komme på kant med trosfriheten.

I dette perspektivet er altså religiøse vigslar å anse som utøvelse av religion og som noe myndighetene ikke skal befatte seg med. I en del sammenhenger blir utenomrettslige religiøse vigslar likevel et tema for myndighetene; men da som ugyldige ekteskap. Dette er typisk tilfeller der et par forsøker å få sitt ekteskap registrert hos Folkeregisteret, men der det viser seg at vigselen er ugyldig. Det kan for eksempel skyldes at trossamfunnet ikke hadde vigselsrett eller at vilkårene ikke var prøvet. I noen tilfeller sjekker folkeregisteret med fylkesmannen om trossamfunnet har vigselsrett, og fylkesmannen blir dermed også klar over saken. I andre saker avslår Folkeregisteret på grunnlag av egen kunnskap, og vi har fått oppgitt at det ikke fins rutiner for å informere det aktuelle fylkesmannsembetet.

Ugyldige vigslar kan etter søknad gis etterfølgende godkjenning etter ekteskapsloven § 16. Slike søknader behandles av Bufdir, med BLD som klageinstans.⁴⁵ Man kan godkjenne vigselen dersom det ikke foreligger for store mangler. Bufdir har om lag ti saker etter § 16 per år. De fleste innvilges ikke. Det er særleg i denne type saker at Bufdir blir

⁴⁵. I forslag om endring av ekteskapsloven legges det opp til at Fylkesmannen skal ha denne kompetansen med Bufdir som klageinstans. Jfr Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2014) Høring - om endringer i ekteskapsloven og brudvigjingslova - forslag til endring av ekteskapsloven 7h om ekteskapsattester, og forslag om å overføre oppgaver etter ekteskapsloven og brudvigjingslova til Fylkesmannen.

oppmerksom på tilfeller av trossamfunn som har foretatt en ugyldig vigsel. Når Bufdir avslår en søknad om etterfølgende godkjenning, underretter de fylkesmannen i det fylket trossamfunnet er registrert.

I slike tilfeller av oppdaget ugyldig vigsel skal trossamfunnet få en skriftlig advarsel fra fylkesmannen. Vi har ikke hatt anledning til å gjennomgå slike saker bredt, men har sett på enkelte eksempler. Ved ett tilfelle ble en moske irettesatt for å ha foretatt vigsel uten at det forelå gyldig prøvingsattest. Vi er kjent med at dette gjaldt en religiøs vigsel, der partene var informert om vigselsens manglende rettsvirkning, men likevel forsøkte å få vigselen etterfølgende godkjent. I forvaltningens brev til trossamfunnet er det uklart hvilke bestemmelser som er brutt. Det framstår som om det at trossamfunnet har gjennomført en utelukkende religiøs vigsel i seg selv er et brudd på regelverket. Slik vi forstår det, etter å ha snakket med representanter fra myndighetene, er det imidlertid *dokumentasjonen* som er problemet. Altså, at trossamfunnet hadde utstedt skriftlig dokumentasjon som kunne gi inntrykk av at ekteskapet var gyldig etter norsk lov. Dette vil særlig være aktuelt i forhold til utenlandske myndigheter. Etter vår vurdering burde disse distinksjonene komme tydeligere fram i myndighetenes advarsel. Vi skal komme tilbake til trossamfunnets syn på saken i neste kapittel.

Disse sakene aktualiserer det rettslige forholdet rundt at trossamfunn med vigselsrett utfører utenomrettslig religiøs vigsel. I prosjektet har vi støtt på flere personer, både i forvaltningen og blant trossamfunn, som ser på dette som regelbrudd, eller i hvert fall som problematisk og illegitimt. Det finnes imidlertid ikke noe forbud mot å gjennomføre kun religiøs vigsel, verken i trossamfunn med eller uten vigselsrett. Inntrykket er at flere offentlige tjenestemenn opplever dette som en uavklart problemstilling, som i disse sitatene fra to informanter:

Trossamfunn som har vigselsrett etter norsk rett vier også kun religiøst. At de har vigselsrett og likevel vier på annen måte skaper rettslige uklarheter. Er det riktig at det er lov? Kanskje man ikke skulle kalle det for vigsel, men velsignelse?

Disse spørsmålene er ikke avklart. Det er på en måte sånne regler som biter seg selv i halen. Kanskje er det sånn at vi egentlig ikke har

noen løsning. Problemet med den moskeen var at de sa at «det er bare en religiøs seremoni. Vi har bare forsøkt å avhjelpe et problem». Mens vi sier «dere har forsøkt å gjennomføre en vigsel».

Det siste sitatet rommer i et nøtteskall et tilsynelatende paradoks i myndighetenes forståelse og håndtering av de utenomrettslige, religiøse vigslene. På den ene side insisterer man på at dette ikke er en vigsel, bare en religiøs seremoni, mens på den andre side er det et problem at trossamfunn utfører slike seremonier fordi det utgjør en ugyldig vigsel. Det er forståelig at forvaltningen opplever dette som en utfordrende rettslig situasjon, og at budskapet er vanskelig å forstå fra trossamfunnenes side.

I samtalen med den ovenfor sist siterte informanten spurte vi om det ville stille seg annerledes dersom trossamfunnet ikke har vigselsrett. Altså, om det er like problematisk at trossamfunn uten vigselsrett foretar utenomrettslige vigslar. Informantens umiddelbare respons var: «Da kan de i hvert fall ikke gjøre det.» Etter litt fram og tilbake ble vi imidlertid enige om at det sentrale var hvorvidt partene ønsket og var fullt ut innforstått med at vigselen ikke var sivilrettslig gyldig, og hva det innebærer. Videre var vi enige om at disse spørsmålene er svært komplekse og at en religiøs vigsel ikke nødvendigvis «bare» er en velsignelse for den som vier eller blir viet. Kort sagt: «Det er et litt wishy-washy felt dette», som en annen informant uttrykte det.

Oppsummeringsvis er det altså to mer spesifikke forhold som avgjør om vigselshandlingen/seremonien er problematisk for myndighetene eller ei i rettslig forstand. Slik vi forstår det, vil et trossamfunn med vigselsrett kunne utføre religiøse vigselshandlinger såfremt følgende premisser er innfridd:

- 1) Så lenge partene er informert om og innforstått med at vigselen kun er religiøs og ikke har rettsstiftende virkninger, og
- 2) så lenge det ikke utstedes dokumentasjon som kan gi inntrykk av at vigselen er en sivilrettslig gyldig vigsel i Norge eller som kan brukes til å gjøre vigselen gyldig i utlandet slik at den etterfølgende kan anerkjennes og registreres som gyldig i Norge.

I den grad det er muligheter for at vigselshandlingen kan få juridisk rettsvirkning, vil det regnes som omgåelse av norsk lov.

Vi har kontaktet samtlige atten fylkesmennsembeter på e-post med noen få spørsmål angående ugyldig vigsel og fått svar fra alle unntatt ett. Av disse oppgir ni at de kjenner til at trossamfunn i deres fylke har utført utenomrettslige vigslar de siste fem årene. Dette gjelder trossamfunn både med og uten vigsel. For hvert fylke er det kun snakk om få tilfeller, eksempelvis der trossamfunnet har søkt men ikke fått innvilget vigsel, forstander ikke var godkjent eller der det ikke forelå prøvingsattest. Vi har ikke funnet noen tilfeller der trossamfunnet/forstander av denne grunn har mistet sin godkjenning de siste fem årene.

Utenlandsk (religiøs) vigsel

Som nevnt i forrige kapittel har hjelpeapparatet erfaring med saker om tvangsekteskap som involverer (kun) religiøs vigsel i utlandet. Det kan være snakk om foreldre som bruker utenlandsk religiøs vigsel for å forplikte og binde den unge til en framtidig (formell) partner. Det varierer hvorvidt det religiøse ekteskapet «fullbyrdes» eller om samliv og seksuell kontakt utsettes til barnet har blitt eldre. På denne måten inngår utenlandsk religiøs vigsel i en strategi for å omgå bestemmelser om giftealder, i Norge og/eller det aktuelle landet. Ved fylte 18 år gifter partene seg så formelt, og den utenlandske ektefellen søker familiegjening på grunnlag av det gyldige ekteskapet. Her står utlendingsmyndighetene overfor store utfordringer når det gjelder å avdekke tidligere inngått religiøst ekteskap, som vil bli sett som en indikasjon på tvangsekteskap og inngå i et vurderingsgrunnlag som ved sannsynlighetsovervekt medfører avslag.⁴⁶

⁴⁶. Tvangsekteskap er ugyldig og gir ikke grunnlag for innvandring. Det kreves sannsynlighetsovervekt for avslag, jf utlendingslovens § 51: «Oppholdstillatelse etter bestemmelsene i kapitlet her kan nektes dersom referansepersonen etter forespørsel ikke samtykker i at søkeren gis tillatelse, eller dersom det er sannsynlig at ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje.»

Også i asylsaker kan religiøse ekteskap være en problematikk. Utlendingsforvaltningen har særlig erfart at enslige mindreårige asylsøkere kan være religiøst gift før de kommer til landet. Det kan dreie seg om et «ekteskap», eventuelt inngått ved tvang, med en herboende person, som paret er tenkt å formalisere når den mindreårige blir gammel nok. Eller den unge er religiøst gift med en person i utlandet som senere vil søke forlovede-tillatelse for å kunne gifte seg formelt i Norge. Disse utlendingssakene reiser komplekse spørsmål som vi ikke har hatt anledning til å studere nærmere. Vi anbefaler derfor at problemstillinger med særlig relevans for utlendingsloven gjennomgås nærmere i en egen studie.

Vi vil også redegjøre for en bestemmelse i ekteskapsloven om utenlandske ekteskap, som ikke direkte omhandler religiøse ekteskap, men som er indirekte relevant. Det gjelder ekteskapslovens § 18a som regulerer når ekteskap inngått i utlandet er gyldige i Norge. Personer som gifter seg i utlandet uten at de har tilknytning til Norge vil som hovedregel få sitt ekteskap anerkjent i Norge etter ekteskapsloven § 18a dersom ekteskapet er gyldig inngått i vigselslandet og ikke åpenbart ville virke støtende på norsk rettsorden (ordre public)⁴⁷. Hvis en eller begge parter har tilknytning til Norge, stilles det strengere krav, slik det framgår av paragrafens andre ledd:

Et ekteskap som er inngått i utlandet, anerkjennes ikke her i riket dersom minst en av partene var norsk statsborger eller fast bosatt her i riket på vigselstidspunktet, og:

47. «Ordre public» kan oversettes med rettsorden/følelse/tradisjon. Begrepet sikter i internasjonal rett til prinsippet om at dersom en utenlandsk rettsregel fører til et resultat som blir *for* støtende i forhold til den nasjonale rettstradisjon/rettsfølelse, vil den ikke kunne gjøres gjeldende. I forarbeidene til ekteskapslovens §18 a (Ot.prp. nr. 100 (2005-2006)) diskuteres hva som skal regnes som ordre public-stridig alder. Det slås fast at dette ikke er helt klart, men at ekspert på familierett, professor Helge Thue, har ment at ekteskap under 15 år i hvert fall strider mot ordre public.

- a) ekteskapet er inngått uten at begge parter var til stede under vigselen,
- b) en av partene var under 18 år, eller
- c) en av partene allerede var gift

Departementet kan likevel etter begjæring fra begge parter anerkjenne ekteskapet dersom sterke grunner taler for det.

Annet ledd trådte i kraft 1. juni 2007. Hensikten med bestemmelsen var særlig å motvirke tvangsekteskap og barneekteskap, samt å hindre omgåelse av norsk lovgivning ved å reise til utlandet for å inngå ekteskap. Det var også et hensyn å forhindre at barn tas med tilbake til opprinnelseslandet, giftes bort og holdes tilbake fram til fylte 18 år for så å søke om familiegjennforening. Her ser vi berøringspunkter til de tidlige religiøse ekteskapene, som nevnt over, og religiøs vigsel kan inngå i disse sakene også.

Som følge av denne bestemmelsen vil en del personer havne i en situasjon der de blir ansett som gift i vigselslandet, mens ekteskapet ikke er anerkjent i Norge. Det vil da heller ikke danne grunnlag for familiegjennforening. Partene kan imidlertid søke om etterfølgende anerkjennelse etter § 18a. Disse sakene behandles av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet med BLD som klageinstans. Det skal foreligge sterke grunner for å gi etterfølgende anerkjennelse. Bufdir har de siste årene mottatt opptil 40 søknader i året hvorav de fleste avslås. Når det gjelder barneekteskap, har de yngste søkerne bakgrunn fra Kosovo, Pakistan, Marokko, Irak og Afghanistan. I en del saker har det vært etablert samarbeid mellom UDI og Bufdir for å unngå at den ene instansen anerkjenner et ekteskap som den andre ikke anerkjenner. I enkelte tilfeller har Bufdir basert sin saksbehandling på intervju med søker foretatt av integreringsrådgiver/spesialutsending ved den aktuelle ambassade.⁴⁸

⁴⁸. Integreringsrådgivernes mandat er særlig å hjelpe personer som er utsatt for tvangsekteskap i utlandet.

Et særskilt spørsmål har handlet om mulighetene for reparasjon av disse såkalte «haltende ekteskapene». Inntil nå har par som ikke får ekteskapet anerkjent, vært henvist til å ta ut skilsmisse i det aktuelle landet, noe som ikke alltid er mulig, og ofte ikke ønskelig. Det har ikke vært mulig å reparere situasjonen ved å gifte seg (på nytt) i Norge, siden paret ikke vil innfri vilkårene etter norsk ekteskapslov fordi de allerede er gift (i utlandet).⁴⁹ En lignende situasjon oppstår hvis den utenlandske part søker om oppholdstillatelse for å inngå ekteskap (forlovedetillatelse). Da vil utlendingsmyndighetene kunne avslå med begrunnelse i at de to ikke kan dokumentere at de er ugift, fordi de er gift med hverandre. En mulig løsning på denne tematikken er nylig utredet av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.⁵⁰ Kort fortalt foreslås det å lempe på kravet om dokumentasjon på status som ugift, slik at paret kan inngå nytt ekteskap i Norge. Departementet understreker at det ikke skal gis unntak om det er fare for tvangsgifte. Forslaget er ute på høring med frist 15. juli 2014. Både av den grunn og fordi religiøse vigsler kun indirekte er berørt, vil vi ikke gå nærmere inn på denne tematikken her. Vi understreker imidlertid at religiøst barneekteskap er et moment som må trekkes inn i de utredninger som skal forhindre at det gis unntak ved tvangsekteskap.

En annen tematikk dreier seg om religiøse vigsler i Norge som har blitt registrert etter utenlandsk rett. I ett tilfelle ble paret viet religiøst i et norsk trossamfunn for så å registrere ekteskapet ved en utenlandsk ambassade her. Et annet eksempel er at paret vies religiøst i Norge, mens ekteskapet blir registrert per stedfortreder i opprinnelseslandet. Slike tilfeller reiser kompliserte problemstillinger i skjæringspunktet mellom ekteskapsloven § 16, ekteskapsloven § 18a og

^{49.} Se også Franzen 2007 for en juridisk kritikk av innføringen av annet ledd i 2007.

^{50.} Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2014) Høring - om endringer i ekteskapsloven og brudvigjingslova - forslag til endring av ekteskapsloven 7h om ekteskapsattester, og forslag om å overføre oppgaver etter ekteskapsloven og brudvigjingslova til fylkesmannen.

brudvigjingslova.⁵¹ Dersom paret ønsker å få ekteskapet anerkjent i Norge, er det da snakk om en ugyldig norsk vigsel og ekteskapsloven § 16 andre ledd? Eller skal dette anses som en sak om anerkjennelse av utenlandsk ekteskap etter reglene i ekteskapsloven § 18a (dersom ekteskapet registreres i utlandet) eller brudvigjingslova (dersom ekteskapet registreres ved utenlandsk ambassade i Norge)? Dette er eksempler på rettslige spørsmål som krever spisskompetanse på ulike rettsfelt, inkludert internasjonal rett, og som det antakelig vil bli flere av i årene fremover.

Til slutt i dette avsnittet vil vi gi en generell kommentar til spørsmålet om religiøs vigsel i utlandet i relasjon til tvangsekteskap. Religiøs vigsel kan uten tvil anvendes som en måte å binde mennesker til hverandre i en sosialt og religiøst forpliktende relasjon. Dette vil særlig være aktuelt der partene er mindreårige og derfor ikke kan tvinges inn i et formelt gyldig ekteskap. At den religiøse vigselen foregår i utlandet og inngår i en prosess som leder til søknad om familieinnvandring på grunnlag av ekteskap, kompliserer saksbildet. Religiøse ekteskap kan brukes for å tvangsgifte den unge i påvente av at hun ikke bare innfrir formell giftealder, men også aldersgrense og andre krav i forbindelse med familieetablering. Når det gjelder utforming av tiltak mot tvangsekteskap må myndighetene ta høyde for spenningen mellom to hensyn: På den ene siden vil man ønske å oppstille strenge krav for å forhindre innvandring på grunnlag av ufrivillige, gyldige ekteskap. På den andre side vil innstramninger i for eksempel alderskravet kunne ha som uintendert konsekvens at foreldrene tyr til religiøse vigsler i påvente av at disse kravene innfris.

Strafferettslig regulering

En særlig problematikk gjelder straffelovens bestemmelser om tvangsekteskap, § 222 annet ledd og § 220 første ledd (forbud mot å

⁵¹. Lov av 30. juni 1955 nr. 20 om når norsk tenestemakt kan halda brudvigjing i utlandet og utenlandsk tenestemakt i Noreg.

inngå ekteskap med personer under 16 år). Ifølge Høyesteretts tolkning retter disse bestemmelsene seg mot *formelt* inngåtte ekteskap. Strafferettslig, rammes dermed utenomrettslige tvangsekteskap per i dag ikke likt med formelt inngåtte ekteskap. I det følgende ser vi på hvordan tvang til å inngå *utenomrettslige* ekteskap er strafferettslig regulert per i dag og på argumenter som tilsier at rettstilstanden på dette punktet burde endres. I tillegg redegjør vi kort for en mindre kjent bestemmelse i straffeloven som er vedtatt fjernet, nemlig § 220 annet ledd om forledelse til ugyldig vigsel.

Tvangsekteskap § 222

Tvangsekteskap var tidligere forbudt etter den generelle bestemmelsen om tvang i § 222, første ledd (1):

Med bøter eller med fengsel inntil 3 år straffes den, som ved rettsstridig adferd eller ved å true med sådan tvinger nogen til å gjøre, tåle eller undlate noget, eller som medvirker hertil. Under særdeles skjerpene omstendigheter, jf § 232 tredje punktum, kan fengsel inntil 6 år idømmes.

Fra 2003 har Norge hatt et eget straffebud mot tvangsekteskap; straffelovens § 222, annet ledd (2) som lyder:

For tvangsekteskap straffes den som ved vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettsstridig atferd eller ved å true med slik atferd tvinger noen til å inngå ekteskap. Straffen for tvangsekteskap er fengsel inntil 6 år. Medvirkning straffes på samme måte.

Med det nye straffebudet ble det innført en strengere strafferamme og offentlig påtale for tvangsekteskap. Bestemmelsen har hittil vært brukt i et fåtall saker. I flere av sakene har spørsmålet om ekteskapets sivilrettslige status i Norge kommet opp.

I rettspraksis har ulike rettslige løsninger blitt benyttet der det har vært snakk om tvangsekteskap som har blitt inngått uformelt/utenomrettslig. Den første løsningen - som ble valgt i Høyesteretts behandling av den såkalte Drammensaken (Rt. 2006 side

140) - var å benytte forsøkshjemmelen i strl § 49 og dømme for forsøk på tvangsekteskap i strid med forbudet i § 222 (2).

Den andre løsningen - som også ble skissert i Drammensaken, men ikke benyttet - er å dømme etter § 222 (1) som gjelder forbud mot tvang generelt.⁵² § 222 (1) har en normal strafferamme på tre år, altså tre år lavere enn strafferammen i § 222 (2). Riktignok kan strafferammen økes til seks år (altså tilsvarende strafferammen i § 222 (2) ved særdeles skjerpene omstendigheter jf. § 222 (1) andre punktum. Denne løsningen ble valgt i en sak for Nedre Romerike tingrett i 2011 (heretter Nedre Romerike-saken).⁵³

Den tredje løsningen oppstår i de saker der det har vært innslag av andre former for vold og mishandling, som gjør at saken subsumeres innunder mer alvorlige straffebud. Dette var tilfellet i den såkalte Oslo-saken.⁵⁴

Vi skal først se nærmere på disse eksemplene fra rettspraksis. Første gang det ble tatt ut tiltale for tvangsekteskap var i 2005 i Drammensaken. Både i tingrett og lagmannsrett ble de to tiltalte (far og bror) dømt for overtredelse av straffeloven § 222 annet ledd. Saken gikk til Høyesterett. Det ble lagt til grunn at jenta på 16 år ble tvunget til å gifte seg med sin fetter på 20 år. Det var en religiøs seremoni i Irak med en imam til stede, det ble holdt fest og gitt gull i brudegave, men ekteskapet var ikke registrert hos domstolen i Irak. Høyesterett sier i avsnitt 22 at

Selv om et par i Irak religiøst, kulturelt og sosialt i stor utstrekning blir betraktet som gift uten at det foreligger slik registrering, må det

^{52.} Dommen avsnitt 25. Strl § 222 (1) lyder: Med bøter eller med fengsel inntil 3 år straffes den, som ved rettsstridig adferd eller ved å true med sådan tvinger nogen til å gjøre, tåle eller undlate noget, eller som medvirker hertil. Under særdeles skjerpene omstendigheter, jf § 232 tredje punktum, kan fengsel inntil 6 år idømmes.

^{53.} TNERO-2011-99897. Saken ble anket for to av de tiltalte, men anken ble avvist i sak LE-2012-98309 (Eidsivating)

^{54.} LB-2011-75341

etter dette legges til grunn at det rettslig sett ikke er inngått noe ekteskap mellom fornærmede og E, så lenge det ikke er blitt registrert av en domstol. Som følge av dette kan A (far) og B (bror) ikke dømmes for fullbyrdet overtredelse av § 222 andre ledd, men bare for overtredelse av første ledd eller forsøk på overtredelse av andre ledd.

Mens tingretten og lagmannsretten dømte de to tiltalte for fullbyrdet overtredelse (gjennomført tvangsekteskap), valgte altså Høyesterett å dømme for forsøk på overtredelse av andre ledd. Om straffutmålingen sier Høyesterett videre i avsnitt 26:

Som tidligere nevnt, foreligger det i dette tilfellet ikke en fullbyrdet overtredelse av straffeloven § 222 andre ledd, men bare forsøk. Etter straffeloven § 51 skal forsøk straffes mildere enn fullbyrdet forbrytelse. Ved straffutmålingen må det imidlertid tas hensyn til at C (fornærmede) i sin kultur langt på vei blir betraktet som gift, og at betydningen av at ekteskapet ikke er blitt formelt registrert, er relativt liten.

I Nedre Romerike-saken ble også begrepet religiøst fundert ekteskap «anvendt»:

Ca 14 dager forut for onsdag 1. april 2009, i Z, tvang de, blant annet ved å utnytte hennes lave alder og psykologiske binding til sin familie, E, født *.*.1992, til å svare på spørsmål fra en imam, slik at hun derved inngikk et religiøst fundert ekteskap med 23 år gamle F. Ved trusler om å bli utstøtt fra familien, trusler om å bli sendt til Irak mot sin vilje og ved trusler om selvmord, tvang B og D henne til å forbli i det religiøst funderte ekteskapet, til tross for at hun bad om hjelp til å komme ut av ekteskapet.

Heller ikke her var det snakk om et ekteskap som var formelt gyldig og det slås fast i dommen på side 4 at:

Retten finner ut fra denne bevisførselen at det ikke er tvil om at det religiøst funderte ekteskapet ble inngått mot fornærmedes vilje. Det konstateres derfor at det i dette tilfelle ikke er tale om noe arrangert

ekteskap. Retten kan ikke se at E hadde noe reelt valg med hensyn til ektemake. På den annen side er det ikke tale om overtredelse av straffeloven § 222 annet ledd idet det ikke ble inngått noe gyldig ekteskap siden E ikke hadde fylt 18 år.

Det stadfestes ikke direkte i dommen, men man må kunne anta at her ligger grunnen til at man ikke anså ekteskapet for å være et forsøk på overtredelse av tvangsekteskapsbestemmelsen i § 222 (1): Siden jenta var under atten år kunne ikke ekteskapet under noen omstendighet bli registrert som gyldig i Norge og det uformelle ekteskapet ble dermed antagelig heller ikke ansett som et forsøk på dette.

Også i denne saken ble det lagt vekt på det utenomrettslige ekteskapet i straffeutmålingen: «Innledningsvis er det grunn til å påpeke at det av allmennpreventive grunner bør reageres strengt mot ekteskapsinngåelser av denne art.»⁵⁵

Til slutt vil vi presentere Oslo-saken, der også begrepet «religiøst fundert ekteskap» benyttes:

Søndag 17. desember 2006 i — 00 i Oslo fikk de 13 år gamle E til å besvare spørsmål fra en imam/person som etter islamsk rett kunne vie dem, hun gjentok/svarte det hun ble bedt om å si slik at hun derved inngikk et religiøst fundert ekteskap med sin 20 år gamle fetter A. I tiden etter 17. desember 2006, ved vold, trusler og annen rettstridig adferd, tvang de E til å forbli i et religiøst fundert ekteskapelig samliv med sin fetter A og bo hos ham og hans foreldre når hun hadde fri fra skolen. Hun ble i samlivet gjentatte ganger utsatt for vold, trusler og seksuelle overgrep fra sin ektefelle/fetter. Hun ble også utsatt for vold fra både sin onkel/svigerfar og sin tante/svigermor, og hun ble bl.a. truet av sin onkel/svigerfar med at hun skulle bli drept dersom hun tok skritt for å komme ut av ekteskapet. Hennes foreldre/verger sa at hun måtte finne seg i det, ba henne returnere til ektefellen når hun ba om å få flytte hjem, og

⁵⁵. Dommen side 5.

uttalte at de intet kunne gjøre for å hjelpe henne ut av situasjonen siden hun nå tilhørte sin ektemann. (vår utheving)⁵⁶

I denne saken ble andre, mer alvorlige straffebud anvendt som forholdet falt innunder. Ektemannen ble dømt for regelmessig voldtekt, jf. straffeloven § 192 første ledd bokstav a jf. annet ledd bokstav a, og for gjentatt mishandling av fornærmede jf. straffeloven § 219 første ledd. Voldtektene fant til dels sted før jenta var 16 år, jf. straffeloven § 196. Straffen ble satt til fengsel i seks år. Fornærmedes far ble dømt til fengsel i tre år og fire måneder for medvirkning til overtredelse av § 196 og § 219. Også her ble det ved straffeutmålingen lagt vekt på det utenomrettslige tvangsekteskapet.

Av disse dommene ser vi at utenomrettslige tvangsekteskap er straffbart i norsk rett og at det ved straffeutmålingen legges vekt på den ekteskapslignende karakteren ved forholdet. Det er mulig innenfor rammen av loven å gi like streng straff for utenomrettslige tvangsekteskap som ved formelt inngåtte tvangsekteskap. Likevel innebærer de rettslige løsningene som så langt har vært praktisert, og som er presentert over, noen problemer som vi nå skal se nærmere på.

Alternativet med å straffe for *forsøk på overtredelse* av tvangsekteskapsbestemmelsen - slik det ble gjort i Drammen-saken - er problematisk på flere måter. For det første skal det i tråd med strl § 51 idømmes mildere straff for forsøk. Rent prinsipielt er det uheldig med et resultat der det gis mildere straff på grunn av at det straffes for forsøk og ikke fullbyrdet handling all den tid handlingen som er foretatt er like straffverdig. Å benytte forsøksbestemmelsen tilsier at det aktuelle forholdet er mindre straffeverdig enn ved fullbyrdet handling. Det vil slett ikke alltid være slik ved forhold der uformelle ekteskap er inngått under tvang.

Det kan for det andre stilles spørsmål ved om forsøks-alternativet er treffende i denne sammenheng ettersom det kan fremstå som vilkårlig om forsøksbestemmelsen kan benyttes eller ikke i den enkelte

⁵⁶. Oslo-saken. LB-2011-75341

sak. Dersom det i Drammensaken hadde vært bevist at de tiltalte ikke hadde gjort noe forsøk på å få ekteskapet formelt inngått, hadde ikke det forandret situasjonen verken for de tiltalte eller fornærmede, men det er likevel bestemmende for om forsøksalternativet kan benyttes eller ikke.

I saker som ikke har elementer av fysisk vold - slik som i Nedre Romerike-saken - vil det være en risiko for at tvangen ikke blir sett på som like alvorlig ved uformelt inngåtte tvangsekteskap som ved formelt inngåtte tvangsekteskap. En rettslig løsning som subsumerer forholdet under den generelle tvangsforbudsbestemmelsen i § 222 (1) vil som nevnt, ha en strafferamme som normalt er lavere enn i saker der tvangsekteskapsbestemmelsen i § 222 (2) benyttes. Riktignok kan strafferammen økes ved særdeles skjerpene omstendigheter jf. § 222 (1) annet punktum jf. § 232 tredje punktum, men de opplistede vilkårene i § 232 passer ikke nødvendigvis godt med den aktuelle situasjonen. Det vil således være mer ryddig og sannsynligvis gi et bedre vern mot tvangsekteskap dersom tvang til utenomrettslige ekteskap ble regulert i tvangsekteskapsbestemmelsen ettersom § 232 tredje punktum omhandler andre omstendigheter enn § 222 (2) om tvangsekteskap.

Ved alvorlige saker med alvorlig fysisk vold og mishandling - slik som i Oslo-saken - vil tvangselementet og den ekteskapelige karakteren ved forholdet lett bli usynlig i dommen. Dette er problematisk i og med lovgivers intensjon om å synliggjøre slike forhold, blant annet ved lov.

Alt i alt kan man innvende at rettstilstanden når det gjelder utenomrettslige tvangsekteskap av i dag er urimelig all den stund det i realiteten dreier seg om tvang til samliv som av partene og deres omgivelser oppfattes som et ekteskap. At de ikke er bundet av og har adgang til de sivilrettslige plikter og rettigheter som ekteskapsloven gir, kan i praksis innebære at særlig kvinnens situasjon er vanskeligere og ikke lettere enn om ekteskapet var gyldig. Et annet moment er at en del foreldre antas å bruke religiøse vigsler/ekteskap for å binde og forplikte unge jenter og gutter til hverandre i ung alder, for så å gjennomføre

sivilrettslig vigsel når de innfrir alderskravet. Dette ble ansett som bevist i Nedre Romerike-saken, men at det forelå en slik intensjon medførte ikke at domstolen anså ekteskapet som et forsøk på tvangsekteskap i strid med forbudet i strl § 222 (2).⁵⁷

Forslag om at § 222 (2) må omfatte utenomrettslige ekteskap

Kritikken mot at straffebudet om tvangsekteskap ikke omfatter utenomrettslige ekteskap har forøvrig vært fremsatt av flere ekspertmiljøer på nettopp tvangsekteskap. I sitt høringssvar til «høring om endringer i straffeloven inkludert å gjøre forberedelse til tvangsekteskap»⁵⁸ foreslår Røde Kors at § 222 andre ledd skal omfatte religiøse vigslar. Politidirektoratets kompetansegruppe mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse sendte et brev til Justisdepartementet 13. januar 2013 der de oppfordrer til det samme:⁵⁹

Kompetansegruppens innvendinger mot utformingen av § 222 andre ledd er at den ikke gjelder der hvor det er inngått avtaler og gjennomført forpliktende seremonier/handlinger som i det virkelige liv blir sett på som en ekteskapsinngåelse selv om noe av det formelle mangler. Anvendelse av forsøksbestemmelsen gir seg utslag

^{57.} Det ble i dommen ansett som straffeskjerpene at ekteskapet var inngått som et ledd i å skaffe ektemannen oppholdstillatelse i Norge, men intensjonen om å binde jenta til ektemannen frem til de kunne bli sivilrettslig gift, ble ikke fanget opp som et moment i seg selv i saken.

^{58.} Justis- og beredskapsdepartementet (2013) Høring – endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler mv.) Lovavdelingen Februar 2013 Snr. 20123307. Høringen omfattet ikke religiøse vigslar, men Røde Kors benyttet anledningen til å kommentere på flere sider av straffeloven utover høringstemaene.

^{59.} Brevet er datert 12. september 2012, men ble først sendt 13. januar 2013.

i mildere straff. Svært mange henvendelser til hjelpeapparatet gjelder uformelt inngåtte tvangsekteskap hvor fysisk vold/voldtekt ikke er anført. For at tvangsekteskapsbestemmelsen skal være treffsikker og ramme i et større antall tilfeller, må også denne typen saker kunne irettesettes etter bestemmelsen.

Justisdepartementet ved Lovavdelingen opplyser at brevet ligger hos dem og at det foreløpig ikke er tatt noen beslutning angående oppfølging. Barne-, likestillings- og inkluderingsministeren uttalte i mars til Aftenposten at hun ville ta saken opp med justisministeren.⁶⁰ Vi mener det er sterke grunner som tilsier at straffebudet mot tvangsekteskap også må omfatte tvang til å inngå og forbli i ekteskapslignende samliv og vil anbefale at det skapes forgang i saken. Utover dette tar vi ikke stilling til forslaget fra Politidirektoratets kompetansegruppe og har heller ikke sett det som vår oppgave å foreslå en konkret utforming av ny lovtekst.

For øvrig vil vi nevne at Danmark, som ikke har noe spesifikt straffebud om tvangsekteskap, men bruker den generelle bestemmelsen om ulovlig tvang, har besluttet at religiøse vigslar omfattes. Svenske myndigheter er i en prosess med å lovfeste forbud mot tvangsekteskap, inkludert religiøse/uformelle vigslar. Spørsmålet om å innføre et eget straffebud om tvangsekteskap var ett av flere temaer i en offentlig utredning 2010-2012; «Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap».⁶¹ I rapporten fremholdes at dersom uformelle ekteskap ikke inkluderes, kan innføringen av eget straffebud stimulere til at unge i større grad tvinges inn i religiøse/uformelle ekteskap i stedet for et juridisk bindende ekteskap,

^{60.} http://www.aftenposten.no/incoming/--Vi-skal-ha-religionsfrihet-her-i-landet_-men-man-er-nodt-til-a-innrette-seg-7487547.html#.U2t55NQ4X5q
Se også: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Straffen-for-a-si-nei-7486784.html#.U2t5GNQ4X5p>

^{61.} SOU 2012:35 Betänkande av Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap, Stockholm 2012

fordi slike «uformelle tvangsekteskap» vil straffes etter den generelle tvangsbestemmelsen der strafferammen ligger lavere. Videre heter det:

Sådana forbindelser opplevs ofta som lika bindande av de inblandade och deras omgivning som ett formellt äktenskap. Konsekvenserna för offren blir alltså i många avseenden likvärdiga. Samhällets chanser att upptäcka tvångsäktenskapet minskar dock, eftersom informella äktenskap inte förutsätter någon myndighetsinblandning och inte registreras, vare sig de har ingåtts i Sverige eller utomlands.

Utredningen påpeker også det ulogiske i at straffansvar gjøres avhengig av om ekteskapet anerkjennes i Sverige. Dette vil i så fall innebære et *sirkelresonnement*, framhever utrederne:

Det bör inte vara avgörande för straffansvar om äktenskapet erkänns i Sverige. Ett sådant krav skulle innebära ett sirkelresonemang, eftersom utgångspunkten är att tvångsäktenskap inte ska erkännas här och alltså inte är giltiga här (se 1 kap. 8 a § IÄL). Den omständigheten att ett äktenskap kan upphävas eller fås att återgå enligt vigsellandets eller ett annat relevant lands lag, t.ex. på grund av att det har ingåtts genom tvång eller att någon av parterna är underårig, bör inte innebära att något brott inte har kommit till stånd.

Vi velger å gjengi et lengre utdrag av argumentasjonen fordi denne på en god og grundig måte redegjør for perspektiver vi slutter oss til:

Informella äktenskap kan vara ett sätt att undgå äktenskapsbalkens regler om t.ex. lägsta äktenskapsålder eller krav på parternas samtidiga närvaro vid vigseln. Eftersom den som förrättar vigseln inte behöver vara behörig vigselförrättare och inte heller utövar någon myndighet, är reglerna om tjänstefel inte tillämpliga. Det är svårt för samhället att få insyn i hur många informella äktenskap som ingås och vilka personer som är gifta på detta sätt. Tvång blir än mer osynligt när samhället saknar kännedom om äktenskapet. Om informella äktenskap inte omfattas av straffbestämmelsen finns det sålunda en stor risk att den som vill tvinga någon annan att gifta sig medvetet väljer ett informellt äktenskap. Detta gäller i synnerhet om

den som ska tvingas dessutom är underårig och inte kan gifta sig med rättslig verkan.⁹

Det råder ingen tvekan om att de inblandade och deras omgivning många gånger betraktar ett informellt äktenskap som i princip lika bindande som ett juridiskt giltigt sådant. Konsekvenserna på det personliga planet kan därför förväntas bli på många sätt likvärdiga med de som uppkommer vid ett giltigt äktenskap. (...) Ofta aktiverar det informella äktenskapet ett religiöst eller kulturellt grundat regelverk, som ställer upp begränsningar när det gäller skilsmässa och som reglerar parternas ekonomiska mellanhavanden och mycket annat.

Man kan alltså på goda grunder hävda att en bestämmelse som inte omfattar informella äktenskap förlorar en stor del av sin effekt. Visserligen kan tvång som leder till sådana äktenskap många gånger straffas som olaga tvång. Även andra brottsrubriceringar kan komma i fråga. Av vad som har sagts framgår dock att tvång till informella äktenskap som utgångspunkt bör bedömas lika strängt som andra fall av tvångsäktenskap, bl.a. utifrån samma stränga straffskala. Det finns sammantaget, enligt vår bedömning, starka skäl för att informella äktenskap ska omfattas av en straffbestämmelse om tvångsäktenskap.

I rapporten diskuteres hva som skal til for at en forbindelse eller relasjoner skal falle inn under straffebestemmelsen. Man kommer til at utgangspunktet må være at forbindelsen «legitimerer samlevnad i ett parförhållande». Utrederne oppstiller også såkalte rekvisitter, altså elementer som avgrenser hva som skal regnes inn:

De rekvisit som bør finnas med i en straffbestämmelse är enligt vår samlade bedömning sålunda följande:

- a. forbindelsen är att jämställa med äktenskap,
- b. forbindelsen är bindande enligt ett etablerat normsystem,
- c. den har ingåtts i enlighet med normsystemets former, och
- d. normsystemet innehåller särskilda krav för forbindelsens upplösning.

Det första rekvisitet – att jämställa med äktenskap – är så utformat att det inte har något eget sakinhåll utan får sitt innehåll av de övriga kraven. (317)

Vi vurderer at den svenske utredningen gir et godt og relevant grunnlag for en tilsvarende utredning i norsk sammenheng.

Barneekteskap § 220 (1)

Den som inngår ekteskap eller partnerskap med noen som er under 16 år, eller medvirker til dette, straffes med fengsel inntil 4 år. Ektefeller kan slippe straff dersom det vurderes at de var i «villfarelse om alder». En voksne person som har medvirket kan ikke påberope seg villfarelse.

Denne bestemmelsen kom i samme omgang som § 222, annet ledd og trådte i kraft 1. september 2003. Den innebærer innføringen av en "tvangspresumsjon" for ekteskap med personer under 16 år. Altså, at et slikt ekteskap per definisjon regnes som et tvangsekteskap, uavhengig av barnets opplevelse. Ved behandlingen i Stortinget heter det i merknader fra komiteen, jf. Innst.O.nr.106 (2002-2003), følgende:

Regjeringens forslag til ny § 220 første ledd i straffeloven medfører at vi får en ny type lovhjemmel for å bekjempe tvangsekteskap. Bestemmelsen vil ramme den som legger til rette for ekteskap med barn, uavhengig av om det faktisk er brukt tvang eller om påtalemyndigheten kan bevise slik tvang. En nærmere bevismessig vurdering av og dokumentasjon på at det har forekommet tvang, er ikke nødvendig når en av partene var under 16 år ved ekteskapets inngåelse. Medvirkning til slikt ekteskap rammes også.

At et ekteskap er ugyldig utelukker altså ikke straffbarhet; i noen tilfeller tvert imot. Man kan argumentere for at § 220 (1) handler om ekteskap som etter ekteskapsloven vil være ugyldige på grunn av partenes lave alder og som det *av samme grunn* er straffbart å inngå.

Handlinger som omhandles i strl § 220 (1) kan straffeforfølges i Norge, selv om handlingen er begått «i utlandet av norsk statsborger eller noen i Norge hjemmehørende person» jf. strl § 12, nr. 3 a. Straffebudet vil typisk rette seg mot ekteskap inngått i utlandet, ettersom et ekteskap ikke ville kunne inngås i Norge med noen under 16 år jf. el § 1 a.⁶²

I likhet med tvangsekteskapsbestemmelsen i strl § 222 (2) faller heller ikke utenomrettslige ekteskap innunder barneekteskapsbestemmelsen i strl § 220 og så vidt oss bekjent er det ikke noen saker der det er inngått et utenomrettslig ekteskap med noen under 16 år der strl § 220 (1) har blitt vurdert. Dette reiser noen av de samme problemstillingene som vi så på i gjennomgangen av tvangsekteskapsbestemmelsen. Det var et uttalt formål med strl § 220 (1) for lovgiver å verne barn mot ekteskap og de negative følger man anså dette å ha for barn. Komiteen bemerker i Innst.O.nr.106 (2002-2003) om dette:

Komiteen viser til at barn i annen lovgivning gis rett til særlige beskyttelsestiltak i kraft av å være fysisk og psykisk umodne. Barn skal sikres slik at det ikke arrangeres giftermål som bryter med barns rett til å være barn. For å bekjempe handel med og misbruk av barn er det også viktig at de som ikke respekterer barns rett til en fullverdig barndom, straffes.

Disse hensynene som komiteen her peker på vil slå ut på samme måte i saker om utenomrettslige barneekteskap, men utenomrettslige ekteskap ble altså ikke diskutert i forbindelse med utarbeidelsen av lovbestemmelsen.

I saker om utenomrettslige barneekteskap vil man med dagens lovgivning altså også måtte benytte andre straffebud eller i de saker der det er aktuelt, straffe for forsøk på overtredelse. Vi vil bemerke at den svenske utredningens poeng om sirkelresonnement har relevans også i

^{62.} At dette var hensikten med straffebudet følger også av Ot.prp.nr.51 (2002-2003) punkt 2.1.1

forhold til barneekteskap. Siden et barneekteskap aldri vil være gyldig i Norge, kan § 220 per definisjon ikke brukes på barneekteskap inngått i Norge, med mindre bestemmelsen utvides til også å gjelde utenomrettslige ekteskap. Vi mener derfor det bør vurderes om § 220 (1) skal inkluderes ved innføring av straffbarhet ved tvang til religiøse/utenomrettslige ekteskap, som er anbefalt over.

Forledelse til ugyldig vigsel § 220 (2)

Endelig skal vi se på en langt mindre kjent, for ikke å si ukjent, bestemmelse i straffeloven, § 220 annet ledd. Den sier at det er straffbart å forlede noen til å inngå et ugyldig ekteskap:

Med fengsel inntil 4 år straffes den, som bevirker eller medvirker til, at et ekteskap eller registrert partnerskap, som på grunn av de benyttede former er ugyldig, inngås med noen, som er uvitende om ugyldigheten.

Bestemmelsen vekker assosiasjoner til kvinnene i MIRA-senterets rapport (Salimi 2001) som følte seg lurt og krenket. Den er imidlertid ikke referert i den forbindelse og har så vidt vi vet overhodet ikke vært nevnt i forbindelse med religiøse vigslar eller tvangsekteskap. Så er den da også fjernet i ny straffelov som er vedtatt, men ikke iverksatt. I følgende sitat forklarer Straffelovkommisjonen bakgrunnen for bestemmelsen, kommenterer manglende rettspraksis og konkluderer med at det ikke er behov for den:

De handlingene som er straffbare etter strl § 220 andre ledd, har etter sitt innhold lite til felles med forbudene mot ekteskap/partnerskap mellom nære slektninger eller bigami. Etter andre ledd er det straffbart å bevirke eller medvirke til at det inngås ekteskap eller partnerskap som på grunn av de benyttede former er ugyldig, forutsatt at i alle fall en av partene er uvitende om ugyldigheten. Et eksempel er at den ene av partene holdes uvitende om at den som foretar vigsel, ikke oppfyller kravet til å være vigslar etter ekteskapsloven § 12. I SKM I 1896 s 205–206 sies det følgende om bakgrunnen for bestemmelsen:

«Derimod synes der Grund til at optage en alvorlig Straffetrusel mod den, som foretager eller medvirker til Foretagelsen af *ugyldige Ægteskabsstiftelsesakter*, naar derved nogen ledes bak lyset. Paa Grund af det Urede, som i internationale Forhold hersker i Ægteskabsretten, kan dette let ske, selv om man bortser fra saadanne gamle velkjendte Exempler, som at man ved Hjælp af en som Præst forklædt Lægmand lader sig vie til en intet ondt anende.»

Motivenes forutsetning om at slike handlinger lett kan skje, synes ikke å ha slått til, i hvert fall ikke dersom man tar utgangspunkt i rettspraksis. Kommisjonen kjenner ikke til rettsavgjørelser etter strl § 220 andre ledd i nyere tid. Det synes da å være lite behov for et straffebud som dette. Strl § 220 foreslås på denne bakgrunn ikke videreført.⁶³

Slik vi forstår ordlyden, er denne bestemmelsen blant annet ment å ramme den som forleder noen til å tro at han eller hun har myndighet til å foreta en gyldig vigsel. Kan man på grunnlag av denne bestemmelsen straffe en imam/prest som vier et par på muslimsk vis og gir inntrykk av at vigselen er sivilrettslig gyldig, slik at i hvert fall en av partene er i den tro at hun er sivilt gift? Det er interessant at man på slutten av 1800-tallet henviste til «det urede som i internasjonale forhold hersker i ekteskapsretten». Vi vil spørre om det kan tenkes at denne formuleringen har fått ny aktualitet i dagens flerreligiøse og rettspluralistiske Norge.⁶⁴

^{63.} NOU 2002: 4 Ny straffelov. Straffelovkomisjonens delutredning VII. Oppnevnt ved kongelig resolusjon 26. september 1980. Utredningen ble avgitt til Justis- og politidepartementet 4. mars 2002.

^{64.} I så fall ser vi her en parallell til situasjonen da bestemmelsen om annullering av tvangsekteskap ble fjernet fra Ekteskapsloven, med den begrunnelse at bestemmelsen ikke lenger var aktuell, for så å bli gjeninnført like etter, som følge av fokus på tvangsekteskap i minoritetsfamilier.

Internasjonale konvensjoner

Utenomrettslige vigsler er regulert i flere internasjonale konvensjoner som Norge er part i. De mest sentrale - som vil bli vurdert her - er FNs konvensjon om samtykke til ekteskap, minstealder for ekteskap og registrering av ekteskap (ekteskapskonvensjonen)⁶⁵ og FNs kvinnekonvensjon (KDK)⁶⁶. Vi vil her fokusere på utgangspunktet om registrering av ekteskap og hvilke forpliktelser som påligger norske myndigheter spesielt med hensyn til dette.

Ekteskapskonvensjonen ble ratifisert av Norge 10. september 1964. I konvensjonens fortale sies det blant annet at:

[D]e kontraherende parter... skal ta alle mulige forholdsregler med sikte på å avskaffe slike skikker, gamle lover og sedvaner, ved blant annet å sikre fullstendig frihet i valg av ektefelle, ved fullstendig å avskaffe barneekteskap og bortlovelse av unge piker før pubertetsalderen.

De materielle bestemmelsene i konvensjonen reguleres i artikkel 1 til 3 og stiller krav til et offentliggjort samtykke til ekteskapet gitt fritt og selvstendig fra begge parter foran kompetent myndighet og vitner (artikkel 1), at det skal være en minimumsalder for inngåelse av ekteskap (artikkel 2) og til slutt at alle ekteskap skal bli registrert i et egnet offentlig register av den kompetente myndighet (artikkel 3). Den mest aktuelle problemstillingen som skal forfølges her er kravet til registrering.

Konvensjonen er ratifisert av Norge, hvilket innebærer at Norge er folkerettslig forpliktet til å følge reglene i konvensjonen. Konvensjonen er riktignok ikke tatt inn direkte i norsk lov, men inkorporert i norsk lovgivning ved at det presumeres at norsk rett er i tråd med reglene i konvensjonen. Alle de materielle reglene i konvensjonen er også regulert direkte gjennom den norske ekteskapsloven. Det er ingen

^{65.} Av 10. desember 1962. Ratifisert av Norge 10. september 1964.

^{66.} Av 18. desember 1979. Ratifisert av Norge 21. mai 1981.

internasjonale kontrollmekanismer for å følge opp statsansvaret som pålegges etter konvensjonen Dette skiller ekteskapskonvensjonen fra KDK som vi nå skal se nærmere på.

KDK er inkorporert direkte i menneskerettighetsloven av 21. mai 1999 nr.30 (heretter menneskerettighetsloven). Det følger av § 3 at ved motstrid går konvensjonens regler foran formell norsk rett. Konvensjonen har således en sterk stilling i norsk rett. Videre er det satt ned en komité i tråd med reglene i konvensjonens artikkel 17 som skal overvåke statenes oppfyllelse av konvensjonens regler. KDK artikkel 16 nr. 2 er den bestemmelsen som er mest aktuell for vårt tema, hvor det står:

...all necessary action, including legislation, shall be taken to specify a minimum age for marriage and to make the registration of marriages in an official registry compulsory.

KDK-komiteen har gjennom generell anbefaling nr. 21 (Likestilling i ekteskap og familierelasjoner) 13. sesjon, 1994, gitt nærmere angivelse på hvordan bestemmelsen skal forstås. Her henviser de blant annet til ekteskapskonvensjonen og stadfester at KDK går lenger ved å anerkjenne betydningen kultur og tradisjon har i å forme menns og kvinners tanker og handlinger og den viktige rollen kultur og tradisjoner spiller når det gjelder å begrense kvinners utøvelse av grunnleggende rettigheter. Videre står det at alle ekteskap skal registreres også om de er foretatt i tråd med tradisjon eller religiøs rett. Til slutt spesifiseres det at statspartene skal introdusere alle virkemidler rettet mot å oppmuntre til fullt samsvar med konvensjonens prinsipper, spesielt der religiøs eller privat rett eller tradisjon kommer i konflikt med disse prinsippene.

Av dette fremkommer det altså at ekteskap for å være lovlige og gyldige skal registreres og for øvrig følge reglene i KDK og ekteskapskonvensjonen. Dette er i og for seg åpenbart oppfylt for Norges vedkommende ettersom det ikke anerkjennes ekteskap som ikke er gjort i overenstemmelse med den aktuelle norske lovgivningen som er i tråd med de internasjonale reglene på dette punktet.

I forhold til vår problemstilling om utenomrettslige ekteskap reiser det seg riktignok ytterligere avledede spørsmål i forhold til oppfyllelsen av det internasjonale menneskerettighetsvernet som Norge er forpliktet

av. Der det inngås ekteskap i henhold til religiøs eller annen kulturbestemt rett som ikke registreres i tråd med reglene om ekteskap og dette får faktiske konsekvenser for om kvinners rettigheter blir oppfylt, er man inne på et område der norske myndigheter må sette inn tiltak for å motvirke disse konsekvensene. Det oppstår altså en aktivitetsplikt for myndighetene i tråd med KDK og ekteskapskonvensjonen. Her vil kravet til registrering og hvordan man sikrer at ekteskap faktisk blir registrert være ett slikt virkemiddel. Avhengig av situasjonen vil også andre tiltak kunne bli aktuelle dersom det avdekkes at bruken av uformelle normer med hensyn til ekteskap kommer i strid med konvensjonenes grunnleggende rettigheter. Dette sporet følges ikke opp i denne rapporten direkte, men ved ny empirisk kunnskap om dette feltet vil det også være nødvendig med juridisk analyse av de menneskerettslige konsekvensene som eventuelt reises. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 6 om anbefalinger.

4 Trossamfunnene

I dette kapitlet ser vi på hva representantene for trossamfunn med og uten vigselfrett sier om vigsel. For det første har vi spurt om utenomrettslig vigsel utføres i trossamfunnet. Altså, er det mulig å gifte seg kun religiøst hos dem, og hva innebærer dette i så fall? For det andre; hvordan praktiseres vigsel i de tilfeller der handlingen både er sivilrettslig og religiøst gyldig? Og sist, hva betyr det at en vigsel/ekteskap er gyldig i religiøs(rettslig) forstand, og hvordan ser de på spørsmålet om registrering i den forbindelse? De siste spørsmålene, om sivilrettslig vigsel og gyldighetskrav er bare drøftet for de muslimske informantenes del.

Det finnes ingen nasjonal oversikt over hvor mange eller hvilke trossamfunn som har og ikke har vigselfrett. Vi har fått oppgitt at dette skyldes stadige endringer som vanskelig lar seg løpende oppdatere på nasjonalt nivå. Det henvises til de enkelte fylkesmannsembeter hvorav Oslo og Akershus og Buskerud sine oversikter ligger på internett. Oslo og Akershus hadde per oktober/november 2013 til sammen 61 muslimske trossamfunn. Av disse hadde 28 samfunn vigselfrett, og 33 ikke vigselfrett.⁶⁷

Vigselfstatistikken viser en betydelig økning i antall registrerte vigselfer i tros- og livssynssamfunnene utenfor Den norske kirke, spesielt

⁶⁷. <http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMOA/Folk%20og%20samfunn/Tros-%20og%20livssynssamfunn/Tilskuddsoversikt%202013%20trossamfunn.pdf?epslanguage=nb>

etter 2005.⁶⁸ I 2000 ble nesten to prosent (1,7) av alle vigslere inngått i trossamfunn utenfor Den norske kirke. Ti år senere var andelen oppe i nesten syv prosent (6,6). Nedgangen i inngåtte ekteskap i Den norske kirke har også vært markant. Mens over halvparten (56,1 prosent) av alle ektepar ble viet i kirken i 2000, var andelen sunket til 46,1 prosent i 2011 (Breistein og Høeg 2012:20). Når det gjelder eventuelle utenomrettslige vigslere i trossamfunn med vigselfrett eller i trossamfunn uten vigselfrett blir disse per definisjon ikke registrert, og vi har dermed ikke oversikt over omfang.

Først skal vi høre fra trossamfunn uten vigselfrett om deres befatning med utenomrettslig vigsel. Innledningsvis vil vi bare slå fast at dette kapitlet ikke kommer til å berøre religiøse vigslere inngått ved tvang. Som vi var inne på i kapittel 2 og 3 er det kjent fra retts- og hjelpeapparatet at dette forekommer, men informantene fra trossamfunnene avviser at de kjenner til slike tilfeller. De mener at i den grad dette skjer, vil det være i en uformell kontekst (se under). De vektlegger også at islam ikke godkjenner tvangsekteskap.

Kun religiøs vigsel

Trossamfunn uten vigselfrett

Den sikh-menigheten vi har snakket med opplyser at de ikke har vigselfrett og derfor kun utfører religiøs vigsel.⁶⁹ Det utstedes ingen form for dokumentasjon. Informanten forteller at det vanlige er at

^{68.} Se SSB tabell nr. 05713: Inngåtte ekteskap etter type vigsel. Statistisk sentralbyrå publiserer tall for «inngåtte ekteskap etter type vigsel», men skiller kun mellom statskirken og «øvrige tros- og livssynssamfunn» som samlekategori. Statistisk sentralbyrå publiserer generelt lite statistikk for organisert religion. Ifølge Breistein og Høeg (2012) er det anonymitetshensyn som tilsier at inngåtte ekteskap ikke fordeles på trossamfunn med vigselfrett.

^{69.} Ingen av sikh menighetene i Østlandsområdet har per i dag vigselfrett.

parene vies på Gurdwaraen (tempelet), men det er også mulig å gjøre det hjemme:

For oss er det den hellige boka, Guru Grant Sahib, som er sentral. Det viktige er at den må være tilstede. Vi ser på boka som en levende læremester og partene gir sitt ja foran ham. Han er et vitne. Så må man til tingretten for å registrere ekteskapet, tror jeg. Jeg tror de fleste gjør det. Vi informerer om det, at ekteskapet ikke blir registrert på Gurdwaraen og at de ikke får noen attest. Det har vi ikke rett til å gi dem. De fleste i vårt samfunn er klar over at det er sånn. Jeg har ikke hørt om sikker som lever i uregistrerte ekteskap. Har heller ikke hørt om at noen går på tinghuset før den religiøse vigselen.

De muslimske trossamfunnene vi har kontaktet som ikke har vigselsrett, opplyser derimot at de ikke utfører vigsel i det hele tatt. En informant forklarer at de er et forholdsvis nyetablert trossamfunn. Så langt har de prioritert å bygge opp virksomheten, som inkluderer kulturelt og sosialt arbeid. Men om de skulle komme til å søke om vigselsrett, understreker han at de vil følge reglene:

Hvis vi registrerer oss, vil vi følge norsk lov. I praksis er det ikke noe problem i islam. Du vet, vi bor i Norge og må følge regler i Norge. Man gjør det på islamsk måte og norsk samtidig.

Men noen ønsker bare å gifte seg religiøst.... i forhold til Allah?

Ja, hvis de er en gutt og jente som er kjærester og de mener det er bedre å ha nikah, for å være halal ... jeg har hørt om det. Men hvis noen kommer til oss og vil gifte seg, da sier vi at de kan gå til andre moskeer som har vigselsrett.

Er det noen spesiell moske dere anbefaler?

Ja, den ved fengselet [World Islamic Mission, WIM].

En informant fra et mindre trossamfunn uten vigselsrett forteller at det har blitt tatt opp flere ganger i moskeen, at det ikke er lov å vie noen der. Hun forklarer at de er bekymret for misforståelser og misbruk, for eksempel at ukyndige personer foretar vigsler. Dette er noe de vet forekommer:

Vi har hørt om noen tilfeller der et par trodde de var gift, men ikke var det. Det var en mann som ga seg ut for å være imam og viet dem i det skjulte. Kona og mannen kom til oss fordi de hadde en konflikt. Vi spurte hvem som viet dem. Det viste seg at vedkommende ikke hadde anelse om hvordan man vier i islam. For eksempel manglet det mest essensielle – vitnene. Det hadde ikke vært vitner til stede. De to hadde ønsket og trodd at det ble gjort på muslimsk måte, og de levde sammen etterpå. Foreldrene trodde også det var i orden, men da imamen vår spurte, viste det seg at det ikke hadde vært vitner. De hadde ikke gjort det i en moske, ellers hadde vi jo kontaktet den moskeen. Det må være kvalitet i det. (marokkansk)

Et par av moskeene utfører religiøs vigsel, men kun for par som er borgerlig gift først. I begge tilfeller forklares denne ordningen med tradisjoner fra medlemmenes opprinnelsesland. I det følgende siterer vi forstanderen for en tyrkisk moske, som viser til at borgerlig vigsel er obligatorisk i Tyrkia:

Vi mener man må gjøre det i det offentlige, som i Tyrkia. Du har kanskje hørt om det, der er det jo straffbart å gjøre det bare religiøst.

Hva tror du deres medlemmer gjør hvis de skal gifte seg i Norge?

Jeg vet ikke, de går vel kanskje på rådhuset eller ... som humanistene.

Men hvis noen har giftet seg offentlig og ønsker en religiøs seremoni?

Ja, etter det offentlige kan det jo være noen som vil gjøre det religiøst... Men det er veldig sjelden, jeg tror de fleste pleier å gifte seg i Tyrkia, og der får de jo begge deler. Men hvis det var noen vi kjenner og de har papirene i orden... Hvis de var medlemmer hos oss, så tror jeg han [imamen] ville gjøre det. Men ikke hvis det bare er noen som stikker innom... Det var mer før, at vi sa ja så lenge papirene var i orden.

Moskeen er altså beredt til å foreta religiøse vigslar etter sivilrettslig vigsel, selv om det ikke blir så mange i praksis. Tyrkiske moskeer skilte seg også ut i Liversage og Jensens danske studie (Liversage og Jensen 2011). Der var det fast tradisjon å gifte seg sivilt først, og så religiøst.

Det samme mønsteret fant vi ved en moske der medlemmene har bosnisk bakgrunn:

Vi har tradisjon fra Bosnia at ekteskap er offentlig, det gjøres på kommunen. Så har man en religiøs seremoni etterpå. Det er stor forskjell mellom muslimer. Over nitti prosent av våre medlemmer som gifter seg kommer i moskeen etter den offentlige. Så gifter imamen dem. De må ha to vitner, to menn. Hvis det er kvinner må det være fire, det er nødvendig i en muslimsk seremoni. Vi gjør det uten papirer. Norske papirer er godkjent i Bosnia.

Plesner m.fl. (2011:56) oppgir for øvrig i sin rapport at Det islamske fellesskapet Bosnia-Herzegovina har valgt ikke å ha vigselfrett fordi de «ønsker å vise varsomhet overfor juridiske problemstillinger». Menigheten gjennomførte på det tidspunktet kun religiøse vigselfer. Den hadde også bestemt ikke lenger å utstede ekteskapskontrakt, da menigheten ikke ønsket «at deres vigself skal kunne anvendes i forbindelse med juridiske rettigheter og eller innvandring». Spørsmålet om skriftlig dokumentasjon og den muslimske ekteskapskontrakten er noe vi kommer tilbake til.

For å oppsummere: Av de trossamfunnene uten vigselfrett som vi har vært i kontakt med, er det altså sikhene som oppgir at de utfører religiøs vigself uten å kreve sivil vigself først. Derimot antas det at det er vanlig praksis å gå på tinghuset. Blant de muslimske er det noen som ikke har prioritert å tilby vigself og i stedet henviser medlemmene til andre moskeer. De øvrige har tilbud om religiøs vigself, men kun etter borgerlig vigself.

Trossamfunn med vigselfrett

Blant våre ni informanter fra trossamfunn med vigselfrett er det to som forteller at deres samfunn utfører eller har utført utenomrettslige vigselfer. Begrunnelsen som oppgis er i begge tilfeller hovedsakelig at personene det gjelder er asylsøkere som ikke innfrir ekteskapsvilkåret om lovlig opphold. Som asylsøker har i utgangspunktet lovlig opphold så lenge søknaden er under behandling, også ved anke til Utlendingsnemnda. Vi forstår det som at det her dreier seg om

asylsøkere som har fått endelig avslag eller at trossamfunnet og/eller vedkommende selv har misforstått regelverket. Det kan også tenkes at asylsøkeren har problemer med å innfri de (strengt) krav til dokumentasjon fra utlandet som stilles ved prøving.

Først skal vi høre fra en kristen prest. I henhold til reglene er det forstander som har vigselfretten, men i praksis er det presten som foretar vigslar; både sivilrettslige og utenomrettslige. Presten er tydelig på at han og trossamfunnet har en forpliktelse overfor personer i menigheten som ikke har anledning til å gifte seg sivilrettslig:

De må ha lov til å gifte seg, vi kan ikke nekte dem. Det er Guds ord. Ellers vil de bo sammen som ugifte. Det er bedre å lære dem hva ekteskap er. Når folk bare bor sammen... det ødelegger samfunnet. Vi vil at de skal ta det alvorlig, ekteskap er ikke noe du bare glemmer i morgen. Vi vil lære folk om alvoret. Vi sier at nå når du blir gift, så er det du eier ikke bare ditt lenger, det er felles. Og de som er gift hos oss, hvis de får problemer kommer de til oss og spør hva som er riktig, og vi kan gi dem råd slik at familien holder sammen. Men samtidig, noen ganger blir det for vanskelig for oss å hjelpe dem, og da må de fortsette hos myndighetene. Men vi følger dem opp, ringer og hører hvordan det går.

Denne informanten ser altså religiøs vigsel i sammenheng med trossamfunnets ansvar å hjelpe mennesker å gjøre det rette. Derfor vier han personer som vil leve sammen, men som ikke har adgang til sivilrettslig ekteskap. Presten forteller at han av samme grunn utfordrer partene på realismen i ekteskapet:

Vi vil snakke med ham om hva han tenker å gjøre hvis han ikke får opphold, skal de skilles eller skal de vente på hverandre? Det er viktig at de tenker gjennom sånne ting. Men vi presser dem ikke, bare spør litt. Hvis de sier «jeg vet ikke, det er bare Gud som kan vite, vi vil gifte oss», så kan vi ikke nekte.

Presten er bevisst på skillet mellom sivilrettslig og (kun) religiøs vigsel. Det siste forbinder han med tilfeller der én eller begge parter ikke har rett til å gifte seg sivilt, som asylsøkeren. Annerledes stiller det seg for

de som *kan* gifte seg sivilt, men ikke ønsker. I informantens øyne er dette i utgangspunktet litt suspekt:

Men hvis de har opphold vil vi vite fra Folkeregisteret... da krever vi prøvingsattest. Hvis noen som har opphold ber om kun religiøs vigsel, spør vi hvorfor. Vi kan ikke støtte ulovlige ting. Hvis en alenemor får penger fra staten og gifter seg bare i kirken for å ikke miste pengene ... vi kan ikke støtte sånne ting. Vi lærer dem jo sannheten. Vi bor her i Norge. Vi vet loven. Vi er først og fremst opptatt av den [peker på Bibelen], så er vi opptatt av å gjøre det på riktig måte i forhold til norsk lov. Sånn er det i mitt hjemland også - man må ha papirer fra fylket eller bydelen der man bor. Det er ikke nok med religiøst ekteskap.

I dette kristne trossamfunnet er altså (kun) religiøs vigsel en unntaksordning som tilbys de som ikke har adgang til sivilrettslig vigsel av grunner som anses legitime. Presten vil foreta utenomrettslig vigsel for at asylsøkere ikke skal leve i synd, men ikke for å bidra til lureri. Han er på det rene med og informerer partene om at denne vigselen ikke vil danne grunnlag for opphold gjennom familieinnvandring.

Det andre trossamfunnet som oppgir at de foretar, eller rettere sagt foretok, religiøse vigslar er muslimsk. De har sluttet med denne praksisen etter at de fikk skriftlig advarsel fra fylkesmannen. Også her handler det i hovedsak om:

Vi har mange som bare vil gifte seg religiøst. Vi snakker om mannlige asylsøkere, og som oftest har de funnet seg en norsk kvinne, og de to er glad i hverandre. Ifølge islam er det jo veldig galt å leve som samboer uten å være gift, og de ønsker å føle den tryggheten, velsignelsen av sin kjærlighet, og at det skal være akseptabelt i det muslimske miljøet. Så vi utførte muslimsk vigsel og var veldig klare på at det ikke var gyldig i forhold til myndighetene, men noen av disse blir jo desperate når de får avslag på asyl og prøver alle metoder.

Denne moskeen har utstedt skriftlig bekreftelse på den muslimske ekteskapsinngåelsen, og enkelte av asylsøkerne har brukt dette dokumentet for å søke om etterfølgende godkjennelse av ekteskapet hos

Bufdir som rutinemessig underretter den aktuelle fylkesmannen. På denne måten har fylkesmannen blitt kjent med at moskeen utfører religiøs vigsel og utsteder dokumentasjon. Dette er blitt vurdert som brudd på reglene, og moskeen fikk skriftlig advarsel med trussel om at de kunne miste vigselseretten hvis praksisen fortsatte. Forstander er frustrert fordi han mener moskeen er blitt urettmessig mistenkeliggjort. De har jo informert partene om at vigselen ikke var gyldig og kan ikke lastes for at noen likevel «prøver seg».

Vi har fått adgang til deler av den skriftlige dokumentasjonen i saken, som vi også refererte til i kapittel 3. Der viste vi at fylkesmannens brev er noe upresist i forhold til hva som er det faktiske regelbruddet. Slik vi forstår det, er problemet at moskeen har utstedt skriftlig dokumentasjon som kan gi inntrykk av at ekteskapet er gyldig etter norsk lov. Dermed er det naturlig å spørre om ikke trossamfunnet bare kan la være å utstede papirer, slik vi har sett andre trossamfunn velger. Da ville jo potensialet for misforståelser være mindre, og personene ville ikke ha grunnlag for å søke etterfølgende godkjenning. Forstanderens svar er at behovet for skriftlig dokumentasjon bunner i at muslimske ektepar må kunne bevise at de er (religiøst) gift i en del sammenhenger utenfor Norges grenser:

For eksempel hvis en mann og kvinne skal reise på pilegrimsreise til Mekka, da vil Saudi Arabia kreve dokumentasjon på at de er gift. Det kan være fra en imam eller ... det er lav terskel for hva de godtar som vigselpapir. Vi opplever at mange vil ha skriftlig bekreftelse på at de er gift i sånne sammenhenger.

Denne problematikken er noe flere er opptatt av, og vi kommer tilbake til den.

Forstanderen forteller ellers at trossamfunnet ikke anbefaler noen å gifte seg så lenge den ene parten er i Norge. Det kan lett føre til en vanskelig situasjon, ikke minst hvis de får barn. Samtidig har han forståelse for at voksne mennesker ønsker en partner, og i likhet med presten som vi siterte over framhever han at asylprosessen kan ta lang tid. Alt i alt mener han denne situasjonen kunne vært håndtert på en mer smidig måte fra myndighetenes side. Dette er mennesker som har et reelt behov for å legitimere sitt kjærlighetsliv i religiøs forstand, framhever han. Han foreslår at man kunne lage en ordning der partene

skriftlig bekrefter at de er innforstått med at den religiøse handlingen ikke er en sivilrettslig gyldig vigsel i Norge. Alternativet blir ellers at moskeen, som i dag, må avvise slike par og at de ordner vigselen privat:

Det er ikke bra, da blir det uten en ordentlig og kyndig imam, og det slurves mye. Og hvis de får problemer i ekteskapet seinere er det ingen som kan gi de oppfølging. Spesielt hvis hun vil skilles og han ikke vil, da har hun ingen steder å henvende seg. Skilsmisse i sånne uformelle ekteskap er veldig vanskelig. Hvis man er gift i et trossamfunn, kan man gå dit og få hjelp. Hvis man gifter seg mer uformelt risikerer man at den imamen, eller personen, har en tolkning av islam som ikke er bra for kvinner. Sånne selverklærte imamer har ofte en kulturell bagasje fra hjemlandet. Regelen er jo at man skal gå dit man ble gift, og det er vanskelig for oss å hjelpe henne hvis vi ikke kjenner henne og hennes situasjon fra før. Vi får en del sånne henvendelser, men det er vanskelig for oss å engasjere oss. Vigsel er et ansvar man påtar seg.

Særlig om katolikker

Fra det katolske Tribunalet har vi fått opplyst at det kirkerettslig sett er mulig kun å vies religiøst. Et eksempel er såkalt *hemmelig vigsel*. Det vil være aktuelt i tilfeller der det er farlig eller umulig å ha en vigsel som er sivilrettslig gyldig i det aktuelle landet. En sakramental (religiøs) vigsel vil være gyldig uavhengig av om den er sivilrettslig registrert/gyldig. Men vår informant mener at ikke-registrerte vigsler neppe er aktuelt i Norge.

En katolikk er forpliktet til å gifte seg i kirken, men det er mulig å søke om dispens dersom partneren av en eller annen grunn insisterer på ikke å gifte seg i kirken, forklarer informanten. Utelukkende religiøs vigsel er hun ikke kjent med, men det er mange varianter av å skille de borgerlig og religiøs vigsel fra hverandre i tid:

Det hender noen gifter seg borgerlig først, og så vil de ha en utelukkende kirkelig handling i ettertid, enten det er kort eller lang tid etter. Det skjer forholdsvis ofte. Hvis vedkommende var protestant da han eller hun giftet seg og så har konvertert siden, trenger han ikke gifte seg katolsk for at det skal være gyldig i katolsk

sammenheng. Men hvis han var katolikk og kun er borgerlig gift – uten dispens – regnes det som et ugyldig ekteskap i kirkerettslig forstand. I Norge er denne problemstillingen vanligst der paret har vært gift en stund. I andre land er det vanligere at man først gifter seg sivilt, så religiøst like etter. Vi har jo også slike tilfeller der det kan hende paret må vente til de har råd til bryllup, eller det tar tid for å få gjestene hit av andre grunner. Da kan det hende de først gifter seg sivilt og venter med den religiøse vigselen. Eventuelt at de tar den religiøse vigselen i utlandet.

Informanten forteller at i en slik situasjon, der paret kun er sivilt gift, vil de regnes som samboere for kirkeretten. Man er ikke gift før man er viet i kirken. I en del miljøer vil det ikke være vel ansett om man bor sammen da.

En prest vi har intervjuet opplyser at han understreker betydningen av sivilrettslig vigsel i tillegg til den kirkelige. Han mener det skal mye til før man aksepterer at noen kun gifter seg religiøst. For å gifte seg katolsk må man gå et forberedende ekteskapskurs og få skriftlig bekreftelse på presten at kurs er gjennomført. Her kan man avdekke mye, ifølge denne presten, som ikke utsteder slik bekreftelse dersom han har mistanke om at noe er galt, som for eksempel at ekteskapet ikke er frivillig. Personer som har tilknytning til utlandet vil noen ganger ønske at vigselen foregår i et annet land, mens de tar forberedelsene her i Norge før utreise. Informanten oppgir at han da oppfordrer dem til å sjekke med skattemyndighetene/folkeregisteret om vigselen vil være gyldig i Norge. Han understreker at han ikke vier personer uten oppholdstillatelse. Han har begrenset erfaring og har kun i ett tilfelle opplevd at et par kun var ute etter religiøs vigsel, noe han avslø å være med på.

Inntrykket er for øvrig at uregistrerte ekteskap er lite diskutert i katolsk sammenheng, men anekdotiske tilfeller dukker opp ved google-søk, som i en kommentarartikkel i den britisk baserte avisa Catholic Herald av den katolske presten og moralfilosofen Father Alexander

Lucie-Smith. Her referer han dels til egen erfaring og dels til et fransk eksempel der en enkemann valgte å gifte seg kun religiøst (katolsk) for å beskytte barnas arv. Lucie-Smith tar til orde for at slike uregistrerte ekteskap antakelig er forbudt etter kanonisk (katolsk) lov.⁷⁰

Religiøs seremoni etter sivilrettslig vigsel

En moske skiller seg ut ved å ha vigselfrett uten å bruke den. De foretar altså ikke sivilrettslige vigslar. Derimot har de et tilbud til personer som gifter seg sivilrettslig og *i tillegg* ønsker en religiøs seremoni. Her forteller informanten om hvordan moskeens praksis og perspektiver har utviklet seg over tid:

Før vi fikk vigselfrett var det vanlig at vi viet alle som ville. Så fikk vi vigselfrett og da ble det veldig formelt. Vi sluttet å utføre vigslar som bare var religiøse, gjorde bare sivilt gyldige, *hele pakken*. Vi brukte retten i en del år, og vi har den fortsatt, men stoppet å utføre vigslar for flere år siden. Vi syntes det var slitsomt, det var jo komplisert ... Den gangen hadde vi ansvar for prøvingen også, og det var slitsomt å sjekke alle papirer. Det ble jo lettere da Folkeregisteret overtok prøvingen, men fortsatt var det mye jobb. Og det er på kanten av hva som er religiøst. Det er jo papirer vi snakker om. Så vi tenkte at folk kan gå til myndighetene og vie seg. Myndighetene kan ta hele den jobben, mente vi.

Men for at vi ikke skal trekke oss helt, så ... når de har fått et juridisk gyldig ekteskap mener vi egentlig at de er ferdige. Vi mener det er gyldig i islam også. Men hvis de ønsker *noe religiøst i tillegg* så kan vi hjelpe dem med den biten. Men da trenger vi kopi av vigselfattesten, og så lager vi en slags oversettelse av den der vi

⁷⁰. <http://www.catholicherald.co.uk/commentandblogs/2012/05/07/unregisterede-weddings-or-cohabitation-with-a-religious-blessing-are-a-legal-minefield/>

bevitner at personene har blitt viet den og den datoen, og at de samtidig har oppfylt de islamske kravene.

Det varierer hva det er folk ønsker. Noen par vil gjøre det nesten på nytt, med vitnene og formularet... Man leser litt fra Koranen, og sånt, litt pynt. Det er ikke vi som bestemmer, men vi gjør det de ønsker. Vi sier ofte at de ikke trenger å gjøre noe i forhold til islam, men noen vil for familiens skyld. Og så er det det kanskje aller viktigste, at de vil få ekteskapet registrert og gyldig i et muslimsk land, og der er det jo forskjellige regler.

Informanten understreker at han som forstander ikke er med på disse seremoniene. Han er opptatt av ikke å blande rollene og derved komme inn i en juridisk gråsoner. Det er en imam eller en annen som tar seg av nikah-seremoniene, som altså anses som en religiøs bekreftelse av den sivilrettslige vigselen. Selv skriver han vigselsattest på arabisk, som i praksis er en oversettelse og bekreftelse av den norske sivilrettslige i en form som er tilpasset ulike lands krav. Selv om det er kjent at moskeen ikke foretar vigslar, får de fortsatt en del henvendelser fra par som vil gifte seg:

Det skjer relativt ofte, cirka én gang per to uker. Da sier vi at det gjør vi ikke, at vi har sluttet helt for det er så mye styr. Jeg vil anslå at det er kanskje ett par per måned som ønsker bare religiøs seremoni. Vi sender de som vil ha hele pakka til andre moskeer, enten ICC eller noen av de andre store. Hvis de bare vil ha religiøs, sier vi at vi ikke gjør det. Men hvis de maser mer og spør sånn «jeg vil være lovlig innen islam og samboer i norsk sammenheng». Det er jo ikke ulovlig. Da sier jeg at jeg forstår ditt behov. Hvis jeg var i dine sko ... i ditt tilfelle kan du gjøre det helt privat. Ikke bland inn en moske, gjør det overfor Gud, selv om noen imamer mener det strengt tatt ikke er gyldig hvis det ikke er registrert. Det varierer om jeg sier dette. Hvis de er fast bestemt på å gjøre det religiøst.. Men jeg understreker at de har ingen garantier for noe som helst av rettigheter og plikter, og de må ikke komme til meg seinere og klage. Særlig sier jeg det til kvinnene, jeg ber dem få notert at de har lik rett til skilsmisse, for de har ingen å klage til.

Hvem kan vie dem da?

Hvem som helst, men uten tilknytning til en moske. Det er viktig for å skille, så det ikke blir misforståelser, eller noen blir lurt. For eksempel at de kommer seinere og ber om attest. Av og til kan jeg tipse om en person uten tilknytning til moske som gjør sånne ting. Men selv om vi passer på, så har det likevel hendt at noen kommer hit og spør etter imamen, finner ham ikke, men finner en annen som vier dem her i moskeen uten vår tillatelse. De vil så gjerne at det skal foregå i moskeen, og noen vil hjelpe dem. Men de fleste vil ha hele pakka.

Denne informanten skiller altså mellom for det første, sivilrettslig gyldige vigslar, som hans moske har sluttet med; for det andre, en religiøs *seremoni* som bekrefter borgerlig vigsel – som ifølge hans og moskeens oppfatning ikke er påkrevet av religiøse grunner, men som de likevel tilbyr av hensyn til den enkeltes følelsesmessige behov; og for det tredje (kun) religiøs vigsel som hans moske ikke vil ha befatning med, men som han har forståelse for at noen ønsker seg, og som han kan strekke seg til å gi råd om. Hans råd er å gjøre slike vigslar helt utenfor moskeene, i det vi forsøksvis vil kalle en uformell religiøs kontekst.

Uformelle religiøse vigslar⁷¹

Flere av våre informanter har fortalt om eksempler på religiøs vigsel av mer uformell art; det vil si vigslar der paret vies *utenfor moskeen* av en

⁷¹. Det kan innvendes at alle kun religiøse vigslar er *uformelle*, i motsetning til *formelle* i betydningen sivilrettslig, også om de foretas i et trossamfunn. Som nevnt i innledningskapitlet har vi i vårt valg av begrepsbruk lagt vekt på å skape forståelse for religiøse normers regulative karakter, med utgangspunkt i begrepene religiøs rett og rettslig pluralisme. Ved å gjøre et skille mellom religiøse vigslar foretatt i institusjonell sammenheng, altså i regi av moskeer, og mer uformelle religiøse vigslar, følger vi opp ambisjonen om å nysansere forståelsen av religiøs vigsel som regulativ og regulert praksis.

person som ikke er imam eller på andre måter særlig kyndig og kvalifisert. En av dem vi har snakket med kalte det å gifte seg «under radaren», og hun kan ha siktet til både familiens og trossamfunnenes radar.

Slike vigslar kan inngås både med og mot familiens/foreldrenes viten og vilje. Ett tilfelle vi har hørt om gjaldt to unge studenter som giftet seg (kun) religiøst med hele familien til stede. Både de og foreldrene var opptatt av at relasjonen måtte være legitim i religiøs betydning, men det var samtidig enighet om at formelt giftermål burde vente til jenta og gutten var ferdige med studiene. Religiøst ekteskap, nikah, ble løsningen. De hadde en liten fest med familie og venner, men fortsatte å bo sammen med sine familier. Forståelsen var at de på denne måten kunne være sammen uten andre til stede, og for eksempel reise på ferie sammen. Vi fikk dette presentert som en vigsel, men andre ville kanskje kalle det en forlovelse siden de to ikke flyttet sammen. I realiteten er nok slike glidende overganger en del av det som muliggjør denne type løsninger og kompromisser. For øvrig er det ulike meninger om behovet for og betydningen av forlovelse i islam. Her er to andre eksempler på omtale av uformelle religiøse vigslar eller forlovelser:

Det var en gutt og jente som giftet seg for å være halal [lovlig]. Jeg tror de var sånn cirka 17-18 år, og de hadde vært kjærester og giftet seg uten at foreldrene visste det. De hadde en liten fest og giftet seg privat, utenfor moske. Så fortalte de foreldrene sine om det. Først var jentas foreldre imot det, men de to familiene ble enige etter hvert. (afghansk)

Det kan være at de gifter seg religiøst som en form for forlovelsestid, til de unge klarer å etablere seg. Når de er blitt akseptert fra begge sider, må det jo settes i gang tiltak for at det er lov å møtes i påvente av at de blir gyldig mann og kone. Da har de kanskje en liten seremoni som antyder at disse er reservert for hverandre. At de er i ferd med å gifte seg, men det er ikke religiøst ekteskap. Bare for å gjøre kjent at de er reservert. Noen feirer med en liten fest som markerer at de er lovlige... til å føre samtaler, handle, gå på visning, besøke hverandre med kanskje bare søsken tilstede, men ikke sex. De er ikke intimt lovlige for hverandre. Det er forlovelse. At noen gjør nikah og fortsetter å bo med foreldrene har jeg ikke hørt om. Det

virker litt rart for meg. Men kanskje er det mer aktuelt for de unge nå. (marokkansk)

En informant viser til at giftealderen har gått kraftig opp i flere grupper med muslimsk tro.⁷² Når mange venter med å gifte seg, ofte fordi de vil bli ferdig med høyere utdanning først, kan religiøst ekteskap få en funksjon som legitimering av kjærestereelasjoner i ventetiden. Flere påpeker også at det islamske ekteskapet tradisjonelt har dreid seg om å legitimere seksuelle relasjoner. Ordet nikah betyr sex. Når det er så strengt forbud mot å ha sex før ekteskapet, bør det være enkelt å inngå ekteskap, framhever disse informantene.

Representantene for trossamfunnene har ulikt syn på de uformelle vigslene. Enkelte er ambivalente, og flere er kritiske til praksisen. De vil være enige i at slike vigslers strengt tatt er gyldige såfremt islams minstekrav, to vitner, er ivaretatt.⁷³ Samtidig vil de mene at det er en uting, av flere grunner. For det første hevdes det at paret, og særlig kvinnen, ved å gå utenfor moskeene vil stå mye svakere hvis de får problemer og trenger veiledning eller i verste fall hjelp til å oppløse ekteskapet. Imamer og andre vil være skeptiske til å hjelpe et par de ikke selv har viet eller veiledet i forbindelse med ekteskapsinngåelsen. Den andre typen skepsis rettes mot tilfeller der unge par inngår uformelle vigslers for å omgå foreldrenes motstand, eller for å legitimere en seksuell relasjon i skjul. I begge tilfeller handler det om at enkeltpersoner unndrar seg normen om at familien, og for kvinners del – vil noen si - hennes verge, må være innforstått med «barnas» ekteskap. Ekteskap bør inngås innen rammen av familien og det sosiale fellesskapet, som trossamfunnet er en del av og plikter å støtte opp under. Vi vil legge til at disse unge parene også unndrar seg trossamfunnenes autoritet og kontroll gjennom å operere på siden av den organiserte religionsutøvelsen, på en slags privatisert, uformell

^{72.} Dette bekreftes i siste tall fra Statistisk Sentralbyrå (Sandnes og Henriksen 2014).

^{73.} Vi kommer tilbake til islams krav til gyldig vigsel under.

arena. Dette var jo nettopp det forstanderen i forrige avsnitt anbefalte, av rettslige årsaker, men blant andre informanter er det altså mer uglesett.

Flere forteller at de engasjerer seg aktivt dersom de får vite om par som ønsker å gifte seg uten at foreldrene får vite det. Her siterer vi to informanter; først en representant for en moske uten vigselfrett, så en med vigselfrett:

Vi har hatt et par henvendelser fra par som ønsker å gifte seg uten foreldrenes viten. Vi foreslo at de skulle få snakke med og få veiledning fra en imam, eventuelt anonymt på telefonen. Det er det vi kaller en fatwa, som betyr målrettet veiledning. Ikke generelle råd, men til den personens konkrete situasjon. Det vi har gjort er å legge til rette for dialog og å dra inn foreldrene. I det tilfellet endte det med at foreldrene gikk med på at de unge fikk gifte seg, og så gjorde de det «full pakke».

Vi mener at fra et muslimsk perspektiv så må de informere foreldrene. Så vi har nektet å vie, og da har de motet seg opp og gått til mamma og pappa. I niognitti prosent av tilfellene har foreldrene akseptert det. Og hvis de mot formodning skulle være imot ønsker vi at de kommer sammen med de unge og tar en samtale med imamen. Han vil høre på argumentene, og hvis han mener foreldrenes motstand er på diskriminerende grunnlag, har de unge rett til å gifte seg fordi argumentene er ugyldige.

Midlertidige ekteskap

En variant av de mer uformelle religiøse ekteskapene er såkalte *muta* ekteskap, som vanligvis forbindes med sjia-muslimer (Bøe 2012).⁷⁴

En sjia-forstander forteller at en del personer inngår slike

⁷⁴. Skrivemåten varierer mellom *muta*, *mutah* og *mut'a*. Vi velger den enkleste.

midlertidige ekteskap. Han forklarer at den historiske bakgrunnen for ordningen særlig var situasjoner der menn reiste mye, var i krigen og hadde behov for å legitimere midlertidige relasjoner til kvinner. For å inngå muta ekteskap trenger man ikke vitner eller å skrive noe ned. Man avtaler at ekteskapet inngås for en bestemt periode, men denne kan utvides senere. Hvis forholdet oppløses, må kvinnen vente tre måneder for å kunne gifte seg igjen, som ved vanlige skilsmisser:

Det er akkurat som i Europa. Dere kaller det samboer, selv om det ikke er for en bestemt tid. Jeg kjenner mange som har gjort muta med norske kvinner, særlig de som jobber her og reiser, de vil ha forhold som er halal. Vi kaller det en menneskelig situasjon. Damer trenger det. Hvis hun blir gravid så må han registrere farskapet. Hvis hun vil kan de gifte seg. Man kan kalle det ... at noen bruker det som en test. For i islam er det jo ... Damer er som en diamant – ikke alle kan røre den, det er ikke lov å røre henne uten å ha nikah. Noen har muta for en periode, det er en løsning, for å bli kjent. Det er akkurat som i Europa, men islam organiserer det. Man går ikke til imam, man kan gjøre det selv. Han trenger bare si: «Jeg gifter meg med deg for en periode, jeg gir deg mahr sånn og sånn». Og hun svarer «jeg aksepterer». Imamen er ikke involvert.

Emblem redegjør også for muta ekteskap i sin masteroppgave. Når det gjelder reglene for selve ekteskapet, skiller det seg fra ordinært ekteskap ved at mannen ikke har forsørgerplikt og kvinnen ikke arverett. Barna derimot, regnes som «legitime» barn og skal ha de samme rettighetene som barn født i ordinært ekteskap. En sjia-imam forklarer nærmere i Emblems studie:

«Muta ekteskap er selvfølgelig ikke så bra som vanlig ekteskap, men det er en løsning for de som av en eller annen grunn ikke klarer å gifte seg på vanlig måte. Særlig for unge kan det være en bra løsning for å unngå å gjøre noe haram. Jeg snakker åpent med mine barn om dette, med de som kommer hit til moskeen. Seksualitet er overalt, man må snakke om det og ikke late som det ikke finnes. Det skaper bare mer problemer. Jeg opplever også at sunni muslimer kommer og spør om råd angående muta. Jeg pleier da å si at de må følge sin

egen lovskole, at det ikke er riktig og bare gjøre noe sjia kan, fordi de ønsker det akkurat i den situasjonen.»

Emblem har også intervjuet en mann som lever i et muta ekteskap:

«En av mine sjiamuslimske informanter, Ali, mener at muta ekteskap er veldig positivt for integreringen. Han er selv gift med en norsk dame gjennom muta ekteskap, og de har vært gift i snart 9 år og har to barn sammen. Hennes familie ser på deres forhold som samboerskap, mens hans familie ser på dem som gifte. Han mener at terskelen for å inngå muta ekteskap er mye lavere enn for å inngå vanlig ekteskap. Siden det ikke kreves at andre blir involverte, så blir ikke familie en hindring hvis man for eksempel ønsker å gifte seg med en norsk kvinne. Han er selv fra Iran og familien hans er ikke veldig religiøst konservative, men de er opptatt av tradisjoner. Deres familie har røtter fra Sør-Irak, og familien hans ønsket helst at han giftet seg med en sjia muslimsk jente fra den hellige byen Najaf, hvor de fortsatt har noen fjerne slektninger.»

Vi ser at både vår og Emblem's informanter snakker om muta på måter som minner om det vi nettopp hørte om andre uformelle vigsler der fokus er på å legitimere at man er kjærester. Det er særlig interessant når Ali, som er sitert over, framhever hvordan ulike konstruksjoner av relasjonen, som ekteskap hos egne foreldre og samboerskap hos «svigerforeldrene», muliggjør konsensus om samlivet. Samtidig vektlegger han at muta er en mer individualisert ekteskapsform, siden familie og slekt ikke trekkes inn på samme måte som ellers. De som gifter seg kan med andre ord få større handlingsrom, sammenlignet med en mer tradisjonell ekteskapsinngåelse i familiekontekst. Kanskje kan man spørre om muta har fått ny aktualitet hos en mer individualisert generasjon unge sjia-muslimer.

Emblem fant videre at det som oftest var norske kvinner, både konvertitter og ikke-muslimer, som inngikk slike tidsbegrensede

kontrakter med sjiamuslimske menn. Hun nevner for øvrig at det er mulig å gjøre slike kontrakter mer formelle ved å registrere dem ved den iranske ambassaden (her viser Emblem til Vogt 2005).⁷⁵

Emblem (2009) viser til at muta og andre former for vigsel og ekteskap som skiller seg fra vanlig nikah er et kontroversielt tema i islam og omdiskutert på flere nettfora der unge norske muslimer er aktive (som desi.no og islam.no). Noen raske nettsøk bekrefter at denne debatten fortsatt går høyløst.⁷⁶ Her diskuteres også nødvendigheten av en sivilrettslig vigsel/registrering av ekteskapet.⁷⁷

Både sivilrettslig og religiøs vigsel

I resten av kapitlet er fokus på moskeer som har vigselfrett og som er entydige på at de bare utfører sivilrettslige vigslar. Inspirert av forstanderen som er sitert tidligere, der han bruker formuleringen «hele pakka», brukte vi etter hvert uttrykket «full pakke» som betegnelse i intervjuene. Vi opplevde at de formelle begrepene var tunge og lite egnet i en uformell samtale, og at dette var et godt alternativ. Full pakke betyr altså en sivilrettslig vigsel der det også utføres religiøs vigsel/seremoni.

^{75.} Vi har ikke hatt anledning til å forfølge denne problemstillingen, men vil anbefale at den innlemmes i en videre utredning av ekteskapsinngåelse i skjæringspunktet mellom ulike lands rett (se kapittel 6)

^{76.} Salam diskusjonsforum på islam.no, shia.no, wim.no, koranen.no, desi.no, salam.no (tidsskrift for Muslimsk Studentsamfunn, MSS). Eksempler: http://www.islam.no/forum/forum_posts.asp?TID=15180.
http://www.desi.no/forum/muttah-reglene_topic6918.html.
<http://www.opplystemuslimer.no/2011/07/31/marriage-prostitution-and-money-in-norway/http://www.islamopediaonline.org/fatwa/muta-marriage-marriage-sunni-view>.

^{77.} En nærmere teologisk utgreiing og drøfting av ulike syn på ekteskap i islam har ikke vært mulig i dette prosjektet. Vi har derfor ikke gått inn i for eksempel forholdet mellom det vi kaller uformelle vigslar og såkalte urfi (tradisjonelle, uregistrerte) ekteskap.

Informantene fra trossamfunn som kun tilbyr *full pakke* utgjør flertallet av de moskeene vi har intervjuet. De representerer hovedsakelig større, etablerte moskeer. Forstanderne fra disse moskeene var svært opptatt av å formidle at dette var et bevisst valg, og at de avviser alle som kun ønsker religiøs vigsel. Siden betraktninger rundt denne innstillingen kanskje var det viktigste budskapet fra informantene, skal vi la mange av dem komme til orde gjennom sitater. Her forklarer en forstander hva han svarer hvis han får en slik henvendelse:

Det skjer ofte. Mange spør om det, også folk som ikke er medlemmer hos oss, somaliere også som tilhører moskeer uten vigselsrett. Det var en som ringte seinest klokka elleve i går. Da svarer jeg, siden 2005 ... det er veldig lett... Jeg ber folk om å gå til Folkeregisteret der de bor og fylle ut skjema og sende til Gjøvik, det er enhetsregisteret for vigsler i Gjøvik. Seinest i går fikk jeg et spørsmål ... Det var en familie der datteren skulle gifte seg med en gutt fra England. Jeg forklarte at da må han ha med bekreftelse på at han er ugift, og han må også søke Gjøvik. Vitner må skrive fødselsnummer, og jeg stempler og signerer. Så får de vigselsattest. Hvis de ikke har papirer og prøvingsattest, godtar vi ikke. (pakistansk)

Og her forteller en tidligere forstander om sine erfaringer:

Hvis noen kom som bare ville ha religiøst ekteskap, nektet jeg. Jeg står på myndighetenes side. Det er noen som kan gjøre det, gjøre nikah uten registrering. Men ikke moskeene... Den andre [vigselen] er lovlig i forhold til religionen, islam, men fordi moskeen har tillatelse til å gjøre sivil vigsel, så gjør vi bare det. Vi ga klar beskjed om at de måtte ha prøvingsattest først. Jeg holdt også et foredrag under fredagsbønnen, så alle visste hvordan vi gjorde det. De som ikke ville ha vigselen registrert, kom nok ikke til meg. Men jeg vet at mange somaliere gjør det uten å registrere. (somalisk)

Denne påstanden om at kun religiøse vigsler er relativt vanlig i norsk-somaliske miljøer har vi hørt fra flere.

Vi gir bare full pakke. Og imamen har forsikret seg om at jeg gjør det på riktig måte i forhold til religionen. Mange kommer til oss fra andre moskeer som ikke har vigselfrett. Men det er andre i byen som kan religionen som kan gjøre bare muslimsk vigsel hjemme hos folk. (somalisk)

Denne forstanderen nevner også at det hender slike par kommer for å gjøre ekteskapet sivilrettslig gyldig:

Det hender at noen kommer til oss som har giftet seg tradisjonelt, men som vil at det skal registreres. Vi vet at de er gift, noen ganger har de barn også. Men så har de funnet ut at det ikke er bra at ekteskapet ikke er registrert. Hva skjer hvis en av oss dør... hva med barna? Da gir vi full pakke. Da må de gå til Folkeregisteret og gjøre alt det de skal for at det skal være riktig. Det er ikke noe problem i forhold til islam, for man kan fornye ekteskapet hele tida. Vi sier «vi vet at dere er gift, men dette er Norge, så dere må gå til Folkeregisteret først». (somalisk)

En gjennomgående begrunnelse for å nekte kun religiøs vigsel var at man ikke vil gjøre eller bidra til at andre gjør noe galt:

Hvis noen ønsker ikke-registrert vigsel, er det veldig kort prosess. Det avviser vi, for vi vil ikke bryte den norske loven.

Men er det egentlig ulovlig?

Hm... Det er kanskje ikke ulovlig, men vi vil ikke havne i en vanskelig og uoversiktlig situasjon. Vi vil ikke komme i dårlig søkelys, og vi vet jo ikke hvilken bakgrunn det er for dette ønsket. Vi har ingen vigslere uten prøvingsattest, og imamen gjør heller ikke bare religiøs vigsel. Det har vært mange forskjellige historier som ikke er forsvarlige, ute av kontroll, så det vil vi ikke ha, vi har lukket døra. Det kan være at de er ute etter oppholdstillatelse eller ... misbruk på en eller annen måte, som vi ikke vil bidra til. Det blir så mye rot. En religiøs vigsel ville være gyldig etter islam, men det er krav der også. Imamen skal kjenne de folkene. I en sivilisert tid er man skeptisk til å ta imot noen som bare kommer inn fra gata. Det er ikke bare sånn at du går til imamen og sier ja. Nå er det blitt litt mer moderne. (pakistansk)

Sitatet er typisk ved at forstanderen tydelig assosierer det å foreta en (kun) religiøs vigsel med noe illegitimt, om ikke rent ulovlig. Denne oppfatningen henger sammen med forestillingen om, og erfaringen med, at de som ønsker kun religiøs vigsel kan ha illegitime hensikter. Enten er det personer som ikke innfrir prøvingskravene og som dermed ikke har adgang til en sivilrettslig vigsel, eller det er de som ønsker å framstå som ugift. Det vektlegges at det å drive lureri i forhold til norsk lov er galt i henhold til islam. Samtidig har islam egne krav som styrker argumentet for å gjøre «full pakke». Dette er et poeng hos flere, som denne forstanderen, som blant annet setter (kun) religiøs vigsel i forbindelse med nødvendigheten av registrering og formalisering av farskap:

Men hvis noen sier at de bare vil gifte seg religiøst?

De trækker på islam. Islam sier det samme. Man skal ikke være gift fra før, og det må man bevise. Islam har startet som første i verden med at man må skrive kontrakt. Ellers blir det sånn at en mann som er sammen med en dame og så blir det barn, da kan han bare si «nei, det er ikke mitt barn». Det blir feil. Ett sted må det skrives. (pakistansk)

Og her er flere eksempler på avvisning av kun religiøse vigsler på religiøst grunnlag:

I islam er det helt uakseptabelt å inngå ekteskap for å oppnå andre ting, for eksempel oppholdstillatelse, sånne pro forma ekteskap, eller tvangsekteskap. Det er brudd mot Gud. (marokkansk)

Imamen er tydelig på at man er en del av samfunnet der man bor, og at man ikke skal lure systemet i det samfunnet. For hvis man gjør det, er man ikke del av Profetens befolkning. Det å motta dobbel barnetrygd som enslig selv om man er gift og lever sammen med en mann for eksempel, det er ikke lov i islam. Jeg tror de imamene som har kunnskap om å være muslim i Vesten vil være enige om det. Man skal ikke lure seg til noe, drive med svart arbeid og sånt. (somalisk)

En av informantene skisserte at det fins tre måter å gifte seg på. For det første kan man få prøvingsattest som man tar med til moskeen der man gifter seg religiøst og sivilt ved samme anledning. For det andre kan man utføre en nikah etter islams regler med to vitner, wali og mahr. Da blir man sett som samboere i norske øyne og gift av andre muslimer. Den tredje varianten er «under bordet» uten vitner, wali og mahr. Den siste aksepteres ikke; den er ugyldig i islam, ifølge denne informanten. De som ikke vil fortelle om vigselen har noe å skjule, mener han. For eksempel kan det være at familien til den ene ikke vil akseptere at de gifte seg. På den andre siden er heller ikke variant nummer to, uregistrert nikah, ønskelig i en norsk kontekst, i hans øyne. Han forteller at det er vanlig i noen andre land, men at flere steder kreves registrering og offentliggjøring i form av en fest.

Så lenge man bor i Norge må man følge norsk lov. Man kan selvfølgelig være samboere, men samboerskap er ikke akseptert i islam. For å være helt sikker sier vi at man bør gifte seg både religiøst og sivilt. Man vet aldri hva som skjer i morgen, og særlig kvinner er utsatt. Man kommer inn i en faresone, en gråsoner. Det er kvinner som skal tape på det. Derfor nekter vi. Alle fornuftige religiøse ledere er blitt enig. Vi vil ikke åpne døra for det.
(marokkansk)

Han mener trossamfunnene generelt er redde for å komme i situasjoner der de bryter loven. Hvis noen eksempelvis utfører nikah for umyndige, må det være uformelt, «under jorden», uten tilknytning til et trossamfunn. Han får støtte fra en annen informant, som viser til at muslimer opplever at de må anstrenge seg ekstra for ikke å kunne mistenkes for noe irregulært:

Det hender at jeg har folk på telefonen som ringer fordi de har blitt avvist av en annen moske. De fleste moskeene er blitt mer firkanta. I hvert fall de pakistanske som jeg kjenner. Det er viktig for oss å ha alt på det tørre. Hvis en kirke kommer i trøbbel får ikke de andre kirkene problemer. Men hvis en moske kommer i dårlig søkelys...
(pakistansk)

Offentliggjøring gjennom feiring og eventuelt registrering er altså viktig fordi det ikke bare handler om å gjøre relasjonen lovlig/halal i Guds øyne, men også om å vise andre at den er lovlig; at kvinnen og mannen ikke lever i synd. Her forklarer en av informantene:

I islam er det to elementer som er viktige når det gjelder ekteskap. Nummer én er at det skal være enkelt å gifte seg. Egentlig trengs det bare to parter som sier at de vil leve sammen med hverandre og erklærer dette overfor to vitner. Nummer to er at man skal gå ut og annonsere overfor alle at vi er gift. Hvis man gifter seg uten å registrere det, bryter man nummer to. Og hvis hensikten er å skjule at man er gift, da lyver man i papirene. Så lenge det forekommer noe som helst papir der man «tikker av» at man er ugift, så lyver man.

En del imamer vil si at nummer én er nok. Så lenge to mennesker ønsker å gifte seg så vier vi dem. Det er deres problem om de vil annonsere det eller ikke. De undervurderer nummer to, som er sunna⁷⁸ og viktig. Jeg ser det annerledes. Så lenge to mennesker har sagt at de vil leve sammen, så har de inngått en avtale og påtatt seg plikter overfor hverandre. Derfor er det viktig å annonsere, slik at samfunnet rundt kan hjelpe til med at partene får en fair behandling. Det er dette som ligger i walima-tradisjonen⁷⁹, der man går i opptog og har med trommer, så hele bygda kan se og høre, at nå er disse to gift med hverandre. I mer moderne og kompliserte samfunn betyr annonsering at man registrerer ekteskapet. (pakistansk)

Egentlig ganske likt

90% av nikah er som den norske.

^{78.} Sunna oversettes ofte med tradisjon, eventuelt "profetens sedvane eller tradisjon".

^{79.} Walima betyr her feiring/fest.

Denne uttalelsen fra en av forstanderne oppsummerer et vesentlig budskap fra våre intervjuer. Informantene vektlegger på ulike måter hvor ukomplisert de mener det er, å kombinere de sivilrettslige kravene til vigsel med islamsk vigsel. Det er ikke så store forskjeller slik de presenterer det. Likevel er det visse nyanser i hvordan dette presenteres. En av forstanderne, i moskeen med vigselfrett der de kun tilbyr seremoni etter sivilrettslig vigsel, ser det eksplisitt som at en sivilrettslig vigsel er gyldig og tilstrekkelig i henhold til islam:

Jeg mener islamsk og sivilrettslig vigsel overlapper ganske mye. Hvis et muslimsk par gifter seg på Tinghuset er det også islamsk bindende.

Er det mange som er enig med deg i dette?

Jeg vet ikke. Mange er uvitende eller de har et følelsesmessig behov for å gjøre det i moskeen.

Andre vil formulere det mer som at «norsk» og islamsk vigsel ligner så mye på hverandre, at det ikke er noen motsetning mellom dem:

Den norske vigselen er som i islam, mann og kone og to vitner. Her hjelper begge systemer hverandre fram.

Noen heller nok i retning av å se vigselen som én handling, der begge sett av vilkår oppfylles:

Vi sendte inn vigselfritualet, og ble bedt om å stryke det som sto om mahr. Men imamen spør jo om det, det kan han ikke slingre seg unna. Da er ikke ekteskapet gyldig i islam. I praksis er det én gjennomført vigsel der alt henger i hop. Ofte er disse vigselene på arabisk, men kanskje i de store moskeene er det på norsk. (somalisk)

Det er særlig når informantene blir spurt om den islamske ekteskapskontrakten, at likhetsbetraktningene kommer fram. De sier at det ikke er behov for den islamske kontrakten i tillegg til den sivilrettslige vigselfattesten, fordi den sivilrettslige er tilstrekkelig. Her forklarer informantene som nettopp ble sitert, nærmere:

Utsteder dere andre papirer ved vigsel?

Bare den norske. Vi har ikke nikah kontrakt. Det er jo det samme. Den norske vigselen er som i islam, mann og kone og to vitner. Her hjelper begge systemer hverandre fram.

Men hva med de som trenger papirer til hjemlandet?

Jeg tror de får den oversatt av offentlig godkjente tolker og stemplet med rett kopi. Det holder med den norske attesten fra Folkeregisteret. Også en liten annen ting jeg kan tilføye. Når en mann gifter seg skal han garantere ... det er noe som heter haq mehr. Etter sine forhold og evne gir han henne en pengegave, 10 000 kroner for eksempel, det som er en passelig sum. Det er en sikkerhet, for at jenta tar ham imot. At han gjør det med hjertet. Det blir et *eget brev* om det eventuelt som far til gutten skriver under. De gir en velkommen-i-vårt-hjem-gave. En slags sikkerhet, eller en måte å ta henne imot på. Å vise at det er ikke noe tull vi skal gjøre med henne. At vi skal ta vare på henne. Hvis det er et mindre beløp så blir gjerne far opp der og da. Det blir innbakt i seremonien der og da, og vitnene ser det. Det kan også skje at de skriver det ned på et blankt ark, som signeres av imamen og to vitner. Men jeg har opplevd at man blir enige der og da. Blir opp penger der og da, de som har veldig bra intensjoner. Men det hender jo at ... for eksempel at mora til gutten ikke er så fornøyd med jenta, at hun er litt sur... da blir det kanskje litt mindre mahr, men ... Hvis alle er fornøyde blir det masse penger (ler). (somalisk)

Som vi ser avviser denne informanten behovet for en egen islamsk kontrakt ganske kategorisk først. Når det så blir snakk om mahr, viser det seg at man likevel inngår en slags tilleggsavtale, som gjøres kun muntlig, eller nedfelles i et «eget brev» ved hjelp av et blankt ark. Flere vi har intervjuet forteller om lignende arrangementer. De bruker ikke den islamske ekteskapskontrakten, men mahr avtales på et eget papir. Vi har ikke hørt om at andre forhold, som ellers (potensielt) inngår i en islamsk kontrakt, avtales på denne måten. I forbindelse med kvinners rettigheter i islam, blir det for eksempel ofte tatt til orde for at kvinner

bør sikre sin like rett til skilsmisse gjennom ekteskapskontrakten; eventuelt også spesifisere retten til å arbeide utenfor hjemmet etc. I praksis er det nok få som benytter seg av denne muligheten.⁸⁰ Når norske muslimske trossamfunn er så kategoriske på at sivilrettslig vigselsattest er tilstrekkelig og sånn sett samtidig utgjør en dokumentasjon på den religiøse vigselen, er det svært interessant å spørre hvilke implikasjoner dette har for skilsmisse. Det synes nærliggende at tilsvarende logikk kan legges til grunn for sivilrettslige skilsmissepapirer. Dette er imidlertid et spor vi ikke har forfulgt i datainnsamlingen, siden fokus var på vigsel.

Her er to andre eksempler på synspunkter om behovet for kontrakt:

Hva med den muslimske ekteskapskontrakten, utsteder dere det?

Nei, det er bare muntlig. Det er kun mellom dem. Eller så er det tilleggsark, akkurat som en ektepakt. Jeg har opplevd én gang at de inngikk ektepakt ved hjelp av advokat.

Og så må dere være vitner?

Ja, det må være vitner. Sharia sier to nøytrale vitner, helst ikke far eller bror. Men som regel er det andre nære slektninger. Det er alltid menn. (pakistansk)

Hvis vi var i Somalia, der må ekteskapet registreres hos domstolen. Det er ett skjema, samme som i Norge. Her fyller vi ut to ting. Den offentlige først. Og så tar vi *et vanlig ark* der vi skriver og gir til dem. Det er ikke nødvendig, og mange tar det ikke med seg, men det arket er bra for de som ikke vil registrere seg, som gjør det på tradisjonen. På en måte har de et dokument der det står hvem var

^{80.} Det er likevel verdt å notere at kvinner som gifter seg i disse trossamfunnene sier fra seg muligheten til å spesifisere slike rettigheter i en religiøst fundert kontrakt, med mindre slike kontrakter inngås utenfor trossamfunnet. På den andre side risikerer hun å ikke få anerkjennelse for at den sivile vigselsattesten er en kontraktsfesting av slike rettigheter, særlig lik rett til (religiøs) skilsmisse.

imamen som viet dem, foreldrene som var til stede, dato og vitnene.
Det er ikke et skjema, bare et vanlig ark.

Og mahr?

Ja, det er noe man skal ha, og det skrives i den tradisjonelle avtalen.
Det er noe kvinnen har plikt til få fra mannen, hun skal si hva hun vil ha. Men i dag er det vanligvis ikke så mye. (somalisk)

I likhet med flere andre mener den sist siterte informanten at mahr vanligvis ikke er noen stor sum eller gave i dag, mer symbolsk. Han nevner et eksempel der en jente hadde ønsket seg en pilegrimsreise (hajj) til Mekka som mahr.

Et annet eksempel på at den sivilrettslige vigselen og den religiøse overlapper, finner vi i det elektroniske informasjonsmaterialet til den veletablerte moskeen Islamic Cultural Centre (ICC). De har publisert følgende informasjon om vigsel på sin hjemmeside, under overskriften «Nikah/Vigsel»:⁸¹

ICC tilbyr VIGSEL tjenester for muslimer. For å bestille denne tjenesten er det viktig at du følger instruksjoner nede:

1. Du må søke om prøvingsattest fra skattekontoret (Folkeregisteret). Forventet behandlingstid er minst 2 til 3 uker. Prøvingsattesten er gyldig i fire måneder fra utstedelsesdato. Skjemaet kan nedlastes fra Folkeregisteret.

Her finner dere informasjon om ekteskapsinngåelse, vilkår og framgangsmetode:

1. Ved bestilling av Nikah- eller vielsestjeneste er det nødvendig for dere å levere prøvingsattest i god tid til forstanderen.
2. *Bestem dere på forhånd om Mahar/Sadaqah (ekteskaps gave).*
3. Brudefamilien⁸² og deres to vitner *må* være tilstede.

⁸¹. <http://www.islamic.no/no/index.php/no/106-tjenester/523-nikah-vigsel>
Lesedato: 29.4.2014

⁸². Her menes paret.

4. Foreldre, foresatte, slektninger og kamerater kan også være tilstede.
5. Legitimasjonskopi av ektepar og to vitner skal leveres.
6. ICCs forstander skal sende prøvingsattest til folkeregisteret. Ektepar kan ikke få eller kreve original.
7. Ekteparet kan få utskrift av opplysninger (vigselsattest) fra folkeregisteret.

VIKTIG: Uten prøvingsattest gjennomføres ikke Nikah/vigsel.»⁸³

Vi ser at *nikah* brukes synonymt med det norske og rettslige begrepet vigsel. Det stilles absolutt krav om prøvingsattest, to vitner og tilstedeværelse av partene, slik det kreves etter sivilrettslig lov. Samtidig opplistes forhåndsavtale om *mahr* under det som kalles «informasjon om ekteskapsinngåelse, vilkår og framgangsmetode». Det kan med andre ord framstå som om *mahr*/brudegave inngår som del av vilkårene for vigsel. Dette inntrykket forsterkes av at det ikke gis noen form for forklaring på det juridiske skillet mellom den sivilrettslige handlingen og den religiøse.

ICC er det eneste trossamfunnet som har denne type informasjon på sine nettsider.⁸⁴ Moskeen er da også kjent for å ha orden på vigsler og av den grunn brukes den mye, har vi fått opplyst. Mange moskeer ifølge våre informanter henviser til ICC, som denne informanten som representerer en mindre moske uten vigselsrett:

Der er de veldig ryddige, og det er flott tilrettelagt både for par med samme bakgrunn og blandingsekteskap. Man er ferdig på tjue minutter. Det er en fin liten seremoni med vitner og familie fra begge sider. Begge parter blir spurt offentlig om de vil gifte seg, og gutten forteller at han er blitt kjent med jenta og ønsker å stifte familie med

^{83.} <http://www.islamic.no/no/index.php/no/106-tjenester/523-nikah-vigsel> Lest 15. desember 2012.

^{84.} Vi tenker her på norskspråklig informasjon. En del moskeer har kun informasjon på andre språk og denne er ikke undersøkt.

henne, og jenta gjør det samme. Begge underskriver på papirene og alt er på norsk. Man tar inn litt om brudegave, det er en form for sikkerhet for jenta. Det blir integrert i papirene, en sånn liten sum. (marokkansk)

Vitner, wali og mahr

Informantene legger altså stor vekt på likhetstrekkene mellom sivil og religiøs vigsel. Dette betyr nok imidlertid ikke at de mener norsk lov og sharia stiller identiske krav til en gyldig vigsel. Snarere er det slik at de forskjellene som eksisterer, presenteres på måter som ikke rokker ved likhetsbildet. De religiøse reglene omtales gjerne i termer av hva som er *vanlig* eller *best*, i stedet for som absolutte krav. For eksempel sier flere at det i praksis alltid er sånn at de to vitnene er menn, slik at problemstillingen om kvinners halve vitnekraft ikke blir aktuell. Det er også vanlig, eller best, at en kvinne har med wali, men ikke absolutt nødvendig.⁸⁵ At mahr er obligatorisk synes heller ikke å forstyrre bildet som tegnes av enhet, til tross for at henvisninger til mahr i vigselseritualet ikke godkjennes av Bufdir. Mahr omtales gjerne som et lite tillegg, som kun avtales muntlig eller på et vanlig papir på siden av vigselsattesten, og dette papiret er egentlig ikke så viktig. Videre understrekes det at selve summen ofte er lav eller rent symbolsk. Vi har allerede sett noen eksempler i situatene over, og skal presentere noen flere. Her svarer en av forstanderne på hva som gjør et ekteskap gyldig:

Det mest sentrale er at begge parter gifter seg frivillig og er til stede. Vi praktiserer krav om tilstedeværelse selv om islam tillater fullmakt. Så må det være minst to vitner. Og alle må være myndige selvsagt. Det er viktig at de uttrykker det klart og tydelig, et formular. Jeg spør for eksempel, vil du gifte deg, og de svarer tydelig.

⁸⁵ Her er det også uenighet mellom informantene, noe som blant annet reflekterer tilknytning til ulike lovskoler i islam.

Det går ikke bare å nikke?

Noen mener at hvis det er en ung jente er det greit at hun bare nikker, eller til og med tier. Fordi hun er blyg. Vi mener at begge må svare klart og tydelig. I tillegg må det ikke være noe som hindrer at de kan gifte seg, for eksempel at de er nære slektninger eller de er gift fra før. Særlig kona da, men... Hvis han allerede er gift er det helt andre prosedyrer. Når det gjelder alder er det en åpen diskusjon i islam. Selv mener jeg at Profeten ikke giftet seg med et barn. Vi sier 18 for å være med den norske loven.

Hvis dette skjer, er de gift. Men også, hvis de har ting å nevne, krav... særlig jentene. Jeg anbefaler at de skal nevne at de har skilsmisseretten. Hvis de gifter seg borgerlig har de jo fått den. Ofte sier man så og så mye i brudegave, mahr. Det er strengt tatt ikke obligatorisk, for selv om den ikke nevnes har hun krav på mahr på et nivå som likesinnede. I Norge er det gjerne en symbolsk gave eller sum. Hvis de har avtalt noe skal det nevnes, men vigselen er gyldig selv om det ikke nevnes.

Alle disse punktene er det diskusjon om i islam. Også når det gjelder *wali* [verge]. Vi anbefaler sterkt at begge familiene er enig og med på vigselen. Vi fraråder unge å gifte seg mot familiens vilje, men vi vurderer saken i hvert tilfelle.

En imam forklarer hva som skal til for at et ekteskap er gyldig i islam:

I sharia er det som gjør dem lovlige for hverandre at de skal akseptere hverandre foran to vitner, at de undertegner, bekrefter. Det er basis for at de to skal være halal for hverandre. Det er minstekravet. Så er det vanlig praksis at det skjer åpent. Det har vært praksis helt siden Profetens tid, at det ikke skjer i skjul. Alle skal vite at nå bor de lovlig sammen. Profeten har lært oss at flest mulig folk skal få vite nyheten. Visdommen bak er at når noen ser at de går sammen i gata, så skal ingen være i tvil. Da får de respekt. Så er det det papirmessige. Og det er jo viktig i alle deler av samfunn – hvis to personer gjør en handel, at man skriver avtale på papir, så man har bevis. Og vigsel er jo det aller viktigste man gjør i sitt liv. Det er lærdom fra Profeten, og alle land bruker vigselstest. Den norske vigselstesten er akseptert i utlandet, men i noen land forstår de ikke

norsk eller engelsk, så da må den oversettes. Mahr er viktig, men det er diskusjon i islam om ekteskapet også kan være gyldig selv om mahr ikke er betalt.

Hvis noen gifter seg uten alt dette, i skjul for eksempel, så er ekteskapet strengt tatt gyldig, men det anses som en uting. Han forklarer at siden det er så strenge regler mot at en mann og kvinne er sammen uten å være gift, må det være enkelt å gifte seg, gjøre relasjonen lovlig. Men samtidig er det av samme grunn viktig å annonsere.

Når det gjelder selve vigselen så forklarer han at jenta kommer sammen med sin verge, og begge partene har med familie og venner. Forstander sjekker legitimasjon. Han forklarer at de har en vegg mellom mannen og kvinnen.

Å gifte seg er den sterkeste kontrakt en muslim inngår, med vitner og Gud tilstede. Man nevner Guds navn ... fremsier i Guds navn noen vers fra Koranen og hadith. Og når wali og mannen hilser på hverandre etableres et bånd. Vi er nesten som katolikker, men vi sverger ikke å leve sammen for evig. (marokkansk)

På den ene siden er det som nevnt slående hvor samstemte informantene er om likhetene mellom den islamske og sivilrettslige vigselen. På den andre side fremkommer det betydelig variasjon når de formidler sitt syn på islams krav til gyldighet. Her reflekteres tolkningsmangfoldet blant muslimske lands rettssystemer, islamske lovskoler og lærde, for eksempel når det gjelder hvorvidt en kvinne kan inngå kontrakter, som ekteskap, på egenhånd, eller om hun trenger verge. Noen insisterer på at dette er et krav i islam:

Jenta må komme med foreldrene, far, eller mor, en bror. Det er viktig at hun har med seg en wali for at ekteskapet skal være gyldig. Hun kan ikke komme alene. Så må det være to vitner og en imam, eller en annen sakkyndig person. Jeg for eksempel har gjort nikah. Mannen må betale medgift, med hennes aksept.

Hva hvis kvinnens foreldre, eller far, ikke er enig i ekteskapet?

Da må man for det første undersøke med paret om det er seriøst. Vi har en sak nå, en norsk konvertitt og en muslimsk jente. Da megler vi, snakker med familien. Hun har rett til å gifte seg, men trenger en

wali. I den familien, det handler ikke om islam, men om kultur. Vi må jobbe med å bryte ned kulturelle barrierer. Mor trenger litt tid for å svelge... Vi har hatt flere tilfeller før, og det har gått bra. Foreldrene har gått med på ekteskapet til slutt. (marokkansk)

Andre mener det er ønskelig at far og andre familiemedlemmer er til stede og gir sitt samtykke, men at kvinnen kan inngå ekteskap på egne vegne:

Foreldrene må være til stede, de som gir henne til gutten. Far, eller storebror, eller en onkel hvis ikke det er noen far. Eller han kan gi fullmakt til imamen eller meg. En jente som gifter seg må ha en wali. Men religionen sier ikke at det er forbudt å gifte seg uten wali. Hun er myndig, så vi kan ikke nekte henne. Men det er best at foreldrene er med. Det er trygghet, at foreldrene står bak jenta. Hvis det skjer noe i framtida så kan foreldrene gripe inn og hjelpe til. (somalisk)

Som nevnt følger det en vigselfplikt av vigselfretten, med enkelte unntak. Foreldres manglende samtykke til vigself, eller at en kvinne ikke har med seg verge, er ikke blant de grunnlag som vigsler kan nekte på. Dette var en ukjent problemstilling for informantene, og ingen av dem vi spurte hadde hørt om vigselfplikt.

Utenlandsk rett

Vi skulle ønske at moskeen kunne utstede bekreftelse på at partene er gift. Nå kan vi ikke det. Imamen kan kanskje gjøre det privat, men ikke på våre vegne. Noen trenger sånne papirer når de skal til hjemlandet der de ikke godkjenner norske vigselpapirer. (afghansk)

Marokko anerkjenner ikke norsk vigself/vigsselfattest. Noen hoteller sjekker om man er gift dersom man sjekker inn som par. Da kan de få problemer hvis de ikke har papirer. Ambassaden her vil ikke hjelpe, de oppleves som lite samarbeidsvillige. For å få en vigself på ambassaden må man levere bl.a. fødsselfattest som ikke er eldre enn tre måneder. Det kan være krevende å fremskaffe dette dokumentet hvis de ikke har det her i Norge. Vi har hørt om personer som har

måttet reise flere ganger til Marokko for å skaffe nødvendige papirer eller gå rettens vei for å få anerkjent. (marokkansk)

I arbeidet med prosjektet har vi fått flere eksempler på problemstillinger i skjæringspunktet mellom norsk, utenlandsk og religiøs rett. Tidligere i rapporten har vi skrevet om at par som gifter seg (kun) religiøst ønsker skriftlig dokumentasjon som kan brukes på pilegrimsreise. Behovet for å registrere barna i den ene partens opprinnelsesland er en annen problematikk, som ikke bare knyttes til at barna skal ha status som født innenfor ekteskap, men også til arverettigheter.

En annen variant gjelder enkelte lands manglende anerkjennelse av norsk vigselfattest. Det hevdes at disse landenes myndigheter krever en form for religiøs legitimering av den norske vigselfattesten. Andre lands myndigheter, eventuelt regionale myndigheter, som i Pakistan, aksepterer norske vigselfattester. Ambassadenes rolle er i denne forbindelse uklar. Det er heller ikke klart for oss hvorvidt det primært er behov for en oversettelse av norsk vigselfattest eller en bekreftelse på at den norske vigselfattesten ivaretar krav til en muslimsk gyldig vigselfattest, og om hva det siste egentlig innebærer. Både det empiriske og rettslige bildet er uoversiktlig og komplisert, og det har ikke vært mulig å forfølge disse problemstillingene systematisk innen rammen av dette prosjektet. Vi vil derfor nøye oss med å understreke behovet for mer kunnskap om hva som utgjør reelt uavklarte spørsmål i skjæringsfeltet mellom norsk og utenlandsk rett, og hva som handler om manglende kunnskap og misforståelser.

Vi vil også påpeke at det er uklart hvilken forvaltningsenhet, fylkesmannen eller Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, som har ansvar for å følge opp i forhold til behovet for skriftlig dokumentasjon til bruk i utlandet, samt eventuelt for å ta problemstillingen videre.

5 Oppsummering og avsluttende diskusjon

Utenomrettslige vigsler

Vi har fått bekreftet at enkelte trossamfunn med og uten vigselfrett foretar utenomrettslige vigsler. I vår studie gjelder dette en sikh, kristen og muslimsk menighet. For sikhenes del, der trossamfunnet ikke har vigselfrett, antas det at medlemmene kombinerer religiøs vigsel med sivil vigsel på Tinghuset. Når det gjelder moskeen og den kristne menigheten, som begge har vigselfrett, er det primært asylsøkere/personer uten lovlig opphold som vies (kun) religiøst. En annen moske med vigselfrett oppgir at de ikke foretar noen form for vigsel, men at de tilbyr en religiøs seremoni/velsignelse til par som er sivilt gift. Dette kan i praksis ta samme form som (kun) religiøs vigsel, men forutsetter gjennomført sivil vigsel i forkant.

Vår studie har hatt fokus på muslimske trossamfunn. Det er en utbredt oppfatning at det foretas en del utenomrettslige vigsler blant muslimer, men at dette primært skjer utenfor trossamfunnene, i en mer uformell sfære. Slike uformelle religiøse ekteskap forbindes gjerne med tre sett av motiver: Dels handler det om par som ikke innfrir vilkårene til sivilrettslig vigsel, typisk at en eller begge er uten lovlig opphold, gift fra før, eller under giftealder. Dels er det personer som ønsker å beholde sivilstatus som ugift for fortsatt å motta offentlige ytelser eller rettigheter. Noen vil legge vekt på at det er lettere å bli skilt, i den forstand at islam kun krever tre måneders separasjonstid, mot ett år i

sivil rett.⁸⁶ Et siste sett av motiver for å inngå (kun) religiøst ekteskap handler om å legitimere en kjærestereelasjon, enten med eller mot foreldre og familiens aksept og viten. Blant sjia-muslimere er midlertidige ekteskap, muta, en del av dette bildet. Det kan synes som de unge utfordrer den eldre generasjonen og religiøse autoriteter gjennom å inngå uformelle, religiøse ekteskap, og moskeene er jevnt over negative til denne praksisen.

Fra hjelpe- og rettsapparatet er vi kjent med at unge mennesker har blitt tvunget inn i arrangerte religiøse/utenomrettslige ekteskap, og at barneekteskap har blitt inngått religiøst. Det antas at dette oftest skjer i utlandet. I den grad personen tvinges til reelt samliv, vil samlivets utenomrettslige status ikke gjøre tvangen og dens konsekvenser mindre alvorlig. Utenomrettslige vigslar skaper ekteskapslignende samliv og binder partene sammen i religiøsrettslig, sosial og normativ forstand. Det er et empirisk spørsmål hvor sterke slike normative bindinger vil være og hvor sterkt sanksjonerte de er av omgivelsene, for den enkelte kvinne og mann. Religiøst ekteskap kan utvilsomt være vel så forpliktende som et sivilrettslig. Særlig gjelder dette kvinner når de aktuelle religiøse normene inkluderer lydighetsnormer for kvinnen, samt sterk motstand mot og fordømmelse av skilsmisse. Samtidig vil hun ikke være beskyttet av de sivilrettslige reglene dersom hun forlater ekteskapet. Dette må ses i sammenheng med samboeres svakere rettsstilling mer generelt.

Personer som kun er religiøst gift vil bli regnet som samboere etter norsk lov, gitt at de bor sammen. Det knytter seg en viss bekymring til tilfeller der den ene eller begge parter tror at ekteskapet er rettsgyldig, eller der de ikke er informert om eller bevisst på de mer langsiktige konsekvensene av å leve i et ikke-regulert samliv. Hjelpeapparatet har særlig fokus på unge kvinner som ikke forstår hvor bindende et religiøst ekteskap er i andres øyne og hvor vanskelig det kan være å få aksept for religiøs skilsmisse. Det er også grunn til å rette oppmerksomhet mot

^{86.} Dette forutsetter, særlig for kvinnens del, at partene er enige om skilsmisse.

voksne kvinners situasjon når langvarige utenomrettslige samliv blir oppløst, eventuelt også mot kvinnens vilje. Ofte vil kvinner da være verre stilt enn menn, både fordi de religiøs-rettslige virkningene av ekteskap er ulike for kvinner og menn, og fordi sivilrettslige skifteregler ved samboer-brudd kan slå ut kjønnskjevnt, særlig der paret har en tradisjonell kjønnsarbeidsdeling.

Det er lovlig å gifte seg kun religiøst i Norge. I utgangspunktet burde det ikke ses som et problem per se at noen mennesker ønsker en religiøs legitimering, overfor sin gud og sine trosfeller, av sitt samliv/samboerskap. Staten har imidlertid et spenningsfylt syn på slike vigslar. I ett perspektiv vil den religiøse vigselen ses som en religiøs velsignelse av to samboere, som staten ikke har noe med. Vi vil spørre om dette er en forenkling. Er det «bare» en velsignelse utenfor myndighetenes interesse når det *også* er en religiøsrettslig handling som konstituerer en kontrakt mellom to mennesker der den ene vil ha vanskeligere for å komme seg ut enn den andre? Dette kommer vil tilbake til under.

I et annet perspektiv kan et trossamfunns gjennomføring av religiøs vigsel utgjøre et brudd på vigselsretten. Per i dag virker det som om forvaltningen behandler slike vigslar som et regelbrudd per se. Vi vil spørre om det er rettslig grunnlag for den generelle reaksjonen vi har sett i noen av fylkesmennenes brev. Slik vi ser det, er utenomrettslige religiøse vigslar et problem for myndighetene når partene ikke er informert om eller innforstått med at vigselen er sivilrettslig ugyldig. Eller når det utstedes dokumentasjon som kan skape inntrykk av at vigselen er gyldig. Religiøse vigslar der begge parter frivillig lar seg vie (kun) religiøst, er innforstått med vigselens utenomrettslige status og der det ikke utstedes dokumentasjon er innenfor rammen av dagens lovverk. Dette tilsier en mer nyansert reaksjon overfor trossamfunnene.

Enkelte trossamfunn ønsker å imøtekomme partenes behov for skriftlig dokumentasjon på samlivets religiøse legitimitet til bruk i utlandet. Myndighetene bør gå inn i en aktiv dialog med trossamfunnene for å utrede hvorvidt det er mulig å finne en løsning (se anbefalinger).

Sivilrettslige vigslar

Blant tilnærmet alle våre informanter fra etablerte moskeer med vigselfrett finner vi en unison holdning til vigsel. Her foretas kun sivilrettslig gyldig vigsel sammen med en religiøs vigselshandling; det vi har kalt full pakke. Personer som ønsker kun religiøs vigsel blir avvist.

Trossamfunnene har flere begrunnelser for denne holdningen. For det første er de opptatt av å følge reglene. Noen opplever det som ulovlig å utføre religiøse vigslar som ikke har sivilrettslig gyldighet. Andre mener at selv om de strengt tatt har lov til å utføre religiøse vigslar, er det ikke ønskelig. De vil unngå rettslig forvirring, rot og misforståelser. For det andre forbinder de personers ønske om (kun) religiøs vigsel med en hensikt om å omgå lover og regler, noe moskeen ikke vil bidra til. For det tredje vektlegges islams krav/anbefaling om offentliggjøring av ekteskap.

Det generelle inntrykket er at vigsel i trossamfunn er kommet inn i en mer ordnet fase enn tidligere. Trossamfunnene synes både å ha mer kompetanse og en mer gjennomtenkt og samordnet holdning enn det de selv oppfatter var tilfellet bare for noen år siden. Samtlige vi har intervjuet er svært fornøyd med at Folkeregisteret har overtatt prøvingen av ekteskapsvilkårene.

I vårt arbeid har vi undersøkt hvordan offentlige myndigheter møter og forholder seg til religiøse vigselshandlinger, og hvordan lovverket tolkes og praktiseres. Når vi sammenholder dette materialet med trossamfunnenes synspunkter, reises flere store spørsmål. Vi skal avslutte med å kommentere noen av disse. Utgangspunktet er vigsel og vigselfretten, men det dreier seg mer overordnet om forholdet mellom religiøs og sivil regulering av ekteskap og skilsmisse.

Myndighetenes adskillelesperspektiv

Vigselfretten hviler som vi har sett på et skille mellom en sivilrettslig handling og en religiøs. Fra myndighetenes side er premisset at dette er to forskjellige ting som må holdes fra hverandre. Rettshandlingen skal være «ren» i sin form fordi den er inngangsport til en bestemt rettslig institusjon, ekteskapet, og et sett med bestemte regler, familieretten. De normer og verdier som formidles ved inngangsporten må være i samsvar med de som regulerer selve samlivet. Samtlige vigselfvilkår

som loven oppstiller må være innfridd, og ingen andre legges til, med unntak av religiøse sitater. Vi kan kalle dette et *forskjells- eller adskillelsesperspektiv*.

I dette perspektivet framstår den religiøse handlingen som på den ene siden lite betydningsfull i rettslig forstand – det er en velsignelse, en seremoni. På den andre side er den noe myndighetene ikke har noe med. Den tilhører troens og religionens område, og dermed trosfriheten. Metaforisk kan vi se for oss to dører, der den sivilrettslige vigselen utgjør den ene – inn til et ekteskapsrom som reguleres av norske rettsnormer og -regler, mens den andre døra går inn til noe annet, som staten ikke har noe med. Vi vet ikke om vigselen oppleves på samme måte av de som gifter seg; om de ser det som å gå gjennom to dører eller én. Dette har ikke vært tema for vår studie. Vi kan imidlertid si noe om hvordan trossamfunnenes representanter snakker om disse spørsmålene. Fokus er da på de muslimske informantene.

Trossamfunnenes enhetsperspektiv

Mot bakgrunn av myndighetenes *forskjells- og adskillelsesperspektiv*, er det påfallende hvor sterkt trossamfunnene vektlegger *likhetstrekkene* mellom sivilrettslig og islamsk vigsel. Flere av forstanderne understreker hvor stort sammenfall det er. De framholder at det egentlig er én og den samme handling, med vekt på at de utfører en sivilrettslig korrekt handling, men at denne også er gyldig ifølge islam. Vi kan nesten snakke om et diametralt motsatt *likhets- og enhetsperspektiv*.

Antakelig kan dette bety at flere av trossamfunnene praktiserer vigsel på en måte som bryter statens krav om et skarpt skille mellom de religiøse og sivilrettslige elementer; at vigselene i praksis snarere smelter sammen til én.

Det overordnede budskapet er altså at sivil og muslimsk vigsel langt på vei går ut på ett. Samtidig er bildet mer nyansert, på to måter. På den ene side vil flere være med på at de islamske formkravene til ekteskap er mindre omfattende. Det holder egentlig at to vitner er til stede og at mannen og kvinnen bekrefter overfor en tillitsperson at de ønsker å gifte seg. På den andre side oppstiller islam en del tilleggsmomenter, nemlig kravet om brudegave (mahr), verge for kvinnen (wali) og regelen om kvinners halve vitnekraft. Disse skiller seg betydelig fra de sivilrettslige vilkårene, ved blant annet å bryte med

prinsippet om kjønnslikestilling. I informantenes framstilling behandles imidlertid disse forskjellene på en måte som ikke rokker ved det overordnede bildet av likhet. Vi vil understreke at poenget her ikke er at informantene underslår forskjeller, men at talemåten reflekterer et ønske om å framheve likhetene på bekostning av forskjeller. Dette kan ses som en betydningsfull handling i seg selv, som er åpen for flere fortolkninger.

Her skal vi begrense oss til noen kommentarer i lys av det som tidligere er sagt om rettslig pluralisme. I debatten om rettslig pluralisme er det typisk snakk om hvordan sivil rett og staten kan anerkjenne andre gruppers rettsnormer, som for eksempel sharia. Utgangspunktet er at disse normene er forskjellige fra og i konflikt med statens. Problemstillingen blir da hvor mye og hva slags normativ variasjon samfunnet kan tåle, før individuelle rettigheter og samfunnsintegrasjonen trues. Annerledesheten og konflikten tas for gitt, og det handler om å akseptere og skape rom for forskjell, eller ikke. Vi oppfatter at våre informanter til dels framstår med en annerledes tenkning, der pluralismen så å si nedtones.

Dette er interessante tendenser som trenger videre utforskning. Her skal vi nøye oss med å understreke enhetsperspektivets potensiale i møte med rettspluralistiske utfordringer. Adskillelsesperspektivet kan komme til å få som konsekvens at man opplever å måtte velge – er det den sivile eller religiøse vigselen som er den egentlige ekteskapsinngåelsen? Når religion er så viktig for så mange, vil nok mange oppleve at den religiøse vigselen er den «ordentlige». Samtidig har mange et pragmatisk og elastisk forhold til hva islam er, og for mange vil det være hva andre opplever som «innenfor» og som legitimt, som vil telle. I dette perspektivet er det betydningsfullt at representanter for moskeene går så langt i å konstruere den sivile vigselen som autoritativ.

Rett og religion

Adskillelsesperspektivet på vigsel henger sammen med en forestilling om et mer generelt skille mellom rett og religion. Dette innebærer på den ene siden å avgrense og beskytte den sivilrettslige handlingen mot religiøs «innblanding». På den andre side vil man avgrense og beskytte

religionsutøvelsen mot statlig «innblanding». Tenkningen kan illustreres med følgende sitater fra Stålsett-utvalgets innstilling:

Inngåelse av ekteskap er en offentligrettslig handling med viktige sivilrettslige konsekvenser i folks liv: konsekvenser for eiendom, arv, gjensidig forsørgelsesplikt, forhold til barn osv (...) Det skal være ekteskapsloven og øvrig norsk lov som ligger til grunn for ekteskapsinngåelse i Norge med juridisk gyldighet i Norge. (NOU 2013:1:200)

Norske myndigheter kan ikke gripe inn i trossamfunnenes syn på ekteskap og skilsmisse. Trossamfunnenes rett til å bestemme selv i slike spørsmål er en sentral del av tros- og livssynsfriheten. Det er derfor ikke mulig for norske myndigheter å gripe inn i trossamfunnenes regler for religiøs skilsmisse. (NOU 2013:1:202)

Her illustreres to forenklinger. I det første sitatet kan det se ut som om man slutter fra en sivilrettslig inngåelse av ekteskap til en sivilrettslig «gjennomføring» og avvikling av ekteskapet. I virkeligheten er det mer komplisert. Sivilrettslig vigsel er inngangsport til noen formelle rettigheter, men det er ikke gitt at disse rettighetene realiseres i «ekteskapsrommet», eller ved utgangsdøra – at de får konsekvenser i praksis for eiendom, arv, etc. Avtalefriheten bringer inn et viktig forbehold, som gjelder alle ektepar, men kanskje særlig de som har religiøst og kulturelt betingede syn på ekteskap og skilsmisse som skiller seg betydelig fra de sivilrettslige reglene.

I det andre sitatet tegnes et bilde av at religiøse, uformelle «syn» og regler lever sitt eget liv avgrenset fra den offentlige sfære og at myndighetene ikke vil kunne gripe inn i dette av hensyn til trosfriheten. Dette er forenkling nummer to. I enkelte tilfeller kan det tenkes ikke bare at myndighetene *kan* gripe inn, men at de *må* gripe inn i den religiøse sfæren. Et eksempel som er lett å ty til er hvis reglene som praktiseres innenfor trossamfunnene angående religiøs vigsel eller skilsmisse ville være i strid med norsk straffelovgivning. Helt konkret kunne man tenke seg at et trossamfunn hadde en fortolkning av islam som tillater barneekteskap og på dette grunnlag foretok vigsel av mindreårige. Som vi så i kapittel 3 vil dette i alle tilfelle kunne straffes i tråd med strl § 222 (1).

Men også utover straffbare handlinger vil religiøse verdier og praksiser kunne bli et anliggende for myndighetene. Statens ansvar for å motvirke diskriminering og ivareta menneskerettighetene tilsier en økt oppmerksomhet i forhold til sammenhenger mellom formelle og uformelle regler og hvordan de slår ut for enkeltpersoners diskrimineringsvern. Her kan vi bruke avtaler om skilsmisse og skifte som eksempel. Samia Bano (2004) har studert hvordan britiske shariaråd håndterer henvendelser fra kvinner som ønsker hjelp til å få islamsk skilsmisse. Teoretisk sett opererer shariarådene i den uformelle sfære og skal ikke gå inn på områder som reguleres av britisk rett, men i praksis er det et annet bilde som trer frem, der uformell religiøs rett konstant forhandles med formell rett. Bano dokumenterer at den religiøse skilsmissen (altså uformell rett) byttes mot lovfestede rettigheter til boet eller barna som kvinnene har etter formell britisk rett (Bano 2004).

Vi har ikke tilsvarende shariaråd i Norge, men flere trossamfunn engasjerer seg i større og mindre grad i familiekonflikter. Flere av moskeene vi har intervjuet blir kontaktet av kvinner som ønsker hjelp til å få religiøs skilsmisse, og noen oppgir at de bistår så godt de kan. Hvis vi tenker oss et ektepar som i tråd med avtalefriheten velger å se bort fra ekteskapsloven og skifter etter sharia-regler, er dette i utgangspunktet ikke noe staten har noe med. Men hvordan stiller det seg hvis oppgjøret involverer tvang eller press fra mannens side, for eksempel ved at han innvilger henne religiøs skilsmisse mot at hun gir fra seg verdier hun har krav på etter norsk rett, og hvis et trossamfunn er med på å få i stand et slikt oppgjør? Tilsvarende, dersom foreldre inngår avtaler om omsorgen for felles barn som er i konflikt med barnelovens bestemmelse om barnets beste og foreldres rettigheter. Vi vil understreke at vi ikke har undersøkt slike problemstillinger, og at vi generelt mangler forskningsbasert kunnskap om hvordan enkeltpersoner, par og trossamfunn håndterer skilsmisse i skjæringspunktet mellom sivilrettslig lov og religiøs(rettslig)e normer og regler. Poenget her er å vise at det å inngå en avtale basert på religiøse normer ikke «bare» er et spørsmål om tro, men også om juss. Sterkt urimelige skifteoppgjør og uforsvarlige omsorgsavtaler er etter vårt skjønn et tema for myndighetene også om de har sin basis i religiøs rett og verdier. Å sikre en «ren» sivilrettslig vigsel er ingen garanti for at de sivilrettslige normene ivaretas i samlivet eller ved samlivsbrudd.

Kort sagt er det problematisk å operere med et entydig skille mellom rett og religion, fordi de uformelle og formelle sidene ved ekteskap, skilsmisse og familieliv griper inn i hverandre på ulike måter. Staten står dermed overfor et dilemma. Det er viktig ikke å blande sammen sivilrettslig og religiøs vigsel; ekteskap og ikke-ekteskap. Samtidig bør staten ta konsekvensen av at folk blander dette sammen. Et første skritt er nettopp å anerkjenne at problemstillingen, sammenblandingen, finnes. At dette *er* «wishy-washy», for å bruke vår informants formulering.

6 anbefalinger

Gjennom rapporten har vi flere steder kommet med konkrete anbefalinger. I det følgende vil vi stikkordsmessig oppsummere disse, samt legge til enkelte andre forslag, basert på den samlede analysen. Vi går bare i begrenset grad inn på begrunnelser og argumentasjon, men henviser til rapporten for øvrig.

Rettslige tiltak

Religiøse ekteskap kan oppleves som like forpliktende og bindende som sivilrettslige, og samlivet kan være like reelt. Sterke grunner tilsier at straffebudet mot tvangsekteskap (strl § 222 annet ledd) også må omfatte tvang til å inngå ekteskaplignende samliv (ugyldig ekteskap), og vi anbefaler en snarlig utredning av saken. Det bør vurderes om § 220 om barneekteskap skal omfattes på samme måte.

Det bør vurderes hvorvidt straffebudet om forledelse til ugyldig vigsel (strl § 220 annet ledd) har fått ny aktualitet i dagens flerreligiøse og rettspluralistiske Norge.

Samboerskap er blitt en stadig vanligere samlivsform i den norske befolkningen. Samtidig er det grunn til å tro at praksisen med utenomrettslige vigsler i minoritetsbefolkningen er betydelig og vil kunne øke. Særlig kvinnene i disse religiøse ekteskapene er økonomisk sårbare og ofte vil de ikke være klar over ulempene ved ikke å gifte seg sivilrettslig. Vi mener dette forholdet styrker behovet for en samboerlov.

Rutiner og dokumentasjon

Det kan synes som kravene til vigselfritual er lite oppdatert i forhold til dagens situasjon. Vi tenker her særlig på formuleringen om medgift. Dagens tolkning av mahr som medgift vitner om at forvaltningen ikke er oppdatert på nyansene i de ulike transaksjonene i forbindelse med ekteskap, og ulike religioners regler for disse. Selv om dette ikke har mye å si for innvilgelse av vigselfritualer, ser vi det som en fordel at kravene er korrekte og meningsfulle for dem de angår. Vi foreslår derfor at mahr nevnes spesifikt, i tillegg til medgift. Det bør også vurderes om andre krav skal tas inn eller spesifiseres, eventuelt i veiledningsmateriale. For eksempel vil vi spørre om det er grunn til å understreke at menn og kvinner er likestilt med hensyn til kapasiteten til å inngå avtaler, og bevitne vigsel. Likeledes er det grunn til å informere om vigselfplikten som følger med vigselfretten.

For å sikre en samordnet og helhetlig håndtering av saker om ugyldig vigsel og relaterte saker bør det innføres rutinemessig varsling mellom folkeregisteret/skatteetaten, Bufdir og fylkesmannen. Som ledd i kompetansebygging bør det innføres rutiner for å dokumentere saksfeltet over tid, inkludert statistikk over saker.

Vi har vist at enkelte trossamfunn mener det er behov for en avklaring med hensyn til dokumentasjon av norsk vigsel til bruk i andre land. For det første hevdes det at andre lands myndigheter ikke godtar norske vigselfpapirer, og at sivilrettslige ektepar derfor har behov for en bekreftelse på at ekteskapet er gyldig også innen islam. Her råder det usikkerhet om hva som er det faktiske behovet – for eksempel om en oversettelse og «autorisering» av den norske vigselfattest er tilstrekkelig, eller om det trengs noe i tillegg. Det synes også som de aktuelle landenes ambassader har en potensiell rolle som er uklar. Resultatet er at enkeltpersoner må bruke mye ressurser på å løse sine dokumentasjonsbehov på tvers av landegrensene, og at trossamfunn er hjelpeløse med ad hoc løsninger som ikke er juridisk kvalitetssikret. Det er uheldig om det danner seg et inntrykk av at andre land ikke godtar norske vigselfdokumenter, dersom dette ikke stemmer. Myndighetene bør ha en mer proaktiv tilnærming til denne problematikken med sikte på å avdekke hva som er reelle utfordringer, og finne løsninger i tråd med norsk og internasjonal rett.

For det andre har vi sett at personer som gifter seg kun religiøst ønsker skriftlig dokumentasjon som legitimerer deres parforhold når de reiser til enkelte muslimske land, eller for å kunne registrere sine barn i opprinnelseslandet. Også her vil vi anbefale en mer aktiv innstilling fra myndighetenes side for å skape en omforent forståelse av hva behovene består i, og om mulig finne helhetlige løsninger som best mulig ivaretar alle hensyn. Man kunne for eksempel tenke seg en skriftlig rutine der partene bekrefter at de har mottatt informasjon og er innforstått med at vigselen ikke er sivilrettslig gyldig, og heller ikke kan anerkjennes etterfølgende. Altså, en skriftlig bekreftelse på at partene *ikke* er gift i statens øyne – en slags omvendt vigselattest. Spørsmålet i forhold til gyldighet i utlandet med konsekvenser for norsk gyldighet bør i så fall utredes nærmere.

Informasjon og kompetanse

Med økende globalisering vil stadig flere familier og enkeltpersoner leve transnasjonale liv og ha tilhørighet i flere land gjennom livsløpet. Det er derfor stort behov for å styrke kompetansen på internasjonal familierett i norsk forvaltning. Vi har påpekt at det forvaltningsmessige ansvaret for ulike problemstillinger knyttet til religiøs vigsel i dag er spredd på flere instanser. I høringen om endringer i ekteskapsloven og brudvigjingslova⁸⁷ foreslår Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet at saker om godkjenning av ugyldige ekteskap etter ekteskapsloven § 16 og § 18a og etter brudvigjingslova § 11 skal samles hos fylkesmannen, eventuelt hos ett eller noen få utvalgte embeter. Vi synes dette virker fornuftig og mener dette bør ses i sammenheng med behovet for å bygge opp faglig spisskompetanse på internasjonal familierett i forvaltningen.

⁸⁷. Høring om endringer i ekteskapsloven og brudvigjingslova - forslag til endring av ekteskapsloven 7h om ekteskapsattester, og forslag om å overføre oppgaver etter ekteskapsloven og brudvigjingslova til fylkesmannen,

Det er stort behov for kompetanse på betydningen av religiøse og uformelle ekteskap i ulike deler av hjelpeapparatet. Særlig gjelder dette i forhold til tvangsekteskap, der forståelsen av religiøse ekteskap som forpliktende samliv må styrkes i barnevernet, helsevesenet, politiet etc. Vi vil også framheve familievernets rolle i forhold til obligatorisk mekling ved samlivsbrudd for par som har barn under 16 år. Her vil familievernet kunne møte par som kun er religiøst gift. Uavhengig av sivilrettslig status vil en del par kunne forholde seg vel så mye til religiøse normer for samlivsbrudd, for eksempel barnefordeling, som sivilrettslige. Kunnskap om og bevissthet i forhold til betydningen av religiøse normer vil bidra til at tilbudet oppleves relevant for alle brukere.

Mange personer, særlig kvinner, med minoritetsbakgrunn er ikke godt nok informert om sine rettigheter i henhold til norsk lov. De kan også være usikre på hvordan religiøs rett skal tolkes og på forholdet mellom de to normsettene. Det er behov for rettighetsinformasjon som er tilpasset ulike gruppers religiøse tilhørighet, slik at man går i aktiv dialog med kvinnene om forholdet mellom sivil og religiøs rett. Slik dialog må ta høyde for og vektlegge tolkningsmangfoldet i religiøse rettstradisjoner.

Mer spesifikt bør det utarbeides informasjon om de rettslige og sosiale konsekvensene av å inngå utenomrettslig/kun religiøst ekteskap, rettet mot berørte grupper, særlig kvinner. Informasjonen må ta høyde for at det å gifte seg kun religiøst ikke er illegitimt i seg selv. Fokus bør for det første være på å bevisstgjøre unge om de potensielle problemene med å oppløse slike ekteskap, gitt at de ønsker religiøs skilsmisse, dersom mannen ikke samtykker, eller familien eller trossamfunnet motsetter seg det. For det andre trengs det informasjon om det svakere rettsvernet ved samlivsbrudd for samboere. Religiøse ekteskap bør være en del av bildet når informasjon om samboer-rettigheter utformes, også mer generelt.

Forskning

Religiøse vigslar aktualiserer et bredt spekter av problemstillinger—både av empirisk og juridisk art—som ikke har vært mulig å forfølge innen prosjektets begrensede ramme.

Vi vil særlig peke på behovet for empirisk kunnskap om følgende problemstillinger:

- Motivasjonen for og erfaringene med kun religiøs vigsel: Hvorfor gifter folk seg kun religiøst, hva slags betydning legger den enkelte i ekteskapet og hvilke konsekvenser får det på sikt, og særlig ved samlivsbrudd?
- Religiøs skilsmisse: Hvordan vurderer muslimske kvinner og menn betydningen av og behovet for religiøs skilsmisse, hvordan går de fram for å bli skilt, og hvilken rolle tar ulike trossamfunn i denne forbindelse? I hvilken grad oppleves det offentlige familievernet og meklingsordningen som relevant for par med barn som er gift religiøst, enten kun religiøst eller i tillegg til en sivilrettslig vigsel? Har norske advokater og rettshjelpstjenester tilstrekkelig kunnskap om skjæringsfeltet mellom sivilrettslig og religiøs/utenlandsk rett, eller er kvinnene avhengig av veiledning fra trossamfunnene?
- Konsekvenser av samlivsbrudd i en sivilrettslig og religiøs kontekst: Hvordan ordner norske muslimer og medlemmer av andre trossamfunn sine økonomiske skilsmisseoppgjør og hvilke omsorgs/samværsordninger velger de for felles barn, sammenlignet med andre grupper? Her vil det være interessant å sammenligne tilfeller der ekteskapet var sivilrettslig gyldig med kun religiøse ekteskap, og med majoritetsbefolkningen. I hvilken grad følger parene de formelle reglene for skifte ved private skilsmisseoppgjør og ved rettslige oppgjør, avhengig av gruppe- og religiøs tilhørighet? Legges sivilrettslige eller muslimske regler om barnefordeling til grunn? Det er avgjørende å studere muslimske par sammen med ikke-muslimske, siden vi ikke har komparative data fra før og dermed kan risikere å misforstå og overdrive forskjeller.

- Trossamfunnenes rolle i familiekonflikter, mekling og veiledning. I forbindelse med vår datainnsamling har det kommet fram flere eksempler på at trossamfunn kontaktes av medlemmer eller selv tar initiativ til å bistå enkeltpersoner og familier som opplever utfordringer, både innad i familien og i kontakt med det offentlige, for eksempel barnevern, skole etc. Det vil være interessant å få mer kunnskap om denne virksomheten, blant annet for å tydeliggjøre hva det offentlige hjelpeapparatet kan bli bedre på. Slik forskning bør omfatte ulike trosretninger, inkludert kristne trossamfunn og Den norske kirke, som har lange tradisjoner på feltet.

Disse områdene reiser også en rekke *rettslige* problemstillinger som vi har sett enkelte riss av i denne rapporten. Vi mener derfor at det også vil være et behov for å se ny empirisk kunnskap om utenomrettslige ekteskap og skilsmisser i et rettslig lys. I og med at det ofte vil være snakk om religiøse normer som har et potensial for å gripe inn i spesielt kvinners lovgitte rettigheter vil dette, som nevnt i kapittel 3, spesielt gjelde fastleggelsen av norske forpliktelser etter menneskerettighetene, der spesielt forholdet mellom religionsfriheten og diskrimineringsvernet er aktuelt.

Videre vil mange av spørsmålene knyttet til utenomrettslige ekteskap i norsk rett ha tilknytning til andre lands rettssystemer på ulike måter som reiser spørsmål både generelt om hvordan det norske systemet bør forholde seg til dette problemfeltet, men også spesifikt i forhold til norsk internasjonal privatrett. Reglene i norsk internasjonal privatrett på familierettens område er utviklet før menneskerettighetenes inntog på den nasjonale arena og uten å ta høyde for situasjonen vi har i dag der svært mange gifter seg over grensene og har tilknytning til rettskulturer som er ulike den norske. Det vil med andre ord være behov for juridisk forskning som tar innover seg både empirisk kunnskap om utenomrettslige ekteskap, aktuelle menneskerettslige reguleringer og norsk internasjonal privatrett på familierettens område.

7 Sammendrag

Rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Formålet har vært å gi myndighetene et bedre kunnskapsgrunnlag for tiltak som kan motvirke eventuelle negative aspekter og konsekvenser ved (kun) religiøse/utenomrettslige vigslar.

Datainnsamlingen er basert på dokumentstudier og kvalitative intervjuer med vel tretti informanter fra trossamfunn, offentlige myndigheter og hjelpeapparatet, samt enkelte andre ressurspersoner. Totalt femten trossamfunn er representert, hvorav ni med vigslsrett og seks uten. Informantene er i hovedsak forstandere. De fleste tilhører muslimske trossamfunn, men sikh og kristne menigheter er også representert. I analysen ligger på hovedvekten på islam.

Utenomrettslige vigslar

Studien viser at enkelte trossamfunn med og uten vigslsrett foretar utenomrettslige vigslar. Dette gjelder en sikh, kristen og muslimsk menighet. For sikhenes del, der trossamfunnet ikke har vigslsrett, antas det at medlemmene kombinerer religiøs vigsel med sivil vigsel på Tinghuset. Når det gjelder moskeen og den kristne menigheten, som begge har vigslsrett, er det primært som vies (kun) religiøst. En moske med vigslsrett oppgir at de ikke foretar noen form for vigsel, men at de tilbyr en religiøs seremoni/velsignelse til par som er sivilt gift.

Et gjennomgående funn er at etablerte moskeer *med* vigslsrett kun tilbyr sivilrettslig gyldig vigsel sammen med en religiøs vigselshandling. Personer som ønsker kun religiøs vigsel blir avvist. Begrunnelsen er at trossamfunnene vil unngå rettslige gråsoner, forvirring og misforståelser. Dessuten forbinder de personers ønske om (kun) religiøs vigsel med en hensikt om å omgå lover og regler, noe moskeen ikke vil bidra til. For det tredje vektlegges islams krav/anbefaling om offentliggjøring av ekteskap, som av flere likestilles med offentlig registrering. Det generelle inntrykket er at vigsel i

trossamfunn med vigselfrett er kommet inn i en mer ordnet fase enn tidligere. Trossamfunnene synes både å ha mer kompetanse og en mer gjennomtenkt og samordnet holdning enn bare for få år siden.

Utenomrettslige vigslar blant muslimer ser i det vesentlege ut til å foregå utenfor trossamfunnene. Slike uformelle religiøse vigslar forbindes med flere motiver: Dels handlar det om par som ikke innfrir vilkårene til sivilrettslig vigsel, typisk at en eller begge er uten lovlig opphold, er gift fra før, eller er under giftealder. Dels er det personer som ønsker å beholde sivilstatus som ugift for fortsatt å motta offentlege ytelser eller beholde rettigheter. Det nevnes også at noen foretrekker religiøst ekteskap fordi islamsk skilsmisse kun tar tre måneder. Et siste sett av motiver for å inngå (kun) religiøst ekteskap handlar om å legitimere en kjærsterelasjon, enten med eller mot foreldre og familiens aksept og viten. Det kan synes som en del unge utfordrar den eldre generasjonen og religiøse autoriteter gjennom å inngå uformelle, religiøse ekteskap, og moskeene er jevnt over negative til denne praksisen.

Hjelpeapparatet har erfaring med at unge menneske har blitt tvunget inn i arrangerte religiøse/utenomrettslige ekteskap, og at barneekteskap har blitt inngått religiøst; særleg i utlandet. Utenomrettslige vigslar skaper ekteskapslignende samliv og binder partene saman i religiøsrettslig, sosial og normativ forstand. Religiøst ekteskap kan vere vel så forpliktende som et sivilrettslig. Rapporten argumenterer derfor for at religiøs vigsel skal omfattes av forbudet mot tvangsekteskap og barneekteskap, jf straffelovens § 222 og § 220.

Hjelpeapparatet har særleg fokus på unge kvinner som ikke forstår hvor bindende et religiøst ekteskap er i andres øyne og hvor vanskelig det kan vere å få aksept for religiøs skilsmisse. Det er også grunn til å rette oppmerksomhet mot voksne kvinners situasjon når langvarige utenomrettslige samliv blir oppløst, eventuelt også mot kvinnens vilje. Personer som kun er religiøst gift vil bli regnet som samboere etter norsk lov. Ofte vil kvinner da vere verre stilt enn menn, både fordi de religiøs-rettslege virkningene av ekteskap er ulike for kvinner og menn, og fordi sivilrettslege skifteregler ved samboer-brudd kan slå ut kjønnskjevnt, særleg der paret har en tradisjonell kjønnsarbeidsdeling.

Rapporten viser at myndighetene har et spenningsfylt syn på utenomrettslige, religiøse vigslar. I ett perspektiv vil den religiøse vigselen ses som en religiøs velsignelse av to samboere, som staten

ikke har noe med. Dette synes som en forenkling siden det også dreier seg om en religiøsrettslig handling som konstituerer en kontrakt mellom to mennesker der den ene vil ha vanskeligere for å komme seg ut enn den andre.

I et annet perspektiv kan et trossamfunns gjennomføring av religiøs vigsel utgjøre et brudd på vigselsretten. Per i dag virker det som om forvaltningen behandler slike vigsler, når de blir oppdaget, som et regelbrudd per se. Rapporten etterlyser en mer nyansert reaksjon, der det rettslige grunnlaget spesifiseres. Det er grunn til å understreke at religiøse vigsler der begge parter frivillig lar seg vie (kun) religiøst, er innforstått med vigselens utenomrettslige status og der det ikke utstedes dokumentasjon som kan skape tvil, er innenfor rammen av dagens lovverk. På den andre side må myndighetene slå ned på religiøse vigsler der partene ikke er informert om eller innforstått med at vigselen er sivilrettslig ugyldig. Eller der det utstedes dokumentasjon som kan skape inntrykk av at vigselen er gyldig.

Studien har avdekket at enkelte trossamfunn ønsker å imøtekomme partenes behov for skriftlig dokumentasjon på samlivets religiøse legitimitet til bruk i utlandet. Myndighetene bør gå inn i en aktiv dialog med trossamfunnene for å utrede hvorvidt det er mulig å løse denne utfordringen (se anbefalinger). For øvrig reises en rekke kompliserte rettslige problemstillinger i skjæringspunktet mellom ekteskapsloven, utlendingsloven, og brudvigjingsloven, som anbefales nærmere utredet.

Vigselsretten: Rett og religion

Den norske vigselsretten hviler på et skille mellom en sivilrettslig handling og en religiøs. Dette innebærer på den ene siden å avgrense og beskytte den sivilrettslige handlingen mot religiøs «innblanding». På den andre side vil man avgrense og beskytte religionsutøvelsen mot statlig «innblanding». Dette *adskillelsesperspektivet* diskuteres i rapporten. Det argumenteres for at det er problematisk å operere med et entydig skille mellom rett og religion, fordi de uformelle og formelle sidene ved ekteskap, skilsmisse og familieliv griper inn i hverandre på ulike måter. Statens ansvar for å motvirke diskriminering og ivareta menneskerettighetene tilsier en økt oppmerksomhet i forhold til

sammenhenger mellom formelle og uformelle regler og hvordan de slår ut for enkeltpersoners diskrimineringsvern.

Mot bakgrunn av myndighetenes *adskillelsesperspektiv*, er det påfallende at de muslimske trossamfunnene som har vigselfrett vektlegger *likhetstrekkene* mellom sivilrettslig og islamsk vigsel. Flere av forstanderne understreker hvor stort sammenfall det er, med vekt på at de utfører en sivilrettslig korrekt handling, som også er gyldig ifølge islam. Her er det snakk om et *enhetsperspektiv*. Samtidig framgår det at en islamsk vigsel skiller seg til dels betydelig fra en sivilrettslig, for eksempel ved kravet om brudegave (mahr), verge for kvinnen (wali) og regelen om kvinners halve vitnekraft. I informantenes framstilling nedtones imidlertid disse forskjellene til fordel for det overordnede bildet av enhet og likhet mellom religiøs og sivil vigsel. Et viktig funn er at moskeene ikke benytter islamsk ekteskapskontrakt, men insisterer på at den sivilrettslige er tilstrekkelig. Det er betydningsfullt at representanter for moskeene går så langt i å konstruere den sivile vigselen som autoritativ.

Litteratur

Bano, Samia (2004) *Complexity, Difference and 'Muslim Personal Law': Rethinking the Relationship between Shariah Councils and South Asian Muslim Women in Britain*. University of Warwick, Department of Law

Breistein, Ingunn Folkestad og Ida Marie Høeg (red.) (2012) *Religionsstatistikk og medlemsforståelse*. Trondheim: Akademika forlag

Bøe, Marianne (2012) "Fornyning og videreføring av midlertidig ekteskap i sjia-muslimske minoritets- og majoritetsposisjoner". *DIN, tidsskrift for religion og kultur* 2012 (1).

de Carli, Eli Ferrari (2008) *Religion, juss og rettigheter: Om skilsmisse, polygami og shari'a-råd*. Rapport 2008:005 Oslo: Institutt for samfunnsforskning

Emblem, Linda Katrine (2009) *Samlivspraksiser blant muslimer i en norsk kontekst. Religion – Identitet – Fellesskap*. Masteroppgave i sosialantropologi ved Sosialantropologisk institutt

Frantzen, Torstein (2007) «Tiltak mot tvangsekteskap», i *Rett og toleranse, Festskrift til Helge Thue*, Bergen, s. 223-237

Fredriksen, Katja J. (2011) "Mahr (dower) as a Bargaining Tool in a European Context: a Comparison of Dutch and Norwegian Judicial Decisions". In Mehdi R. and Nielsen J. (eds.) *Embedding Mahr in the European Legal System*. DJØF Publishing, Copenhagen

Griffiths, John. (1986) "What Is Legal Pluralism". *Journal of Legal Pluralism* 24: 1-55

Hennum, Ragnhild og Rachel Paul (2000) *Rettslig regulering av tvangsekteskap og bigami* –Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi, 2000

Larsen, Lena (2011) *Islamsk rettstenkning i møte med dagliglivets utfordringer. Fatwaer som løsningsforslag for muslimske kvinner i Vest-Europa*. Avhandling (ph.d.) Oslo, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo

Liversage, Anika og Tina Gudrun Jensen (2011) *Parallele retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie av privatrettlige praksisser*. København: Det nationale forskningscenter for velfærd

Løvdal, Lene (2008) *Private International Law, Muslim Laws and Gender Equality*. Kvinnerettslig skriftserie 78:2008

Mehdi, Rubya (2012) "Muslim Family Law and Young People in Denmark" i *Åkta makar. Externa skribenters artiklar*, Ungdomsstyrelsen

NOU 2013:1, Det livssynsåpne samfunn. En helhetlig tros- og livssynspolitik
Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 25. juni 2010. Avgitt til
Kulturdepartementet 7. januar 2013

Roald, Anne Sofie (2009) *Muslimer i nya samhällan. Individuella eller kollektiva rättigheter?* Stockholm: Daidalos.

Røde Kors Oslo (2013) Røde Kors-telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse
815 55 201, Rapport for 2012, Oslo

Salimi, Fakhra (2001) Til døden skiller oss ad. Ekteskap og skilsmisse i islamsk
rettspraksis og norsk lovgivning. En rapport fra Ressursgruppa for råd og veiledning i
familie- og kvinnerelaterte religionsspørsmål. MiRA senteret

Sandnes, Toril og Kristin Henriksen (2014) Familieinnvandring og ekteskapsmønster
1990-2012, Statistisk Sentralbyrå, Rapporter 2014/11

Sayed, Mosa (2012) «Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt», i *Äkta makar. Externa skribenters artiklar*, Ungdomsstyrelsen

Sverdrup, Tone (2009) Deling av formuen i samboerforhold, I: Lennard Lyng
Andersen & Dorrit Sylvest Nielsen (red.), *Familieret og engagement. Hilsener til Svend
Danielsen*. Forlaget Thomson

Sverdrup, Tone (2011). Trenger vi en samboerlov? I: Olaf Halvorsen Rønning (red.),
Med loven mot makta. Juss-Buss førti år. Novus Forlag

Plesner, Ingvill Thorson og Cora Alexa Døving (red) (2009) *Livsfasriter: Religions- og
livssynspolitiske utfordringer i Norge*, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn

Thorbjørnsrud, Berit (2001) Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher,
muslimer og kristne. Utredning for Barne- og familiedepartementet

Thorbjørnsrud, Berit (red.) (2005) *Evig din? Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det
flerreligiøse Norge*, Abstrakt Forlag

Ungdomsstyrelsen (2012A) *Äkta makar*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2012:1

Ungdomsstyrelsen (2012B) *Äkta makar - fem fördjupande artiklar*.

Institutt for samfunnsforskning

2014:6

Forfatter/ Author	Anja Bredal og Tone Linn Wærstad
Tittel/Title	Gift, men ugift Om utenomrettslige religiøse vigslar
Sammendrag	<p>Rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Formålet har vært å gi myndighetene et bedre kunnskapsgrunnlag for tiltak som kan motvirke eventuelle negative aspekter og konsekvenser ved (kun) religiøse/utenomrettslige vigslar. Studien er basert på dokumentstudier og intervjuer med trossamfunn, offentlige myndigheter og hjelpeapparatet. Hovedvekten ligger på muslimske trossamfunn, men sikh og kristne menigheter er også representert. Rapporten viser at enkelte av trossamfunnene foretar utenomrettslige vigslar, men at slike vigslar i det vesentlige foregår i en mer uformell sfære. Moskeer med vigselrett legger vekt på kun å tilby vigslar med sivilrettslig gyldighet. Det slås fast at det er lovlig å gifte seg kun religiøst, gitt visse forutsetninger, og myndighetene anbefales å innta en mer nyansert tilnærming til fenomenet.</p> <p>Informasjon fra hjelpeapparatet viser at en del tvangsekteskap er religiøst inngåtte ekteskap uten sivilrettslig gyldighet. Slike samliv kan være like bindende som formelt gyldige ekteskap. Rapporten argumenterer for at straffelovens forbud mot tvangsekteskap også må omfatte tvang til ekteskapslignende samliv.</p>
Emneord	Religiøse ekteskap, uregistrerte ekteskap, vigsel, religion, rettspluralisme, islam.
Summary	<p>This report presents the results from a study on religious/unregistered marriage commissioned by the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs. The study was based on document analysis and qualitative interviews with government and NGO officials, and representatives from faith communities, mainly Muslim. The research aim was to provide knowledge about potentially problematic aspects and consequences of unregistered/religious marriage in Norway. It is confirmed that some congregations conduct unregistered marriage. However, it seems that most of the unregistered marriages are conducted in a more informal sphere outside religious institutions. Muslim congregations registered for civil marriage generally choose to only offer civil marriage, in</p>

	<p>combination with the religious ritual, refraining from conducting religious ceremonies only.</p> <p>Information from government agencies and NGOs assisting victims of forced marriage indicate that a considerable amount of such marriages are in fact unregistered. The report argues that the provision against forced marriage in the Norwegian Penal Code should be applicable to unregistered/religious marriage.</p>
Index terms	Unregistered marriage, religion, law, islam, legal pluralism.

GIFT, MEN UGIFT

OM UTENOMRETTLIGE RELIGIØSE VIGSLER

Rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Formålet har vært å gi myndighetene et bedre kunnskapsgrunnlag for tiltak som kan motvirke eventuelle negative aspekter og konsekvenser ved (kun) religiøse/utenomrettslige vigslar. Studien er basert på dokumentstudier og intervjuer med trossamfunn, offentlige myndigheter og hjelpeapparatet. Hovedvekten ligger på muslimske trossamfunn, men sikh og kristne menigheter er også representert. Rapporten viser at enkelte av trossamfunnene foretar utenomrettslige vigslar, men at slike vigslar i det vesentlige foregår i en mer uformell sfære. Moskeer med vigslere legger vekt på kun å tilby vigslar med sivilrettslig gyldighet. Det slås fast at det er lovlig å gifte seg kun religiøst, gitt visse forutsetninger, og myndighetene anbefales å innta en mer nyansert tilnærming til fenomenet.

Informasjon fra hjelpeapparatet viser at en del tvangsekteskap er religiøst inngåtte ekteskap uten sivilrettslig gyldighet. Slike samliv kan være like bindende som formelt gyldige ekteskap. Videre argumenterer rapporten for at straffelovens forbud mot tvangsekteskap også må omfatte tvang til ekteskapslignende samliv.